

АСОЦИАЦИЯ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ
НАЦИОНАЛЕН ВОЕННОИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ
ФОНДАЦИЯ „БЪЛГАРСКО ВОЕННО ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО“

АЛМАНАХ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ

БЪЛГАРСКА ПЕХОТА БЕЗСМЪРТНИТЕ ДИВИЗИИ НА БЪЛГАРИЯ

КНИГА ЧЕТВЪРТА

София • 2018

*Книгата е по идеен проект и разработка
на Асоциацията на Сухопътните Войски на България
и Фондация „Българско военно историческо наследство“
и се издава с тяхното спомоществователство
и с подкрепата на Министерството на отбраната.*

*В изданието са използвани фотографии от фонда
на Националния военноисторически музей, подбрани
и предоставени безвъзмездно от него,
и от сайта „Изгубената България“ в името
на благородната ни съвместна идея да представим
на потомците носителите на военната слава на България.*

© Асоциация на Сухопътните Войски на България
Автори: Кирил Радев Цветков и колектив
Научен редактор: акад. проф. д.и.н. Георги Марков

ISBN 978-954-302-046-1

*Който в бой умре, той вечно ще живее.
Който остане жив, нему чест и слава!*

Полковник Борис Дрангов

НИКОЙ И НИЩО НЕ БИВА ДА БЪДАТ ЗАБРАВЕНИ!

Уважаеми читателю,

Прег Вас е четвъртата и последна книга от поредицата „Българска пехота“ от Алманах на Сухопътните войски на България. В нея сме се постарали да представим на масовия читател историята на прославените пехотни дивизии на България, участвали във войните за национално обединение. Броят им е бил различен във войните и се е определял от възможностите на държавата, задачите, продължителността на участието на страната във войните и характера на бойните действия.

В Първата балканска война са участвали единадесет пехотни дивизии. Техни са заслугата и честта да разгромят основните сили на Османската империя и да добият примирието, като изместят българската граница на линията Мидия – Енос и по Беломорския бряг, включвайки изконни български земи в пределите на Родина.

През Втората балканска война, наречена Междусъюзническа, броят им е достигнал тринадесет пехотни дивизии и три отделни пехотни бригади, което се е налагало от неимоверно разширения фронт на преки военни действия срещу всички балкански държави. На тези дивизии, въпреки необяснимите от политическа и военна гледна точка действия на цар, правителство и Главно командване, дължим победите над армиите над три от балканските държави и спасяването на честта на Родина.

Поради краткия мирен период до Първата световна война не се е налагало в началото броят на дивизиите да надминава дванадесет. Но в хода на военните действия по време на войната са създавани временни дивизионни формирования за различен период от време и за конкретни задачи, като броят им през 1918 г. е достигнал до четиринадесет щатни и сборни дивизии.

След войната, вследствие на ограниченията на Ньойския договор, за период от двадесет години пехотните дивизии са трансформирани в полкове, но с премахване на ограниченията по договора отново са възстановени.

През първия период от участието ни във Втората световна война броят на пехотните дивизии нараства до двадесет и три. Това е продиктувано от преминаването към модерната за тези времена триполкова структура на дивизиите, огромния обем от задачи за администриране на предоставените от Германия на България територии в Сърбия, Македония и Беломорска Тракия, както и от продължителното участие в тези действия, изискващо ротация на съединенията.

След Втората световна война за известно време броят на пехотните дивизии се задържа на двадесет и четири, от които дванадесет мирновременни и дванадесет военновременни. Ограниченията на Парижкия договор налагат редуциране на броя и числеността на мирновременните дивизии, но това скоро е преодоляно по време на развихрилата се Студена война. В края на 50-те и началото на 60-те години на миналия век, когато структурата на армията се стабилизира, броят на дивизиите е сведен до тринадесет, от които осем мирновременни. Той остава непроме-

нен до края на 80-те години, когато част от мирновременните придобиват ново съдържание като териториално-учебни центрове. Дивизиите са закрити в хода на демократичните промени в средата на 90-те години – при преминаването на армията от армейско-дивизионна към корпусно-бригадна организация.

Има дивизии, които са в основата на българската войска и са взели участие във войните за национално обединение. Именно те са заслужили признанието да бъдат наречени „безсмъртни“ с героичните си подвизи, блестящите командири и храбрите офицери, подофицери и войници, за които се пеят песни и имената им носят улици и площади в български градове. Признателните потомци са им издигнали паметници за вечна слава на името българско и за слава на Родината.

На тях посвещаваме тази книга. На дивизиите, донесли свободата на Тракия, Македония, Родопите и Добруджа, победителите при Лозенград, Одрин, Булаир, Тутракан, Добрич, Кобадин, Дойран, Страцин и Стражин, Драва и Мур. На героите, прославили българското оръжие при Чаталджа, Кукуш, Лахна и Дойран, Брегалница, Криволак, Калиманското плато, Червената стена, Каймак Чалан, Кенали, Добро поле... Безкраен е списъкът на техните победи, поставили ги в пантеона на безсмъртието.

В следвоенния период се извършват масова предислокация, реструктуриране и преименуване на съединения и части, като една от целите е да се заличи споменът за прославените във войните дивизии и полкове. Но преднамерената забрава, на която бяха подложени в годините на тоталитаризма, не успя да изтрие в съзнанието на българина техните безсмъртни имена и бойна слава.

Знаем, че ще бъдем упрекнати от някои изследователи в приетата от нас приемственост в наименованията на някои от дивизиите след тяхното разформиране и формирането впоследствие на нова дивизия със същия пореден номер. Поемаме този риск, защото сме убедени в желязната логика на военните ръководства, които се ръководят от правилото, че всяко решение има за основа предишно, повтаря го до известна степен и е основа за новото. А това е логиката и на „Пътеводител на архивните фондове“, която следваме в тази книга. И затова може би дори в тоталитарното минало са се правили опити, повечето несполучливи, да се свързва историята и да се обявяват полкове и дивизии за наследници на прославените в миналото. И в това няма нищо лошо. Тези опити продължават и сега, защото историята трябва да се помни и да учи поколенията, но не бива да се използва за користни цели. В името на това и ние поемаме този риск, независимо от критиките, които ще ни донесе. Поехме отговорността да пренесем имената им през годините на признание и преднамерена забрава, на която бяха изложени, и да продължим делото за възстановяване на мястото им в историята на нашата българска бойна слава, изградена върху техните славни имена. И това е приносът ни към паметта на Отечеството.

Беше безкрайно трудно да вместим в рамките на една книга историята на тези дивизии, продължила повече от век. История, писана с кръв, възторг, болка, отчаяние и хиляди, хиляди осакатени човешки съдби, вдовишки забрадки и плач на сираци. Не сме спестили нито победите, нито загубите, нито преднамерената забрава, на която бяха подложени дълго време. Защото дори в загубите и в забравата те се докосват до безсмъртието с героичния си подвиг, със себеотрицанието и с готовността на своите войници да умрат за Отечеството свято. Но имената им изплуват от дълбините на времето и зоват нас, живите, да им отдадем заслужено

то. И ние вярваме, че тези безсмъртни дивизии и техните полкове ще надживеят забравата на времето и имената им ще засияят по улиците и площадите на България. Защото те са гордостта, славата и честта войнишка на България. В тяхна чест Асоциацията на Сухопътните войски на България издигна инициативата „Да назовем една улица в града на нашия полк и дивизия“, подкрепена и от другите военнородолюбиви организации.

Почти за всяка от тези дивизии са написани книги, достъпът до които не е по силите на всеки и прочитането им ще отнеме много време. Ние показваме частица от тяхната история и боен път във войните за национално обединение, достатъчна за масовия читател и поколенията, и сме се постарали да ги представим достойно в рамките на една книга.

Приятно четене!

*О.р. генерал-лейтенант Кирил Цветков
Председател на Асоциацията на Сухопътните войски на България*

*Людмил Богданов
Председател на Фондация „Българско военно историческо наследство“*

ПЪРВА ПЕХОТНА СОФИЙСКА ДИВИЗИЯ

Народът с любов я нарича „желязната“ и „шопската“. Железните полкове на дивизията участват във всички войни за национално обединение, дават хиляди жертви, покриват се с неувяхваща слава. Железните шопи воюват при Сливница, по полетата на Тракия и Добруджа, в планините на Сърбия и Македония, прекосяват синия Дунав и маршируват по улиците на Букурещ, не се огъват пред никоя армия и народ и гордо развяват своите бойни знамена.

През март 1883 г. е формирана 1-ва пеша бригада в шестдружинен състав от 1-ва, 2-ра, 3-та, 4-та, 5-а и 6-а пеша дружина. През октомври 1884 г. новосформираните на основата на тези дружини 1-ви пехотен Софийски и 2-ри пехотен Струмски полк са включени в 1-ва пеша бригада. Полковете участват в Сръбско-българската война, водят ожесточени боеве при Сливница и Пирот и дават своя принос в защитата на Съединението на България.

С Указ на княз Фердинанд I от 27 декември 1891 година (в сила от 1 януари 1892 г.) 1-ва пеша бригада е преобразувана в 1-ва пехотна Софийска дивизия в състав от две бригади с щабовете в София. Първа бригада включва 1-ви пехотен на Негово височество княз Александър I полк и 6-и пехотен Търновски полк с щабовете в София. Във 2-ра бригада са 16-и пехотен Ловчански полк (щаб в Орхание) и 25-и пехотен Драгомански полк (щаб

*Офицери от 25-и пехотен Драгомански полк, Цариброд, 1912–1913 г.
(„Изгубената България“)*

в Цариброд). От 1903 г. 1-ва пехотна Софийска дивизия включва във военно време и 3-та бригада в състав 37-и и 38-и пехотен полк.

В навечерието на **Балканската война (1912–1913)** 2-ра бригада на дивизията е придадена към новосформираната 10-а пехотна Сборна дивизия. На нейно място като 2-ра бригада е мобилизирана военновременната бригада с двата мобилизационни полка. Така към 1 октомври 1912 г. 1-ва пехотна Софийска дивизия е в състав: 1-ва пехотна бригада (1-ви пехотен Софийски полк и 6-и пехотен Търновски полк) с командир полковник Никола Желявски; 2-ра пехотна бригада (37-и пехотен полк, наречен по-късно Пирински, и 38-и пехотен полк, наречен по-късно Огрински) с командир генерал-майор Иван Попов; 4-ти скорострелен артилерийски полк с командир полковник Владимир Вазов; 4-ти нескорострелен артилерийски полк с командир подполковник Стоян Пушкарров; Лейбгвардейски конен полк с командир полковник Генко Мархолов; пионерна дружина, снабдителни служби, санитарни учреждения и военнопойцейски части.

Началник на дивизията е генерал-майор Стефан Тошев, а началник на щаба – подполковникът от Генералния щаб Иван Луков.

В дивизията влизат общо 17 пехотни дружини, 12 батареи и 2 конни ескадрона. Общата численост на личния състав на дивизията възлиза на 374 офицери, 35 чиновници, 24 567 подофицери и войници. Така тя участва в Първата балканската война в състава на Първа армия.

На 5 октомври дивизията получава задача да настъпи на турска територия и да достигне линията вис. Шакир баба – Вайсал – Татарлар, като вземе мерки за охраняване на левия фланг на армията. С обявяването на войната частите на 1-ва пехотна Софийска дивизия преминават границата, очистват охранителните застави на турците пред фронта на дивизията и продължават настъплението си на турска територия. То продължава в две колони. Дясната колона (2-ра пехотна бригада) настъп-

Строева подготовка и организация на доброволци от 1-ва Софийска дивизия след обявяването на Балканската война, София, 1912 г. („Изгубената България“)

ва в направление към Татарлар, лявата колона (1-ва пехотна бригада) – в направление към Вайсал – Омар Абас, по билото между р. Голяма и Сатлъ дере.

Втора пехотна бригада с две дружини от 38-и пехотен полк в авангард и една дружина от същия полк като странично прикритие настъпва предпазливо. Авангардът обърква през нощта пътя поради почти еднаквите наименования на селищата и настъпва към Саръ Талишман вместо към Селимен Талишман, като се слива с колоните на 10-а пехотна дивизия, настъпваща западно от Софийската дивизия. Чак на следващия ден командирът на бригадата успява да се свърже с авангарда си. Главните сили на бригадата настъпват към Селимен Талишман.

Първа пехотна бригада с две дружини от 1-ви пехотен Софийски полк в авангард настъпва към Вайсал. Движението е трудно поради лошите и тесни пътища и липсата на конни разезди за разузнаване. Артилерията закъсва при преодоляването на р. Голяма и бригадата пренощува в Омар Абас. Така дивизията не успява да достигне набелязаната линия и остава да нощува на линията Омар Абас – Селимен Талишман, с щаб в Омар Абас.

Дивизията участва в Лозенградската настъпателна операция, като се сражава на централния участък за настъпление на левия фланг на армията. Източно от нея настъпва Трета армия. В този период турското командване събира всичките си сили и решава да разбие в срещено сражение българските Първа и Трета армия.

Поради възникналата опасност от удар във фланг на основната групировка войски откъм Кърджали настъплението на армиите е спряно на 6 октомври и е възобновено на следващия ден, но бригадите отново не успяват да достигнат определените им обекти на линията Татарлар – Чешмекьой. Едва на 7 октомври те достигат и заемат заповяданата линия, където остават до 8 октомври в очакване на развоя на събитията.

В боевете при Еджалия на 9 октомври сутринта 1-ва Софийска бригада спира и разбива предните части на 3-та низамска дивизия и продължава настъплението си към Гечкенли. В яростен и кръвопролитен бой 1-ви Софийски полк разбива главните сили на низамската дивизия. Главните сили на 1-ва Софийска бригада настъпват към Гечкенли и Селиолу, където срещат последователно изпращаните срещу нея полкове на дивизия „Измит“ от 4-ти турски корпус. Боят продължава до късно вечерта. В срещните боеве при Гечкенли и Селиолу 1-ва Софийска дивизия, подкрепена и от части на 4-та пехотна Преславска дивизия и Конната дивизия, разбива противника и го обръща в бягство. Вечерта командващият на Източната турска армия заповядва оттегляне на турските войски, които не са преследвани от българите. Пътят към Лозенград е открит, противникът панически отстъпва на юг и на 11 октомври крепостта пада в ръцете на българите.

Генерал Стефан Тошев –
началник на 1-ва
Софийска дивизия, 1912 г.

Кратковременното забавяне на българското настъпление след превземането на Лозенград дава възможност на противника да се организира за отбрана на укрепената линия Люлебургаз – Бунархисар. Това налага българското командване да проведе следващата настъпателна операция за овладяване на укрепената линия. В нея дивизията подпомага 10-а Сборна и 6-а Бдинска дивизия при Люлебургаз. В кръвопролитните боеве от 15 до 19 октомври са разбити Първа и Втора източна турска армия. Противникът, деморализиран от победите на българите и огромните загуби, се оттегля на Чаталджанската укрепена линия – само на 40 километра до Цариград.

При атаката на Чаталджанската позиция на 4 ноември части от 1-ва бригада на дивизията настъпват без успех към укреплението Гяур баури, а 2-ра бригада води двудневни боеве срещу форта Бахчеиш табия. Понесли значителни загуби поради недостатъчната подготовка на атаката, недостига на артилерия и очерталото се превъзходство на противника, българските армии прекратяват опитите за пробив на Чаталджанската укрепена линия. Следват примирие, позиционна война, тежка зима, борба с холерата, връхлетяла българската войска, глуда и непрестанните опити на турците да нарушат отбраната на българите.

След прекратяване на примирието през януари 1913 г. Софийската дивизия води на 5 март боеве на брега на Мраморно море – при Силиврия и Кадъкьой, за неутрализиране опитите на турското командване да осъществи пробив към обсадената Одринска крепост. За изпълнение на задачата за извършване на отвличащ маньовър по време на атаката на Одринската крепост от 11 до 13 март 1913 г. 1-ва пехотна Софийска дивизия, поддържана от една бригада на 6-а пехотна Бдинска дивизия, атакува Чаталджанската позиция в района на укреплението Арнауткьой, превзема с щурм Епиватос, Инджекьой и височините западно от Чаталджа, край пътя Албасан – Чаталджа. Софийските полкове участват и в последните сражения на Чаталджанската позиция до 16 март – при Кадъкьой и Албасан, довели до възвръщане на българските позиции от ноември 1912 г. и блокиране на турската Чаталджанска армия на отбранителните ѝ позиции. Одрин пада, войната с Турция е спечелена, но съюзниците на България, на гърба на победите на Българската армия, готвят ново преразпределяне на завоюваните от Османската империя територии. С оглед на възникване на опасност от нова война българските дивизии са прехвърлени на западния и южния театър на войната. Започва Втората балканска война, останала в нашата история и като Междусъюзническа.

През **Междусъюзническата война (1913 г.)** 1-ва пехотна Софийска дивизия е в състава на Трета армия. До 20 юни 1913 г. Трета армия е под командването на генерал-лейтенант Радко Димитриеви, който заема мястото на помощник на главнокомандващия, а начело на армията застава генерал-лейтенант Рачо Петров.

Войната започва по заповед на главнокомандващия цар Фердинанд I, без съгласието на българското правителство и без достатъчна подготовка и оценка на силите. На 19 юни 1913 г. в настъпление преминават Втора и Четвърта армия с цел да принудят Сърбия и Гърция да се откажат от намеренията си да присвоят територии, полагащи се на България по право. Настъплението на уморените от непрестанните шестмесечни боеве дивизии от двете армии е спряно и те преминават към отбрана, отстъпвайки на редица последователни рубежи под ударите на обединените сили на съюзниците. Трета армия, както и останалите Първа и Пета армия

първоначално не участват в настъплението. За да помогне на отстъпващите Втора и Четвърта армия, със закъснение, което се оказва решаващо за изхода на войната, Главната квартира въвежда във войната останалите три български армии. Идва ред на софийските полкове да променят хода на войната. Необяснимо от военна гледна точка, най-силната дивизия на армията – Софийската, вместо да се използва за постигане на успех на главното направление е разбита на части, подчинени на други командвания, които са без достатъчно опит за водене на настъпателни действия.

Първа пехотна бригада на дивизията, в състава на дясната група на армията, под командването на началника на новосъздадената към началото на войната 13-а пехотна дивизия настъпва успешно по долината на р. Нишава към Пирот и на 21 юни води победоносни боеве за височините при с. Планиница, за върховете Кобул и Бубляк. Сърбите се оттеглят към Пиротския укрепен район. Полковете на бригадата продължават настъплението, на следващия ден превземат Градоман и Драганов връх и се нагвесват над Пиротското поле. По заповед на армията настъплението на дясната група е спряно и бригадата се оборудва за отбрана на достигнатите позиции. До 30 юни частите на бригадата отразяват атаките на сърбите и остават на заеманите позиции до сключването на примирието.

Втора пехотна бригада на дивизията е в състава на Трънския отряд (лява група) на армията, който първоначално е подчинен на командира на Конната дивизия, а впоследствие – пряко на командващия Трета армия. Бригадата на 22 юни настъпва към Сурдулица и на 23 юни овладява поста Кебапов, вр. Чемерник, Църна трава и Орловец. На 24 юни авангардните групи атакуют важната височина Букова глава, но не успяват да я превземат. Останалите части на бригадата превземат на 29 юни Дъсчен Ялъден и вр. Руй Тумба. Сърбите се оборудват на линията Букова глава – Панджин гроб и успяват да задържат настъплението на нашите войски.

Командването на лявата група е поето от командира на 5-а Дунавска дивизия и неговия щаб и след презгрупиране на силите на 7 юли настъплението е подновено. В непрогледна мъгла полковете атакуют и овладяват Цвейна чука, Бубрежек и Плоча, подкрепени и от части на Дунавската дивизия. Главните сили доближават позициите на сърбите на Букова глава и Панджин гроб. Атаките продължават до 12 юли, сърбите не издържат на ударите и се оттеглят от височините, овладени от наши-

Генерал-майор Янко Драганов – началник на 1-ва Софийска дивизия, 1915 г.

те войски. Настъплението продължава в три колони, частите на бригадата овладяват Църна трава, Въртоп, Криводол и Калиски Тумби и в състава на лявата група достигат до линията вр. Стрешер – Вели камък – Иванова махала.

Четири дни продължават атаките на сръбските позиции по планината Чемерна, основно по височината Плана. Преумората и моралното изтощение не позволяват всичко да се доведе докрай. Сърбите подвеждат свежи сили от други направления и настъплението е спряно.

Влизането на Румъния във войната, която изчаква удобния момент да извлече максимални изгоди за себе си, променя изцяло нейния ход, но не в полза на българите. Настъплението на Трета армия е спряно и дивизиите са изтеглени на границата за защита на софийското направление. Част от Софийската дивизия водят боеве на вр. Било за окончателно спиране настъплението на противника.

Отделни части от дивизията са прехвърлени на фронта срещу Сърбия и Гърция и участват в спиране на настъплението на противниковите армии, водейки боеве при Криволак, Султан тепе и Калиманица и коти 1378 и 1079 в Кресненското дефиле. Българското командване подготвя решителен контраудар срещу гръцката армия и подвежда свежи сили от другите направления за окончателно спиране на гръцкото настъпление и разгром на групировката на противника в Кресненското дефиле. Частите от Софийската дивизия настъпват и водят успешни боеве при Церово, Ораново, Градово, Горна Джумая, коти 1017 и 1214 и впоследствие към Предела, отрязвайки пътищата за отстъпление на гръцката армия. Тя е почти обкръжена в района на Кресненското дефиле. Само набързо сключеното примирие от българската делегация в Букурещ, без да е известна за обкръжаването на гръцката армия, я спасява от пълен разгром.

След победата над армиите на три държави, ударена в гръб от Румъния, и при започващото настъпление и на турската армия България се признава за победена. Българските дивизии свиват бойните знамена на своите полкове в очакване на по-добри дни. Полковете и бригадите на Софийската дивизия се прибират в постоянните си гарнизони, демобилизират се и се подготвят за нови изпитания.

Само след две години родината ги призовава отново на бой. Започва световната война и неуспелите да се възстановят напълно български полкове, без достатъчно припаси, отново са хвърлени в поредната касапница за реванш от предишната война и постигане на националния идеал.

През **Първата световна война (1915–1918)** 1-ва пехотна Софийска дивизия е мобилизирана през септември 1915 г. в трибригаден състав. Първа пехотна бригада с командир полковник Христо Недялков е от 1-ви пехотен Софийски и 6-и пехотен Търновски полк. Втора пехотна бригада с командир полковник Марин Цонков включва 16-и Ловчански и 25-и Драгомански полк. В 3-та пехотна бригада с командир полковник Кирил Кирилов са мобилизираните 41-ви Добруджански и 42-ри пехотен полк, които в предишните войни са част от 3-та Балканска дивизия. В дивизията са включени още 1-ва тежка артилерийска бригада с командир полковник Стефан Славчев (1-ви тежък Софийски и 1-ви гаубичен артилерийски полк), 1-ва артилерийска бригада с командир полковник Димитър Кацаров (4-ти и 14-и артилерийски полк) и части за поддръжка и осигуряване. Командир на дивизията е генерал-майор Янко Драганов, а началник на щаба – подполковник Александър Димитров.

Дивизията към 1 октомври 1915 г. е в състав: 646 офицери, 60 чиновници, 43 564 под-офицери и войници. В нея има 8199 коня и 8399 вола. Обозът ѝ е от 4791 обикновени, 1966 товарни и 34 специални коли. Разполага с 25 921 пушки и карабини, 24 картечници, 111 оръдия и 218 саби. Тя участва и в трите кампании на Българската Войска по време на войната.

В кампанията срещу Сърбия през 1915 г. дивизията е включена в състава на Първа армия и участва в Моравската (1–27 октомври) и Косовската (28 октомври – 21 ноември) операция на армията. С началото на бойните действия на 1 октомври със Заповед № 4 на командващия армията генерал-лейтенант Климент Бояджиев

Офицери и войници от 25-и пехотен полк в с. Мезгряя (Сърбия) – на път за Лесковац, дни преди превземането на града, а на знамето се чете надпис „Пеша дружина“, Сърбия, 23 октомври 1915 г. („Изгубената България“)

дивизията получава задача да настъпни по долината на р. Нишава, да отхвърли противника към Пиротския укрепен пункт и да се подготви да го атакува. Срещу дивизията са основните сили на сръбската Втора армия, разположени по приграничните височини и в укрепените пунктове Пирот и Ниш. С началото на настъплението авангардните части на дивизията овладяват в кратки, но кръвопролитни боеве граничните постове и върховете в приграничната полоса Джурджова глава, Вража глава, Ковачева глава, Рудина чука и хребета Планиница, Градище, Мучи баба, кола 834, Збежище и Видлич планина, като за три денонощия проникват на 10–12 километра навътре в отбраната. Частите дават свидни жертви, но продължават настъплението. Превзети са върховете Кошутница, Черта, кола 630, масивът Турско ливаге, а частите на дивизията се озовават пред Пиротския укрепен пункт.

Осъществено е широко презгрупиране на частите на дивизията за атака на пункта, като основните сили на пехотата и 70% от артилерията са прехвърлени

по северната част от долината на р. Нишава. След кратка и мощна артилерийска подготовка на 12 октомври сутринта софийските полкове пробиват отбраната на противника, отразяват с артилерийски огън контраатаката на сърбите и към края на деня се озовават непосредствено пред Пирот. За овладяването на укрепения пункт съдействат и успешните действия на съседните дивизии, които заплашват да отрежат пътя за отстъпление на противника към Ниш. За да не бъде обкръжена пиротската му групировка, противникът още през нощта на 13 октомври започва да извежда войските си към Ниш. С мощна атака на 14 октомври е разгромен крепостният гарнизон и софийските полкове влизат тържествено в Пирот.

Сръбското командване решава да даде решително сражение на българите на укрепената линия „Плоча“, или „Върли камен“, последна презграда пред Нишкия укрепен район. Районът на укрепената линия е заключен между Сува планина, Ринска планина, Белопаланкското поле и р. Цървена. Отбраната е оборудвана на три позиции, като предната позиция е по брега на Цървена река. Укрепената линия с дължина около 12 километра се отбранява от три пехотни полка на сръбската Тимошка дивизия и един полк на Моравската дивизия. Съотношението е 2,5 към 1 в полза на сърбите. По пътя към отбранителната линия сърбите са налепили огромни плакати с надписи: „Българи, вашите гробове са на „Плоча“.

След кратко прегрупиране на следващия ден Софийската дивизия настъпва по поречието на р. Нишава. С 1-ва и 3-та пехотна бригада настъпва към Власотинци и Лесковац за овладяване на по-голям участък от долината на р. Морава и в подкрепа на 3-та Балканска дивизия. С 2-ра бригада настъпва и овладява Бела паланка и продължава настъплението си на запад. Бригадата отразява няколко мощни контраатаки на Тимошката дивизия първи призив и на 20 октомври се изправя пред масива Плоча, на подстъпите към Ниш.

Със Заповед № 8 от 23 октомври на командващия армията на дивизията се поставя задача с 2-ра бригада да атакува окопалите се на масива Плоча сръбски войски. На 21 и 22 октомври полковете на 2-ра Софийска бригада подобряват с бой изходното си положение за атака на масива, като овладяват Ново село, Ореховац, Мокра и околните височини и се доближават към позициите на укрепената линия. На следващия ден сутринта полковете на 2-ра Софийска бригада устремно атакуват сръбските позиции, отбранявани от два сръбски полка. Атаките са една след друга, поддържани от огъня на българската артилерия, която буквално срива сръбските окопи. Боевете се водят по цялата линия от Шупли камен до Въргодинац. Атаки и контраатаки от страна на сърбите се редуват, боят е на живот и смърт. Благоприятно влияние оказват решителната атака и успехите на 8-а Тунджанска и 9-а Плевенска дивизия, които атакуват Нишкия укрепен пункт от север и изток и на 23 октомври влизат в Ниш. Сърбите, отбраняващи масива, не издържат на напора на софийските полкове. Една след друга падат опорните точки по кота 531, Корията, Златарица, Планиница, кота 605 и към 20 октомври сражението приключва. Сърбите се оттеглят от Нишкия укрепен район. Главното командване на Българската войска организира и провежда парад на победителите в завладяната временна столица на Сърбия.

Останалите две бригади на дивизията настъпват към Власотинци. На 17 октомври овладяват вис. Ключовац и вр. Голаш, водят боеве при Грънчар, овладяват Власотинци и Гложене и дивизията излиза в долината на р. Тимок. След кратко презгрупиране на 22 октомври тя продължава преследването на противника и навлиза в Лесковацкото поле, където влиза във взаимодействие с 3-та Балканска дивизия. През следващите дни софийските полкове овладяват преправите през Морава и долината на реката.

Сръбската армия панически отстъпва към Косово, опитвайки се да задържи настъплението на българите до удването на съглашенските войски, които бързат на помощ. На 28 октомври 3-та Софийска пехотна бригада преминава придошлата р. Пуста, за да осигури 9-а Плевенска дивизия, но е подложена на контраатака от превъзхождащи я сръбски сили. Полковете на бригадата (41-ви и 42-ри), заели Лознишката позиция, отбиват яростните атаки на сърбите, но превъзходството на противника е голямо и те са принудени да отстъпят на източния бряг на реката, където остават до началото на Косовската настъпателна операция. В тези сражения бригадата понася тежки загуби, но удържа позициите си до удването на главните сили.

В хода на Косовската операция полковете на 1-ва Софийска дивизия напредват в долината на р. Морава, превземат Лесковац, водят боеве за вис. Каменистата чука, при Кремен, Прекопелинци и с. Бувци, участват в превземането на Драговце и Гуляне. Тежки боеве от 5 до 7 ноември се водят от 2-ра бригада за Тупалски Вис и Караул Свирачка, където полковете също дават свидни жертви и много ранени. Пътят към Прищина е открит. Сръбската армия се оттегля през албанските планини и е прехвърлена с френски и италиански параходи на о. Корфу, където се подготвя и превъоръжава за операциите на Антантата през следващите години. В кампанията срещу Сърбия дивизията губи 5559 души, от които 515 са офицери и подофицери.

От 19 ноември 1915 до 10 юли 1916 г. частите на дивизията в състава на окупационните войски носят гарнизонна и етапна служба в Моравско. В хода на окупационните действия дивизията понася нови загуби. Убити, починали след раняване и ранени са 11 офицери, 1695 подофицери и войници, а 431 войници и подофицери са безследно изчезнали.

Табло със загиналите герои от 1-ви Софийски полк през Първата световна война (ДВИА)

Коледа на позицията на 1-ви пехотен Софийски полк, декември 1916 г.
(„Изгубената България“)

Заплахата от включване на Румъния във войната на страната на Съглашението принуждава българското командване да усили Трета армия. Формиран е Добруджански фронт и в началото на 1916 г. дивизията е включена в състава на Трета армия. Извозването на полковете ѝ от Западния на Добруджанския фронт се осъществява последователно от февруари до юли същата година. След включването на Румъния във войната на страната на Антантата „железните шопи“, заедно с 4-та Преславска дивизия, воюват в източната част на фронта. На 1 септември 1916 г. България обявява война на Румъния. Тя иска да си върне загубените изконни територии, на които пръв е стъпил хан Аспарух. Софийските полкове преминават границата и се насочват към Тутракан и Силистра, преодолявайки слабата съпротива на прикриващите румънски части. Започва решителното сражение за Тутраканската крепост, възлова в отбраната на съглашенските войски в Добруджа.

Атаката на крепостта е поверена на 4-та Преславска пехотна дивизия, 1-ва пехотна бригада на Софийската дивизия (1-ви пехотен Софийски и 6-и пехотен Търновски полк) и придадените им части под общото командване на началника на Преславската дивизия генерал-майор Пантелей Киселов. За целите на операцията за овладяване на Тутраканската крепост силите на Софийската дивизия са разпределени по задачи, а 1-ва бригада под командването на полковник Христо Недялков участва непосредствено в овладяването на Тутраканската крепост, като атакува и превзема форт № 8. Втора бригада настъпва източно към р. Дунав и Силистра и осигурява фланга на главната групировка в овладяването на Тутракан. Трета бригада е в маневрените войски, също в готовност за участие в удара по крепостта и за отразяване на контраудари във фланг на главната групировка.

Точно в 6 часа на 5 септември 1916 г. започва стрелбата на българската артилерия по набелязаните цели. Обстрелвани са главно румънските батареи, а препят-

ствията (вълчи ями, мрежи и др.) почти не са засегнати. Румънската артилерия е напълно разстроена и подавена и когато започва атаката на пехотата, почти не я обстрелва. В 8 часа пехотата предприема настъпление, като артилерията продължава да обстрелва крепостните батареи. Атаката на 1-ва Софийска бригада срещу форт № 8 поради силния картечен и пушечен огън на противника се задържа. Части от съседния 7-и Преславски полк се насочват към форта в помощ на Софийската бригада и около 13:30 часа той е превзет. Първа Софийска бригада през нощта остава в северния участък, в района на фортове 8, 9 и 10.

Обучение на картечна рота от 6-и пехотен полк („Изгубената България“)

В 6:30 часа сутринта полковете започват настъпление срещу втората отбранителна линия. Отново най-голяма е съпротивата в участъка срещу софийските полкове, чието настъпление е затруднено от силния артилерийски обстрел. Сутринта румънците опитват дори контраатака срещу 1-ва Софийска бригада, отразена успешно и с големи загуби за противника. Около 14 часа румънците напускат втората отбранителна линия и софийските полкове се озовават в покрайнините на Тутракан. Още около обяд, след пробива на втората отбранителна линия, командващият на крепостта генерал Теодореску с част от щаба си се качва на катер и преминава Дунав. Румънските войници се тълпят по корабите, които се насочват към северния бряг. Част от тях изоставят дори оръжието и панически се хвърлят в реката. В 16:30 часа от румънска страна са пратени парламентъори за безусловно предаване на крепостта. В 18 часа генерал Киселов съобщава, че приема предаването, и разпорежда всички румънски войници да излязат без оръжие на платото южно от казармата.

Същия ден 9-а румънска дивизия от Силистра тръгва на помощ на обсадените в Тутракан, но в района на с. Сарсънлар е пресрещната от 3-та Софийска бригада (41-ви и 42-ри полк) и във вихров бой е разбита и обърната в бягство. В чест на победата селото е преименувано на Зафирово – на името на командира на бригадата полковник Атила Зафиров. Победата дава възможност на 2-ра Софийска бригада да освободи почти без бой Силистра.

След поражението при Тутракан и неуспеха при Добрич руско-румънските войски начело с руския генерал Андрей Зайончковски се оттеглят на предварително подготвената Кобадинска отбранителна линия. На тези позиции фланговете им са защитени от Дунав и Черно море, а контролът над предмостията Черна вода и пристанището Кюстенджа позволява постоянен приток на резерви и боеприпаси. Българските войски, включително Софийската дивизия, преследват бягащия противник и донасят свободата на десетки населени места. Това преследване обаче не е достатъчно бързо и след първите боеве през септември 1916 г. генерал-майор Янко Драганов е сменен по искане на германския фелдмаршал Аугуст фон Макензен, а командването е поето от командира на 1-ва пехотна бригада полковник Христо Недялков, произведен впоследствие в генерал-майор.

Победоносната до този момент Трета армия е изтощена от бързите преходи и понесените загуби и по тази причина не успява да попречи на противника да се укрепи на Кобадинската позиция. Атаката е отложена за 18 септември. На този ден частите от 1-ва, 4-та и 6-а пехотна дивизия и Конната дивизия щурмуват и превземат укрепленията край Кокарджа (дн. Загорци), чифлика Али Сусус бей и част от височините пред Кобадин, но изразходват почти всичките си снаряди, без да разрушат съглашенските укрепления. На 19 септември съглашенското командване предприема контраатака с превъзхождащи сили и принуждава българите да се оттеглят на изходните си позиции. Трета армия преминава трайно към отбрана, за да попълни загубите си.

При планирането на сражението за Кобадинската позиция възниква спор между генерал Стефан Тошев и фелдмаршал Аугуст фон Макензен, който е командващ на целия Дунавски фронт, относно направлението на главния удар и привличаните сили за осъществяването му. Надделява планът на генерал Стефан Тошев. В решителното сражение за превземане на неприятелската укрепена линия Расово – Кобадин – Тузла 1-ва пехотна Софийска дивизия е в западната настъпателна група на армията в пълния си състав от шест полка (22 пехотни дружини), щатната и приданата ѝ артилерия. Проблем са артилерийските боеприпаси, които са далеч под нормите, но това не разколебава българското командване.

Генерал-майор
Христо Недялков – командир
на 1-ва Софийска дивизия, 1917 г.

През първия ден, 19 октомври, съгласно заповедта на командващия на армията българската артилерия открива унищожителен барабанен огън по противниковите позиции. След артилерийската подготовка към 10 часа Софийската дивизия настъпва и въпреки много силния отпор на противника успява да достигне на 600–700 крачки от предната му позиция. Турският корпус проявява по-слаба активност и напредва от своите позиции от 500–1000 крачки до 2 километра. Причината е в слабата ефективност на артилерията поради недостиг на снаряди. Организираните контраатаки на противника нямат съществен успех. Те са отразени, но намаляват темповете на напредването.

Още през нощта срещу 20 октомври, към 2 часа, няколко неприятелски дружини пълзешком достигат позицията на 41-ви пехотен полк. Изненадата не успява, атакуващата група своевременно е разкрита и отблъсната с големи загуби за противника. В боя се включват и дружините на 6-и пехотен Търновски полк. Полковете на Софийската дивизия с ураганен огън на батареите силно разколебават противника и стремителното нападение на търновци създава паника сред отстъпващите. Отстъплението се превръща в паническо бягство. Софийската дивизия заема главната отбранителна позиция по линията Дунав – Сапата Баца и възвишенията западно от с. Кокаргжа.

На 21 октомври полковете на Софийската и Преславската дивизия с устремни атаки разколебават защитата на противника. Така Кобадин – възел на шосета, е овладян. Открити са и пътищата към Меджидие, Черна вода и Кюстенджа. Разбитите противникови части са разделени на две и техните крила са застрашени от атака във фланг и откъм тила. Натискът на Трета армия навсякъде по фронта е толкова силен, че противникът след пробива при Кобадин напуска позициите си и се оттегля на север.

След победата при Кобадин българските и съюзническите войски продължават успешно си настъпление на север. Софийската дивизия и турският корпус напредват към Черноводската предмостна крепост. Енергичното настъпление не позволява на съглашенското командване да използва новодошлите подкрепления (4-ти сибирски корпус и 3-та стрелкова руска дивизия) за нов обрат в бойните действия. На 22 октомври българите влизат в Кюстенджа, след три дни – в Черна вода, а на 26 октомври – в Хърсово.

Паметникът на загиналите от 1-ви и 6-и пехотен полк
в Първата световна война, 1914–1918 г., София

На 27 октомври офанзивата поради стратегически съображения е спряна на линията Бонасчик – Ташавлу. Първа Софийска дивизия е върната на запад и се подготвя за форсиране на р. Дунав при Свищов. В част от полковете на дивизията възниква недоволство, войниците не желаят да преминават реката и да воюват на румънска територия, но това бързо е превъзможано от командирите.

В края на ноември 1916 г. в състава на българо-германската Дунавска армия 1-ва Софийска дивизия участва в преминаването на Дунав при Свищов. В настъплението към Букурещ сломява румънско-руската съпротива при реките Няжлов и Арджеш. На 6 декември Букурещ капитулира без съпротива. На 9 декември сборна рота на дивизията заедно със сборна рота от 12-а пехотна дивизия преминава в тържествен марш на победата през превзетия от съюзническите армии три дни по-рано Букурещ.

Частите на дивизията продължават преследването на румънските и руските части до р. Серет, като преодоляват упоритата румънска съпротива при р. Калмацулуй. В началото на януари 1917 г. българските войски завземат Браила и достигат Серет, където преминават към позиционни действия. Напредването във Влашко принуждава руските войски в Добруджа да се оттеглят още на север. На 5 януари 1917 г. е освободена цяла Добруджа.

Скоро след букурещкото настъпление Румъния на практика е извадена от войната. През 1917 г. е сключен предварителен договор, а по-късно следват Фокшанското примирие и Букурещкият договор. Страната е окупирана, а армията ѝ е демобилизирана. България успява да си възвърне само Южна и Централна Добруджа, докато северната ѝ част става кондоминиум на Централните сили – решение, яростно атакувано от генерал Никола Жеков, но оставено без последствие.

Войнишки мемориал на Първи и Шести софийски полк

През април 1917 г. 1-ва пехотна Софийска дивизия е прехвърлена на западния участък на Южния (Македонския) фронт. През април същата година в София от трите дружини на 1-ви Софийски, 6-и Търновски и 25-и Драгомански полк е формиран 81-ви пехотен полк, включен в състава на дивизията. На Южния фронт тя заема за отбрана участък северно от Битоля и Оризари, в състава на 62-ри германски армейски корпус, който е само от български дивизии. Вдясно от нея е 6-а Бдинска дивизия, а вляво – 302-ра българо-германска дивизия, съставена и тя основно от български полкове. Дивизията участва в боевете през май 1917 г. при Завоя на р. Черна, завършили катастрофално за съглашенските войски.

Дивизията остава на Битолската позиция в района на Охридското и Преспанското езеро до решителната офанзива на съглашенските войски през есента на 1918 г. Неин командир продължава да бъде генерал-майор Христо Недялков. Надеждите за успешен край на войната отдавна са напуснали българското общество. В началото на септември близо 600-хилядната действаща наша армия заема фронт от Орфанския залив на Бяло море до Елбасан в Албания. Четиринадесет български и една германска дивизии, съставена и тя от български полкове, заемат равномерно шестстотинте километра окопи и блиндажи, развърнати в една линия. Резерви няма. Храната на нашите войски е оскъдна, а дажбите намаляват всеки месец. Боеприпасите са на привършване. Съглашенското командване е събрало всички налични сили в региона за решително сражение за изваждане на България от войната. Близо 30 съглашенски дивизии от всякакъв род и цвят са струпани срещу оставените сами на фронта български дивизии.

Обучение с новополучени тежки картечници в 6-и пехотен полк, началото на XX век („Изгубената България“)

От германските и австро-унгарските дивизии и армии в началото на войната няма и следа. В подкрепа на българските войски са само отделни езерски и картечни германски части и две турски дивизии на левия фланг, които не влизат в бой. Командването на всички войски на фронта на стратегическо и оперативно равнище е също германско.

Генералното настъпление на съглашенските армии в Македония започва в средата на септември 1918 г. Планът предвижда българската отбрана да бъде разкъсана в два пункта – Добро поле и Дойран. Двете настъпващи колони трябва да се съединят край Скопие, да затворят в „чувал“ цялата Българска войска във Вардарска Македония и да извадят България от войната.

Офанзивата започва на 14 септември. Срещу Софийската дивизия, която не е на направлението на главния удар, французите на 14 и 15 септември провеждат демонстративни атаки, но със значителни сили, които отблъснати с големи загуби за противника. Става ясно, че целта на тези атаки е да сковат войските на западния участък на фронта и да не позволят препращане на части от там към участъка на пробива при Добро поле. На 20 септември се получава заповед за отстъпление и дивизията се оттегля на нови позиции на линията с. Кукуресени – вр. Църнобог, където на 22 септември отразява атаки на френските части. По молба на германското командване в хода на отстъплението на армията ни дивизията води ариергардни боеве на редица позиции при Лопатица, Бучинското дефиле и Рагово, прикривайки оттеглянето на съюзните войски. Въпреки че дивизията не е претърпяла поражение, по силата на примирието нейните войници и офицери, както и всички останали български военнослужещи, които в момента на подписването му се намират на запад от Скопския меридиан, са обявени за военнопленници. През февруари 1919 г. военнопленниците се завръщат в България, посрещнати като герои от гражданството на София.

В изпълнение на унизителния Ньойски договор през 1920 г. дивизията е преустроена в 1-ви пехотен Софийски полк. През 1926 г. българското правителство, скрито от Контролната комисия, започва да възстановява дивизионната организация за военно време, като командирът на дивизията поема и командването на един от пехотните полкове. Така командирът на 1-ва Софийска дивизия поема и командването на 25-и пехотен Драгомански полк. През 1927 г. е формирана военновременната организация на дивизията в състав 1-ви, 6-и и 25-и пехотен полк и 4-ти артилерийски полк, като 1-ва Софийска дивизия развърща за военно време и 11-а пехотна дивизия по Плана за мобилизация и военновременно развърщане на земните сили. През 1938 г., след премахване на ограниченията по Ньойския договор, отново в мирно време е развърната 1-ва пехотна Софийска дивизия.

Следват години на мирен живот, учения и сглобяване на частите до 1941 г., когато дивизията е отново мобилизирана за участие във **Втората световна война (1941–1945)** в състав: 1-ви пехотен Софийски полк, 6-и пехотен Търновски полк, 50-и пехотен Нишавски полк, 4-ти дивизионен артилерийски полк, части за поддръжка и осигуряване. Включена е в Първа армия и участва в окупационните войски в Сърбия.

В този състав дивизията участва и в първата фаза на заключителния етап от участието на България във **Втората световна война (1944–1945)** на страната на антихитлеристката коалиция. Под командването на генерал-майор Тодор Тошев

от 8 октомври до 19 ноември тя взема участие в Страцинско-Кумановската настъпателна операция на Първа армия.

Задачата на армията е да разгроми противниковата групировка в района на Крива паланка, на Стражинско-Страцинската позиция и в района на Куманово, да навлезе в долината на р. Вардар и да прекъсне пътищата за оттегляне на германската група армии „Е“ от Гърция. Срещу нея противникът съсредоточава части от 11-а въздушно-полева дивизия, 22-ра пехотна и 21-ва планинска дивизия „Скендербег“.

С началото на операцията поради силно пресечения терен и липсата на удобни направления дивизията е във втория ешелон на армията, като следва 2-ра пехотна Тракийска дивизия, подпомага я при овладяването на първата позиция на противника в района на Крива паланка и се озовава пред силно укрепената Стражинска позиция.

За атаката на Стражинската позиция на 12 октомври командващият на армията въвежда 1-ва пехотна Софийска дивизия. Тя е усилена с 27-и пехотен Чепински полк от 2-ра пехотна дивизия. Двете дивизии със силни обходни групи и удар по фронта атакуват Стражинската позиция. Боевете се водят няколко дни с голямо ожесточение. Фронталната атака не успява и в обход е изпратен 1-ви пехотен Софийски полк, който се озовава във фланг и тил на позицията, но е контраатакуван и попада в обкръжение. В продължение на шест дни той води ожесточени боеве, успява да разкъса обръча и да удари във фланг и тил позицията. На 18 октомври след мощна артилерийска и авиационна подготовка полковете на 1-ва и 2-ра пехотна дивизия се вдигат в решителна атака. До вечерта Софийската дивизия овладява Дубочица, Стражинската позиция е превзета и двете дивизии настъпват към Куманово.

Противникът е подготвил за отбрана силно укрепената Страцинска позиция. На 22 октомври двете дивизии я атакуват. Тя е разположена на удобни за отбрана височини, а метеорологичните условия са лоши, което възпрепятства авиацията и придвижването на полковете. Първа пехотна дивизия успява с обходни действия от север с 50-и пехотен полк да проникне в тила на позицията до местността Корито, което се оказва решаващо за пробива на Страцинската позиция. На следващия ден дивизията развива настъплението. На 24 октомври е осъществен пробив и на 25 октомври Страцинската позиция е превзета от частите на 1-ва и 2-ра пехотна дивизия, които продължават настъплението и осигуряват рубежа за въвеждане на 11-а пехотна дивизия. За проявен героизъм при превземането на Страцинската позиция към наименованието на дивизията е прибавено почетното „Страцинска“. В ожесточените боеве 1-ва Софийска дивизия дава 519 убити и 1934 ранени свои офицери, подофицери и войници.

Генерал-майор Тодор Тошев –
командир на 1-ва Софийска
дивизия, 1944 г.

Армейски части манифестират в София, 9 септември 1944 г. („Изгубената България“)

Настъплението на дивизията продължава към гр. Куманово. На 30 октомври предните ѝ части форсират р. Пчиня, превърната от германците в мощен отбранителен рубеж. Няколко дни продължават кръвопролитните боеве за отбраняването от противника височини на западния бряг на реката, който не издържа на удара и се оттегля. Дивизията преминава в преследване и съдейства на 11-а пехотна дивизия за овладяването на Куманово. Противникът отстъпва на север, а войските на Първа армия преминават в преследване.

От 14 ноември 27-и пехотен полк излиза от подчинение на 1-ва пехотна Софийска дивизия и отново влиза в състава на 2-ра пехотна Тракийска дивизия.

На 19 ноември е завзета Прищина и е прекъснато основното направление за оттегляне на немските войски. Дивизията след изпълнение на задачите е изведена в България и е демобилизирана. В състава ѝ вместо 50-и пехотен Нишавски полк, който е демобилизиран и разформиран, е включен 25-и пехотен Драгомански полк, чиято 2-ра дружина е изведена в гр. Брезник.

През септември 1944 г. е формирана **1-ва гвардейска народоосвободителна дивизия**, като първо съединение на новата отечественофронтовска власт, с командир Славчо Трънски, заменен на 20 септември от генерал-майор Димитър Попов. В нея влизат три гвардейски полка и гвардейски артилерийски полк. Ди-

Генерал-майор Петър Панчевски – командир на 1-ва Софийска гвардейска дивизия

визията в състава на Втора армия участва в първия период от войната, води боеве за овладяване на градовете Власотинци и Сурдулица, след което минава в подчинение на Първа армия. Взема участие в Страцинско-Кумановската операция на армията, като води ожесточени боеве при Бояново, Прешево, Ново Загорчане и Горно и Долно Табановци, оказва съдействие за овладяването на гр. Куманово. През декември 1944 г. дивизията е върната в България, където с регентски указ от 25 декември е преименувана на 1-ва Софийска гвардейска дивизия.

След завършването на войната започва привеждане на армията в нови структури в съответствие с приетата доктрина. Нарастването на напрежението по югоизточната ни граница принуждава правителството да поддържа Прикриващ фронт по границата с Турция до края на 1945 г. За тази цел е изпратена и 1-ва пехотна Софийска дивизия с временна дислокация на щаба и дивизионните части в Хасково, а полкове – в Кърджали, Любимец и Крумовград. След изпълнението на задачите към края на 1945 г. дивизията се завръща от Прикриващия фронт и е демобилизирана.

На основание на Указ № 8 от 1 март 1946 г. двете дивизии се сливат и обединяват в една с наименованието 1-ва пехотна Софийска гвардейска дивизия, дислоцирана в София. В състава ѝ са включени 1-ви, 6-и и 27-и пехотен полк, 4-ти дивизионен артилерийски полк и части за осигуряване и поддръжка, които също получават наименованието „гвардейски“. Премахнати са шефските наименования на полковете. За командир на дивизията е назначен генерал-майор Петър Панчевски. През септември 1947 г. 25-и пехотен Драгомански полк (без втората му дружина в Брезник, която става 2-ра дружина от 39-и Солунски полк) е изведен от състава на дивизията, преместен в Гара Пирин и става основа за формирането на 3-та планинска стрелкова бригада. Към 1 януари 1948 г. командир на дивизията е генерал-майор Славчо Трънски, заменен през 1949 г. от полковник Дико Димитров, а през 1950 г. – от полковник Цвятко Анев. От състава на дивизията е изведен и 27-и пехотен полк, а е включена 2-ра дружина от 39-и пехотен полк.

Генерал-майор
Славчо Трънски – командир
на 1-ва Софийска гвардейска
дивизия, 1948 г.

През 1950 г. в започналата реформа в армията се осъществяват масови предислокация, преструктуриране и преименуване на съединения и части, за да се заличат прославените във войните имена на полкове и дивизии. По съветски образец през юни 1950 г. пехотните полкове и дивизии са преименувани в „стрелкови“.

През септември 1950 г. на основание на решение на Политбюро на ЦК на БКП и със Заповед № 527 от 22 септември 1950 г. на министъра на отбраната 1-ва пехотна Софийска дивизия получава наименованието „**1-ва гвардейска стрелкова дивизия „Й. В. Сталин“**“, а бойното знаме ѝ е връчено на 7 септември 1950 г. Преименувани са и влизащите в състава ѝ полкове: 1-ви пехотен Софийски полк става 3-ти стрелков полк, 6-и пехотен Търновски полк – 5-и стрелков полк, 4-ти дивизионен артилерийски полк – 14-и оръжен артилерийски полк.

Така новият състав на дивизията включва 3-ти, 5-и и 48-и стрелкови полк (бивш 39-и Солунски полк), предислоциран в по-голямата си част от Гоце Делчев в София, след което през май 1951 г. – в Брезник, 14-и оръжен артилерийски полк и 18-и гаубичен артилерийски полк. В състава ѝ са развърнати по нови щатове 4-и отделен стрелкови батальон, изстребително-противотанков и зенитен дивизион, инженерен и танков батальон.

При намаляването на числения състав на армията през 1955 г. Първа армия е трансформирана в корпус. В 1-ва стрелкова дивизия се извършва нова реорганизация и тя е в състав 3-ти стрелкови полк (вече като мобилизационен), 5-и стрелкови полк (София) и преместения от Силистра 50-и стрелкови полк (Горна Малина), 14-и и 18-и артилерийски полк (Божурище), танков батальон, зенитен и изстребително-противотанков дивизион, свързочен и сапъорен батальон и щабни подразделения. Разформиран е 48-и стрелкови полк в Брезник. През 1959 г. от състава на дивизията е изведен 50-и стрелкови полк, който преминава в пряко подчинение на 1-ви отделен армейски корпус и отново е развърнат 48-и стрелкови полк в Брезник. На следващата година е разформиран и 14-и артилерийски полк в Божурище, а дивизионите му са прехвърлени в състава на полковете. Развърнат е в състава на дивизията 65-и танков полк, дислоциран в Суходол (София).

През март 1960 г. 1-ва гвардейска стрелкова дивизия е отново преименувана на **1-ва мотострелкова дивизия**, а през април 1961 г. – на **1-ва учебна мотострелкова дивизия**. Преименувани са на учебни и нейните части в София, Брезник, Сливница и Божурище.

От 1 октомври 1964 г. дивизията е преименувана отново на **1-ва мотострелкова дивизия** и в мирновременния ѝ състав са включени 5-и мотострелкови полк (Сливница), 48-и мотострелкови полк (Брезник) и 18-и артилерийски полк (Божурище). В състава ѝ са и мобилизационните 3-ти и 4-ти мотострелкови полк. В зенитноартилерийски полк е развърнат 99-и зенитен дивизион. За кратко време в щатните списъци е включен и 32-ри мотострелкови полк в Станке Димитров (гн. Дупница). Впоследствие 32-ри мотострелкови полк е преподчинен пряко на командването на Първа армия със задача да развърща 10-а мотострелкова дивизия на армията във военно време.

В средата на 80-те години 1-ва мотострелкова дивизия с всичките ѝ части (без 48-и мотострелкови полк) е предислоцирана в гр. Сливница и през 1986 г. е трансформирана в териториален учебен център (ТУЦ). При преминаването към корпусно-бригадна организация през юли 1998 г. ТУЦ е реорганизиран в 1-ва механизирана бригада (за военно време), а през декември същата година е възстановено историческото име на бригадата – „Софийска“. При последващите реформи в армията 1-ва Софийска механизирана бригада през 2001–2002 г. е разформирана като съединение и престава да съществува по списъците на Българската армия. Но тя остава в паметта на хората като „желязната шопска“, непобедена и непосрамила бойните си знамена Софийска дивизия, честта и гордостта на столицата на страната, с прославените си пехотни полкове, защитили Съединението и участвали във всички войни за национално обединение.

ВТОРА ПЕХОТНА ТРАКИЙСКА ДИВИЗИЯ

След Съединението е взето решение за развърщане на нови съединения в южните области и през 1886 г. е сформирана 5-а пеша бригада. На 1 януари 1892 г. тя е преименувана на 2-ра пехотна Тракийска дивизия с щаб в Пловдив. Мирновременният ѝ състав е от две бригади с щабовете в Пловдив и Пазарджик.

Първата бригада включва 9-и пехотен Пловдивски полк с щаб в Пловдив и 21-ви пехотен Средногорски полк с щаб в Пловдив. Втората бригада включва 27-и пехотен Чепински полк с щаб в Пазарджик и 28-и пехотен Стремски полк с щаб в Карлово. За военно време се развърща и 3-та бригада в състав 39-и и 40-и пехотен полк.

Офицерите на 9-и пехотен Стражински полк

В навечерието на **Балканската война (1912–1913)** в частите на дивизията се извършва презгрупиране в интерес на големия обем от задачи, поставени пред нея. От състава ѝ се формират два отряда – Хасковски и Родопски. Срещу двата отряда на дивизията в Родопите и за отбрана на Беломорието и комуникациите с Македония е развърнат турският Кърджалийски корпус на Мехмед Явер паша с численост около 40 000 души. Съгласно заповедите на турското командване на корпуса е разпоредено да настъпни и разгроми българските войски в планината, след което християнското население да бъде подложено на поголовна сеч.

Турският военен министър Назим паша нарежда: „Нападението... трябва да бъде саможертвено, с терор до свирепост, така че още в първия ден да внесе паника в българската земя. Щом се мине границата, веднага да се изпратят летящи отряди от въоръженото гранично мохамеданско население и от мюсюлманите от Южна България, които да палят и секат всичко що срещнат...“.

В Хасковския отряд на полковник Васил Делов, който настъпва по направлението Хасково – Кърджали, са включени 28-и пехотен Стремски полк и 40-и пехотен полк. Отрядът е пряко подчинен на командващия Втора армия генерал-лейтенант Никола Иванов и има по щат едва 10 108 души. Задачата му е да осигури десния фланг, тила и комуникациите на Втора армия, действаща на огринското направление, да прогони турските войскове части и башибозука от Източните Родопи на юг от р. Арда, да превземе гр. Кърджали и да не допусне Кърджалийският турски корпус на Мехмед Явер паша да проникне в долината на р. Марица.

Полковник Васил Делов –
командир на Хасковския отряд

На 5 октомври полковете на отряда пресичат държавната граница и атакуват предните подразделения от Кърджалийския корпус. За три дни от началото на войната Хасковския отряд достига Кърджали и на 8 октомври го освобождава. По този начин излиза в долината на р. Арда и осигурява надеждно десния фланг на Втора армия. Впоследствие Хасковския отряд е прехвърлен в района на Огрин и се включва в обсадните войски. През декември частите му отново се присъединяват към дивизията.

Останалите сили на дивизията са в Родопския отряд. На мястото на 28-и полк в състава на 2-ра бригада влиза 39-и пехотен полк и дивизията остава в състав от две пехотни бригади: 1-ва пехотна бригада (9-и пехотен Пловдивски полк и 21-ви пехотен Средногорски полк) с командир полковник Иван Вълков; 3-та пехотна бригада (27-и пехотен Чепински полк и 39-и пехотен Солунски полк) с командир полковник Георги Митов; 1-во отделение от 23-ти скорострелен артилерийски полк (3 батареи); 3-ти планински артилерийски полк (10 батареи); 1-ви планински артилерийски полк (7 батареи); 2-ра пионерна дружина и един ескадрон от 8-и конен полк.

В дивизията влизат 16.5 пехотни дружини, 20 батареи и 1 конен ескадрон. Общата численост на личния ѝ състав възлиза на 311 офицери, 27 чиновници, 22 852 подофицери и войници. Началник на дивизията в Балканската война е генерал-майор Стилиян Ковачев, а началник на щаба – полковник Георги Стойнов.

Задачата на дивизията е да освободи българските селища от Средните и Западните Родопи, да прикрие долината на р. Марица, да ликвидира вдаващата се територия около Тъмръш навътре в България – т.нар. Тъмръшки клин, който представлява потенциална опасност за настъпление на турски войски във вътрешността на страната, и да завладее Мехомия (дн. Разлог). С десния си фланг осигурява стика и

поддържа връзка със 7-а пехотна Рилска дивизия, настъпваща по долината на р. Струма към Солун. Впоследствие частите на дивизията трябва да навлязат в Западна Тракия, да излязат на Беломорското крайбрежие и да прекъснат комуникацията и връзките между турските войски на Тракийския и Македонския фронт. Щабът на генерал Стилиян Ковачев ръководи партизански отряди и организационни чети, които извършват саботажни действия в тила на турската армия, прекъсват съобщенията и пътищата и служат като водачи на частите.

На 5 октомври, с обявяването на войната срещу Турция, дивизията настъпва с двете си бригади в заповяданите направления и преодолява границата с Турция.

На 5 октомври 1-ва пехотна бригада настъпва срещу Тъмръшкия клин, като овладява Тъмръш, заема граничната линия Соуджак – Пазарище – Гаргачните хребети, води боеве за овладяването на вр. Кумгидик и на хребета Рожен и достига до Михалково и Дьовлен. Останалите части на Родопския отряд се концентрират около Дьовлен и южно от Чепеларе. По този начин клинът, вдаващ се в територията на България чрез досегашната граница при Тъмръш, изцяло е зает от български войски. До 13 октомври е овладян Пашмакли (гн. Смолян). Първа бригада с 9-и пехотен Пловдивски полк остава на позиция при р. Доспатска.

Заедно с четите на войводите Никола Гюмюшев, Никола Данаилов, Кръстьо Българията и Стефан Калфа 21-ви пехотен Средногорски полк настъпва към Голям Палас (гн. Рудозем) и гара Бук. На 13 октомври полкът след заемането на Пашмакли достига височините 1522, 1290 и 1311. Една рота от 39-и пехотен Солунски полк заедно с четите навлиза в с. Кремен. С цел да настъпни към Неврокоп 9-и пехотен Пловдивски полк се съсредоточава в Доспат и Доспатски ханища, а 21-ви пехотен Средногорски полк остава южно от Пашмакли.

На местенското направление настъпва 3-та пехотна бригада, овладява граничните хребети, разбива от движение 41-ви пехотен турски полк и на 7 октомври овладява Якоруда. На 8 октомври бригадата продължава настъплението си към Мехомия, достига кота 769, колибите Котку и Мензел, кота 951. На 9 октомври 3-та бригада води бой с десния си фланг срещу Мехомия, при с. Елешница, срещу четири турски табора, идващи от Неврокоп. Турците започват атака, но са контраатакувани и обърнати в бягство. На 10 октомври бригадата заема с. Бачево и вр. Бабина глава, на 11 октомври – Мехомия, като изпраща една дружина през Пре-

Генерал-майор Стилиян Ковачев – командир на 2-ра Тракийска дивизия

Полковник Серафимов –
командир на 21-ви пехотен
Средногорски полк

гела в тила на турците при Кресна за съдействие на 3-та бригада от 7-а пехотна Рилска дивизия, с което осигурява стика между двете дивизии. На 12 октомври 3-та бригада остава на линията Доринища – Хаджи – Исмаилица и на 14 октомври настъпва по Казлъ Дервент.

По такъв начин от 12 до 15 октомври са овладени всички населени места в Средните и Западните Родопи и частите на дивизията излизат на оперативен простор в Беломорието. В следващите дни с част от силите си (21-ви Средногорски полк и партизански чети) дивизията настъпва към Голям Палас (гн. Рудозем) и гара Бук, а с основните си сили овладява Неврокопското поле и влиза в гр. Неврокоп (гн. Гоце Делчев).

Турското командване се опитва да спре настъплението на дивизията, да запази единствената железопътна линия, свързваща Македония и Тракия, и да организира контраудар с корпуса на Явер паша. Ударът е посрещнат от дружините на 21-ви Средногорски полк с командир полковник Серафимов.

От 19 до 22 октомври средногорци водят жестоки боеве с турските войски, които ги превъзхождат числено поне три пъти. Сблъсъкът е страшен. Авангардите не успяват да задържат настъплението на турците и се оттеглят към главните сили. Решителната битка става при с. Алами дере (гн. Полковник Серафимово). С неудържим удар „на нож“ средногорските дружини от едва 5000 души обръщат в паническо бягство основните сили на турския корпус.

Развивайки успеха, на 22 октомври полкът освобождава селата Голям Палас и Смилян. На 5 ноември заема железопътната станция Бук и прекъсва железопътната връзка между Тракийския и Македонския оперативен театър. През следващите дни частите на 2-ра Тракийска дивизия овладяват Сяр, Скеча (гн. Ксанти), Драма и Кавала, окончателно освобождават Беломорието, с което връзката на турското командване с Македония е прекъсната окончателно. На 15 ноември части на Тракийската дивизия влизат в Дедеагач.

В края на ноември 1912 г., по време на примирието и преговорите с Турция, 2-ра пехотна Тракийска дивизия е прехвърлена на Тракийския фронт. На полуостров Галиполи тя е включена в състава на новосформираната Четвърта българска армия, чието командване е поето от генерал-майор Стилиян Ковачев. По тази причина от 14 декември 1912 г. за командир на дивизията е назначен генерал-майор Димитър Гешов. Задачата на армията е да блокира турския Галиполски корпус и да пресече опитите през Галиполи да се осъществи пробив към обсадената Одринска крепост, в единодействие с турската армия на Чаталджа.

На 10 януари 1913 г. в Цариград е извършен държавен преврат от Комитета на младотурците начело с Енвер бей. Новото турско правителство подготвя контра-

офанзива в Източна Тракия, чиято цел е да се задържи на всяка цена Одрин в пределите на Османската империя. От 21 до 23 януари Четвърта армия настъпва за заемане на изгодни рубежи за отбрана. Полковете на 2-ра пехотна Тракийска дивизия се установяват на позиция при Кавак чешме и Еникьой. По време на боевете при Ексемил и Булаир дивизията охранява пътя Кавак – Булаир.

На 26 януари турското Главно командване започва настъпление с Булаирската си армия на Галиполския полуостров, насочено към Одринската крепост, чиято цел е да деблокира обкръжения гарнизон на Шукри паша и да удари в тил българските войски пред Чаталджанската позиция. Настъплението е съчетано с морски десант на 10-и турски корпус при Шаркьой. В героични отбранителни действия съединенията и частите на Четвърта армия спират настъплението на противника и отхвърлят десанта му в морето. На 28 януари полковете на Тракийската дивизия участват в ликвидирването на турския десант при Шаркьой.

На 1 април 1913 г. между воюващите страни е сключено второ примирие. Втора Тракийска дивизия е изведена в първия ешелон на отбраната на армията и заменя 7-а Рилска дивизия на позициите при Булаир. Към края на пролетта 2-ра бригада на Тракийската дивизия охранява Беломорския бряг от Родосто до Ерегли. Там я заварва вестта за сключения на 17 май Лондонски мирен договор между победената Османска империя и държавите победителки от Балканския съюз – България, Сърбия, Гърция и Черна гора.

След победоносния край на Балканската война и подписването на Лондонския мирен договор към 17 май 1913 г. нараства напрежението в отношенията между държавите от Балканския съюз. След редица провокации от сръбските и гръцките части и въоръжените стълкновения при Ангиста и Негрита по решение на Главното командване започва бързо прехвърляне на войски от Източнотракийския театър на Западния фронт – срещу Сърбия, и на Южния фронт – срещу Гърция, които не крият апетитите си да овладеят изконно български земи.

На 19 май 1913 г. частите на 2-ра пехотна Тракийска дивизия получават заповед да се изнесат през Кешан и Ипсала в района на гр. Серес. С комбиниран марш – пеша, с кораби и влакови композиции, частите на дивизията при изключително трудни условия на 5 юни достигат крайния пункт на изнурителния преход – гр. Радовиш в Македония. По време на марша има случай на протести срещу липсата на вода и храна, а и срещу новата война. Без да има съюзници и без покровителство от Великите сили, цар Фердинанд и помощник-главнокомандващият на Българската войска генерал-лейтенант Михаил Савов загърба на българското правителство отдават заповед на 16 юни войските да атакуват сръбските и гръцките позиции по демаркационната линия. Започва **Междусъюзническата война (1913 г.)**.

Генерал Димитър Гешов –
командир на 2-ра Тракийска
дивизия, 1912–1913 г.

В щатния си състав от три пехотни бригади 2-ра пехотна Тракийска дивизия получава задача да атакува и овладее силната Криволашка позиция, която се простира от с. Драгоево на юг и от гр. Щип до селата Пепелище и Криволак. Криволашката позиция е смятана за непристъпна, защото е оборудвана в продължение на четири месеца от сърбите и пред нея се намират много ровове със стръмни склонове, непристъпни за артилерията. На 17 юни Тракийската дивизия настъпва в две колони, формирани от полковете на първите две бригади, а 39-и полк е в маневрените войски на дивизията.

Полковете на 1-ва бригада водят ожесточени боеве за овладяване на Серка планина. Те продължават цял ден и чак вечерта сърбите се оттеглят от хребета на планината към главната позиция. Втора бригада с 27-и пехотен Чепински и 28-и пехотен Стремски полк настъпва към станция Удово – преодолява Гарван планина, завзема с. Градец и до вечерта станцията е превзета.

На 18 юни настъплението е спряно поради нареждане на българското правителство за прекратяване на военните действия. Вечерта заповедта е отменена и на 19 юни сутринта настъплението е подновено. Овладяно е с. Пепелище и полковете на дивизията се насочват към Криволашката позиция, отбранявана от четири пехотни полка на Тимошката сръбска дивизия втори призив и една доброволческа бригада от Скопие.

Първата атака е отбита с големи загуби за българските полкове. През нощта срещу 20 юни атаката е повторена, но отново е неуспешна. С последователни нощни атаки по фланговете през нощта срещу 21 юни отбраната на сърбите е разколебана и те започват да се оттеглят от позициите си. Тракийските полкове атакуват устремно и противникът отстъпва от центъра на позицията. Отстъплението се превръща в бягство. Тимошката дивизия е напълно разбита, позицията е овладяна. Създават се условия за успех на цялата кампания срещу Сърбия.

Но започналото настъпление на сърбите и успехът им в центъра и на левия фланг на Четвърта армия принуждават българските части да се оттеглят на позиции на Калиманското плато. Командването на Четвърта армия не успява да се възползва от успеха при Криволак и се ориентира към отбрана. Втора Тракийска дивизия се оттегля към Плачковица планина, като едновременно води бой със сърбите, настъпили по десния бряг на р. Брегалница.

При отбранителното сражение на Калиманската позиция от 4 до 14 юли 2-ра пехотна Тракийска дивизия е поставена във втора линия на армията – в района на Царево село. С активни действия частите на дивизията удържат заетите позиции на левия фланг на армията на Голак планина. В критичния момент от сражението командващият на Четвърта армия подчинява на командира на Тракийската дивизия всички войски от левия фланг на армията и позицията на Голак планина е удържана от нашите войски. С добре организирана и активна отбрана армията пречупва при Калиманци настъпателния устрем на сръбските и черногорските войски и не дава възможност на настъпващите да се съединят с идващите от юг гръцки войски в района на Царево село.

Българското командване подготвя контранастъпателната Кресненска операция за обкръжаване и унищожаване на стохилияната гръцка армия, в която се на-

Офицери и подофицери от 28-и пехотен Стремски полк от 2-ра Тракийска дивизия, заснети по време на войната от 1912–1913 г. („Изгубената България“)

мира и гръцкият крал Константин, заседнала в Кресненското дефиле. В основата на западната (дясната) ударна групировка е 2-ра пехотна Тракийска дивизия, която решава главната задача в операцията, като настъпва от рубежа Берово – Пехчево в направление Брезница – р. Струма, разгромява противостоящия противник, след което надвисва над южния изход на Кресненското дефиле.

На 15 юли 1913 г. дясната група преминава в настъпление. Втора Тракийска дивизия изтласква 3-та гръцка дивизия от заеманите позиции и достига рубежа Разловци – Бияз тепе. През следващите дни дивизията продължава настъплението си и до вечерта на 17 юли излиза на рубежа Пехчево – Негрово – Заного. Частите от Тракийската дивизия се бият геройски при Бияз тепе и Заного, успяват да отхвърлят гръцките части от заеманите позиции и са в основата на контраударната групировка, която се появява заплашително в дълбокия тил на гръците, намиращи се в Кресненското дефиле. Сключеното на 28 юли примирие в Букурещ спасява от пълно обкръжаване и разгром гръцката армия. Кратката, но кръвопролитна Междусъюзническа война завършва с първата национална катастрофа за България. Втора пехотна Тракийска дивизия се прибира в постоянните си гарнизони, свиwa бойните знамена на своите полкове и извършва частична демобилизация.

За прикритие на границата с Турция след навлизането на турските войски на територията на Стара България 2-ра пехотна Тракийска дивизия с войници от 34-ти до 37-и набор остава в тези райони до края на август 1913 г. Впоследствие заема запovedаните ѝ райони в новоосвободените земи, където остава до декември, след което се завръща в постоянните си гарнизони и демобилизира задържаните набори.

*Пред казармите на 27-и пехотен полк
от 2-ра Тракийска дивизия*

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** 2-ра пехотна Тракийска дивизия от 11 септември 1915 г. е мобилизирана в състав от три пехотни бригади, една артилерийска бригада и комплект дивизионни части. Първа пехотна бригада (9-и Пловдивски и 27-и Чепински пехотен полк) е с командир полковник Димитър Цветков, 2-ра пехотна бригада (21-ви Средногорски и 28-и Стремски пехотен полк) – с командир полковник Христо Чаракчиев, 3-та пехотна бригада (43-ти и 44-ти пехотен полк) – с командир полковник

Лазар Козарев, а 2-ра артилерийска бригада (3-ти и 13-и артилерийски полк) – с командир полковник Иван Марков. Командир на дивизията е генерал-майор Димитър Гешов, а началник на щаба – подполковник Никола Мидилев. В хода на войната съставът на бригадите по бойно разписание често се променя според обстановката и поставените задачи.

Дивизията има в състава си: 574 офицери, 65 чиновници и 49 009 подофицери и войници; 6695 коня и 11 589 вола; 6162 обикновени, 1358 товарни и 255 специални коли; 20 336 пушки и карабини, 24 картечници, 70 оръдия и 149 саби.

Поради недостатъчната организация и огромния обем от задачи към края на мобилизацията има недостиг на волове, коне, транспорт, облекло и обувки, както и на хранителни припаси, които се набавят допълнително в следващите дни.

Първоначално 2-ра Тракийска дивизия е в състава на Втора армия, но след мобилизацията е изведена и минава на пряко подчинение на Щаба на Действащата армия. Дивизията е изпратена в Неврокопско със задача да охранява гръцката граница от Джанян баир (Пирин планина) през с. Доспат до вр. Карлък (до Широка лъка) и заема заповядания ѝ участък с два полка в първия ешелон и един в резерв около гр. Мехомия (гн. Разлог). Останалите полкове на дивизията остават в заеманите райони северно от Родопите. От 28 септември на Тракийската дивизия е разпоредено да поеме и долината на р. Струма, като смени 14-и пехотен Македонски полк от Рилската дивизия. За целта 3-та бригада е предислоцирана в долината на р. Струма, 43-ти пехотен полк сменя от позиции Македонския полк при с. Левуново, а 44-ти пехотен полк до 3–4 октомври заема района при с. Белица. Така задачата на Тракийската дивизия е да охранява и отбранява гръцката граница по линията вр. Пиргос – с. Горно Спанчево – Баба Тумбеси – вр. Ляски – Долно Дреново – р. Бистрица – с. Доспат – Гюз тепе – с. Триград, източно от р. Места.

Бързото настъпление на българските армии и очакваният разгром на Сърбия принуждават съглашенското командване да ускори стоварването на войски в Солун и да ги изпрати в помощ на сръбската армия. С бързи маршове френските и английските дивизии се изнасят по долината на р. Вардар и се явяват във фланг на

войските на Втора армия, където срещат частите на 7-а пехотна Рилска дивизия и изпратената на помощ 11-а пехотна Македонска дивизия. Решителните сражения с англо-френските войски стават при Криволак. В подкрепа на южната група войски на Втора армия са привлечени части от 2-ра пехотна Тракийска дивизия.

От 15 октомври в изпълнение на заповедта на командира на дивизията 3-та пехотна бригада (с 44-ти пехотен полк и две батареи) е изпратена в подкрепа на 14-и пехотен Македонски полк, който води неравен бой с френски части, опитващи се да пробият отбраната на българите в направление към Струмица. За охрана и наблюдение в долината на р. Струма е оставен 43-ти пехотен полк. Командирът на бригадата полковник Козаров поема в състава на бригадата си 14-и Македонски полк и останалите български части около Струмица, като организира отбраната на бригадата на участъка Конче (Градец) планина – Плауш (Чепели) планина на гръцката граница със задача да прегради направленията към Струмица. Времето не е достатъчно за организиране на отбраната, силите не достигат да прикрият широкия 40 километра фронт, но командирът успява да съсредоточи силите на достъпните за противника направления.

Срещу бригадата противникът съсредоточава около четири полка от 156-а френска дивизия и части от 30-а бригада на 10-а английска дивизия – общо около 14 пехотни батальона, поддържани от 12–13 артилерийски батареи. Съотношението на силите е двойно и тройно в полза на противника.

От 19 октомври бригадата преминава под прякото управление на Втора армия и на 21 октомври посреща удара на французите. Частите на бригадата водят кръвопролитни боеве до 30 октомври при Злешево, Орманли, вис. Голаш, Мемишли и Каяли, Висок камък, Фурка и Плауш. Превъзходството на противника му позволява в първите дни от настъплението да изтласка, макар и с големи загуби, българите от предните позиции. Нашите дружини се сражават отчаяно и отстъпват едва когато свършват патроните и снарядите. Съгласенското командване включва в боя и английските части от 30-а бригада. Българското командване подвежда подкрепления от 43-ти пехотен и 28-и пехотен полк, както и артилерия. Съгласенските войски търпят големи загуби, но на 29 октомври успяват да превземат вис. Голаш, Злешов пост и Висок камък. Силите им обаче стигат дотук. Боевете продължават до 30 октомври. Настъплението на съгласенските войски към Струмица е спряно и те преминават в отбрана.

По заповед на Щаба на Действащата армия цялата 2-ра пехотна Тракийска дивизия е прехвърлена на западното направление. В последвалото контранастъпление на Втора армия дивизията води боеве при Велес, Щип и Куманово. Англо-френските войски са разбити и обърнати в бягство. Българската армия заема позиции по гръцката граница. Образуван е Македонският (Южният) фронт.

Първоначално Тракийската дивизия заема за отбрана участък по границата от р. Вардар до Дойранското езеро и укрепва позициите от р. Вардар през с. Гявато, гребените северно от Богданци, височините южно от с. Фурка, североизточно от с. Побрег, височините Дъб и Кала тепе, гр. Дойран до брега на езерото с щаб в с. Чаушли. Впоследствие дивизията заема участък за отбрана от Дойранското езеро до вис. Висока чука на планината Беласица. Бригадите оборудват участъците си за

Полковник Христо Чаракчиев –
командир на 2-ра пехотна
Тракийска бригада

отбрана и подготвят транспортните комуникации, сменяйки се последователно на позиции с бригадите на Плевенската дивизия по плановете за носене на бойната служба. Съглашенските войски, смачкани и обезверени от неуспеха през 1915 г., събират сили за нови сражения на Солунския фронт.

През юли 1916 г. 2-ра пехотна Тракийска дивизия (без 3-та бригада) сменя на позиции частите на 9-а Плевенска дивизия на Дойранската позиция и се подготвя за отбрана. Съглашенското командване, събрало достатъчно сили, организира решителната за годината лятно-есенна кампания за изваждане на България от войната и за подкрепа на включването на Румъния на страната на Съглашението. Главният удар се планира на битолското направление, а вторият удар – на дойранското. На 24 юли намиращата се готовогава в армейски резерв 2-ра бригада на Тракийската дивизия (27-и и 9-и пехотен полк), командвана от полковник Христо

Чаракчиев, заема своя участък по плана, сменяйки 2-ра Плевенска бригада, и се оказва на направлението на втория удар на съглашенските войски. На левия фланг на шесткилометровия фронт на бригадата е развърнат 27-и Чепински полк на подполковник Стефан Рачев, а на десния – 9-и Пловдивски полк на полковник Димо Христов. Съсед вдясно на бригадата е 57-и полк от Плевенската дивизия.

Българската отбрана не е добре оборудвана и доизградена. Бригадата разполага само с 16 оръдия от 13-и артилерийски полк, 28 германски и австрийски тежки оръдия и 6 минохвъргачки. Двата полка са развърнати в един ешелон с по три пехотни дружини. В резерв на бригадата се намира 1-ва Чепинска дружина, а в дивизионен резерв е изведена 4-та Пловдивска дружина. Оборудвани са главна позиция на бригадата по височините от Дойранското езеро до вр. Караконджо и предна позиция с дължина на фронта три километра. Тя започва от Дойранското езеро и минава през височините Генерал Нерезов, Княз Кирил, Генерал Жеков, Княз Борис и вис. Ловчанска (наименованията на височините са условни по плана за отбрана). Цялата предна позиция е в обсега на действие на българската артилерия, което се оказва от голямо значение в хода на бойните действия. Между предната и главната позиция е изградена линия от окопи по височините Пазарджик, Бончев и Бошнаков. По височините Стъклен, Полковник Каварналиев, Караджата и Константин е създадена позиция на предните постове. Тя се състои от застави за по един или два взвода. Предназначението ѝ е да задържи противника колкото може по-дълго, преди той да стигне до предната позиция.

До началото на бойните действия срещу позициите на дивизията противникът съсредоточава една английска и три френски дивизии с 45 000 души личен състав и 400 оръдия. Съотношението на силите е убийствено в полза на противника – особено в артилерия.

Войнишкият театър „Бомба“ при 28-и пехотен Стремски полк изнася представление на пиесата „Балканска комедия“ на полковия празник, Беласица, юли 1916 г. („Изгубената България“)

До началото на август 1916 г. противникът се държи спокойно пред фронта на бригадата. Но от 5 август разузнавачите регистрират усилено движение на войски и транспорт и тракийци не жаят сили за дооборудване на отбранителните съоръжения.

Настъплението започва на 9 август с ураганен артилерийски огън срещу позициите на 27-и Чепински и 9-и Пловдивски полк. Последвалите две атаки на 10 и 15 август са отблъснати от частите на 2-ра Тракийска дивизия, а в боя са вкарани и резервите.

Особено ожесточени са боевете на 16 август. Противникът изоставя атаките на другите направления и съсредоточава срещу Тракийската бригада всичките си сили. Бригадата е подсилена с две дружини от 34-ти Троянски полк от Плевенската дивизия. Боевете продължават до 18 август, но всички усилия на съглашенските войски да пробият отбраната остават напразни. Те са принудени да отстъпят на изходните си позиции с над 3200 души загуби.

Загубите на 2-ра Тракийска дивизия са 1316 души, от които в Чепинския полк са 1106, в Пловдивския – 250, а в артилерийския полк – 60. Големите загуби на чепинци са в резултат на недовършените отбранителни съоръжения и липсата на достатъчно укрития за бойците от артилерийския огън, вследствие на което защитниците, особено на предната позиция, се оказват силно уязвими от неприятелския огън. Тези недостатъци са изяснени и отстранени от командването. Разкривайки замисъла на противника да предприеме ново настъпление на същия участък от фронта, нашите воители превръщат Дойранската позиция в непристъпна крепост, в която се разбиват бъдещите опити на противника да пробие отбраната на вардарското направление.

В същото време, докато се подготвя атаката на Дойранската позиция от противника, 3-та пехотна бригада на Тракийската дивизия от 17 до 23 август участва в Струмската настъпателна операция на Втора армия. По плана на операцията 7-а пехотна Рилска дивизия, заедно с 3-та бригада и пограничните дружини, получава задача да достигне линията р. Струма (при с. Ернекьой) – с. Просеник – Тахинското езеро – Яйкин тепе в Змийница планина – Боздаг – железопътна гара Козлукьой – кота 1351 – Саръ Шабан. Бригадата е на десния фланг на настъпващата групировка на армията и през нощта на 18 август преминава в настъпление. След като заема укреплението Лизе (Елеш) и с. Старчица и взема изоставените от отстъпващите гръцки части оръдия и мунции, достига манастира „Свети Димитър“ и височините около с. Калапот. Без да срещне каквато и да било съпротива от гръцка страна, през следващите дни продължава безпрепятствено настъплението си на юг, заема с. Алистрат, прекосява Кушница планина и излиза на Орфанския залив, прекъсвайки изцяло комуникациите между 6-а и 7-а гръцка дивизия, дислоцирани около гр. Драма. Започналата офанзива на съглашенските войски принуждава армията да прекрати настъплението и бригадата остава на достигнатите позиции.

След падането на 30 септември 1916 г. на укрепления върх Каймак Чалан в ръцете на противника Щабът на Действащата армия заповядва на частите на 2-ра пехотна Тракийска дивизия да напуснат отлично оборудваните си позиции при Дойранското езеро и да се прехвърлят с влакови ешелони от гара Удово до гара Градско. От там с камиони и пеши маршове частите на Тракийската дивизия се отправят към Завоя на р. Черна, за да уплътнят отбраната и да заменят частите на обезкървената 8-а пехотна Тунджанска дивизия. Втората бригада е в резерв за попълване и почивка след кървавите боеве на Дойранската позиция. Характерно за този период е преподчиняването на части от полковете и на цели полкове за създаване на сборни формирования в хода на бойните действия.

Първа Тракийска бригада (28-и Стремски и 44-ти Тунджански полк) заема заповядания участък за отбрана северно от селата Брод и Сливница. След като не успява да пробие отбраната на 28-и пехотен полк, на 18 октомври противникът опитва да стори това в участъка на 44-ти полк, заел позиция на скалистата височина над с. Брод. След продължителен барабанен артилерийски огън той атакува позицията на полка. Воините от 44-ти полк контраатакуват, но след като дават много жертви, са принудени да се оттеглят на по-задна позиция. За да им помогне, 3-та дружина от 28-и пехотен полк контраатакува и загубва почти всичките си офицери.

Боевете се водят с нечувано ожесточение. Всеки ден срещу позициите на българските части се изстрелват хиляди снаряди, включително с бойни отровни вещества. Атаките се редуват с контраатаки. Загубите в края на бойните действия в полковете на дивизията стигат до две трети от състава им. Много дружини остават без команден състав. Боевете продължават до ноември с огромни жертви от двете страни. Изтощени и деморализирани от загубите и неспирните боеве, съглашенските войски прекратяват офанзивата и се окопават на заеманите позиции.

След боевете 2-ра пехотна Тракийска дивизия заменя частите на загубилата боеспособност 8-а Тунджанска дивизия, която е изведена в резерв. Полковете на дивизията заемат определените им участъци за отбрана на Южния фронт. В състава на 22-ра българо-германска пехотна бригада на полковник Фон Ройтер са 28-и и 44-ти

пехотен полк от 1-ва Тракийска бригада, като 28-и полк отбранява източния участък, а 44-ти пехотен полк – централния участък на бригадата. Противникът прави частични опити да пробие отбраната на отделни участъци от фронта, като в края на януари 1917 г. ударът е насочен в участъка на 28-и пехотен Стремски полк. Позициите на полка са на т.нар. езерска котловина и североизточно от с. Маково, където е насочен главният удар на противника. Опитите да се пробие отбраната на българите не успяват, но полкът понася огромни загуби. На 1 февруари обезкървеният 28-и полк е заменен от 44-ти пехотен полк и е изведен от района на бойните действия на почивка и за попълване на загубите.

През май 1917 г. започва лятната офанзива на съглашенските войски при Завоя на р. Черна, като реванш за безславно завършилата есенна офанзива. Под командването на полковник Кирил Кирилов 2-ра пехотна бригада от Тракийската дивизия (9-и и 27-и пехотен полк) участва в тези боеве в състава на 302-ра пехотна германско-българска дивизия. Бригадата е в първата линия с команден пункт в с. Дайбилер и отбранява фронт от седем километра. Тя разполага с 32 картечници и 48 гранатохвъргачки. От 5 до 8 май противникът провежда разузнаване с бой, отбито от българите без особени усилия. На 9 май след мощна артилерийска подготовка, буквално сринала българските окопи, в атака се втурват пехотните вериги на съглашенците.

Втора Тракийска бригада посреща удара на 35-а италианска дивизия, като главният удар е срещу 27-и пехотен полк. Чепинският полк отразява атаката на три пехотни полка от италианската дивизия. Атаките са една след друга, но са отбити с огромни загуби. Само през първия ден за италианската дивизия те достигат 68 офицери и 2149 войници (21% от нейния състав) и тя се отказва от по-нататъшни атаки.

Срещу частите от 1-ва Тракийска бригада (28-и и 44-ти полк) в атака тръгват 17-а колониална френска дивизия и 2-ра руска бригада. Частичен успех постига само руската бригада, като успява да превземе укрепения пункт Дабица, но не и да пробие отбраната. Атаките продължават с намаляващо напрежение и през следващите дни. Понесъл значителни загуби (около 5425 души, или 20% от състава на настъпващите части) и убедил се в невъзможността да се пробие българската отбрана на битолския участък от Южния фронт, противникът се отказва от намеренията си. Загубите на тракийските полкове също са значителни (10–12%). По-доброто оборудване на позициите в сравнение с 1916 г. дава резултат и загубите на българските войски намаляват двукратно. Към 21 май съглашенското командване прекратява окончателно офанзивата. През следващите месеци има чести опити да се провери здравината на отбраната на отделни участъци, както и непрекъснато обстрелване с артилерия на българските позиции, което донася нови загуби сред полковете на дивизията. Така минават 1917 и първата половина на 1918 г.

Двете страни се готвят за решителното сражение на Южния фронт. Въпреки оттеглянето на Русия от войната след Октомврийската революция Антантата, подкрепена от САЩ, има успехи на Западния фронт. Воюващите съвместно с българите германски дивизии и полкове са прехвърлени на други фронтове, където съюзниците търпят неуспех след неуспех. Българската армия е изоставена сама на Южния фронт – почти цялата под германско командване, а срещу нея съглашенското командване събира войски от 27 националности.

Игва злополучният за нашата армия и за България септември 1918 г. Общият план на Антантата включва едновременно нападение на позициите при Дойран и при Добро поле, в направление към Скопие, с цел обкръжаване и разгромяване на главната групировка български войски на фронта. Планира се в „чувала“ да се окажат около 600 000 български войници в Македония. На направлението на главния удар на противника се оказват 2-ра Тракийска и 3-та Балканска пехотна дивизия, влизащи в състава на 11-а германска армия, съставена само от български дивизии. Българите не са изненадани от настъплението на противника. По много канали нашето Главно командване получава сведения за подготвената от Антантата атака на Добро поле. Но поради недостиг на резерви и боеприпаси Главното командване не взема необходимите контрамерки за усиление на отбраната. Германското командване, както и преди, смята Вардарското направление за основно и не полага усилия да заздравя отбраната на Добро поле.

Във 2-ра Тракийска дивизия ударът е насочен срещу 1-ва бригада от 8-а пехотна дивизия, придадена към тракийци преди сражението, в състав от 10-и пехотен Родопски полк и 30-и пехотен Шейновски полк. Тези сили защитават най-дългите участъци за отбрана по целия фронт в Македония. Бригадата заема участък от около девет километра от вис. Сокол до р. Доброполска и има само 6 дружини, останали с половината си личен състав, 28 оръдия, 76 картечници, 21 минохвъргачки и 52 гранатохвъргачки – всичките с непълен комплект боеприпаси. Дружините са от 500–600 души, а ротите – от 40–60 души. Силите не достигат дори за заемане на първата линия от окопи.

Срещу останалите с по-малко от половината си състав и без достатъчно боеприпаси, храна и вода полкове на двете български дивизии съгласенското командване на Македонския фронт хвърля осем попълнени по щатове и отпочинали сръбски и френски дивизии, поддържани от 600 оръдия и гаубици.

Уморените, гладни и обезверени от тригодишното стоене по окопите български воини посрещат огромната маса съгласенски войски, тръгнали на решителен щурм на Солунския фронт за изваждане на България от войната и възстановяване на контрола над Балканския полуостров.

На 14 септември 1918 г. в 7 часа започва артилерийската подготовка на противника. Самолети на Антантата хвърлят бомби по българските и германските позиции на Добро поле. Българската артилерия в участъка не успява да се противопостави на силния огън на противника. Тя дори икономисва снаряди, каквито германското командване трудно отпуска. Срещу 1-ва Тунджанска бригада тръгват на проби полковете на 122-ра френска дивизия. Боевете са кръвопролитни, отделни картечни гнезда се държат до последния войник. Силите на противника превъзхождат значително. По време на боевете някои български части са обградени. Българите не са в състояние да спрат офанзивата, но и отказват да се предадат. Французите продължават да напредват, а огнепръскачките им нанасят опустошителни загуби. На 15 септември вечерта участъкът на бригадата е овладян от съгласенците. Другите бригади на 2-ра Тракийска дивизия държат още позициите си, но вклиняването на френската 122-ра дивизия е застрашително. Затова командирът на българската дивизия нарежда нейното отстъпление на по-задни позиции. Подобно е и положението в съседната бригада от 3-та пехотна дивизия, атакувана от 17-а колониална

френска дивизия. Двете бригади се оттеглят на необорудваната втора позиция.

На следващия ден в участъка на пробива се вътурват въведените в боя сръбски дивизии и той е разширен до 20 километра в дълбочина и 30 километра в широчина. От военна гледна точка пробивът е тактически, но се оказва със стратегически последици по вина на германското и българското командване, които не успяват да привлекат сили от другите направления за запушване на пробива. В образувания коридор съглашенските войски настъпват много бавно на север в различни направления, защото се опасяват от евентуален контраудар по слабо защитените си флангове. Такъв удар обаче българските войски не нанасят, макар че разполагат с достатъчно сили и средства. Това позволява на съглашенските войски да постигнат и стратегически успех. Българското правителство подписва Солунското примирие, което слага край на войната.

Генерал-майор Асен Николов – командир на 2-ра Тракийска дивизия, 1918 г.

България е извадена от войната, а впоследствие ѝ е наложен и унизителният Ньойски договор, по силата на който тя не може да притежава военни сили от ранга на дивизия, флот, авиация, както и тежко въоръжение. През 1920 г. дивизията е трансформирана във 2-ри пехотен Тракийски полк с командир полковник Стефан Мархолов. Като дивизия е възстановена през 1938 г. след премахване на военните ограничения, а за командир е назначен полковник Асен Николов. През следващите години тя укрепва организационно и повишава подготовката си за бойни действия.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** 2-ра пехотна Тракийска дивизия от 1940 до 1943 г. е мобилизирана и изпращана многократно на Прикриващия фронт. През 1944 г. е мобилизирана отново и влиза в състава на Първа армия. Командир на дивизията е генерал-майор Никола Генчев. В нея са 9-и Пловдивски, 21-ви Средногорски, 27-и Чепински, 36-и Козлодуйски пехотен полк и 3-ти дивизионен артилерийски полк. Дивизията наброява 13 171 души.

От 8 октомври до 19 ноември 1944 г. 2-ра пехотна Тракийска дивизия участва в Страцинско-Кумановската операция на Първа армия, която е под командването на генерал-майор Владимир Стойчев. Задачата на армията е да разгроми противниковата групировка в района на Крива паланка, на Стражинско-Страцинската позиция и при Куманово, да излезе в долината на р. Вардар и прекъсне пътищата за оттегляне на германската група армии „Е“ от Гърция на север. Срещу армията са частите от 11-а въздушно-полева дивизия, 22-ра пехотна и 21-ва планинска дивизия „Скендербег“.

На 8 октомври 2-ра Тракийска дивизия започва настъплението като първи ешелон на армията с три полка, като 36-и пехотен полк е в резерв. Още същия ден е освободена Крива паланка, където особено се проявява 9-и пехотен Пловдивски полк. В жестоки кръвопролитни боеве на 14 септември противникът е отхвърлен от хребета Девет баир, след което е овладян и хребетът Варовище. Първата позиция на противника е преодоляна и настъплението на дивизията продължава. Тя достига до

Генерал-майор Никола Генчев –
командир на 2-ра Тракийска дивизия

силно укрепената втора позиция на хребетите Петралица, Дубочица и Стражин, отбранявана от 22-ра пехотна германска дивизия. За атаката на втората позиция е въведен вторият ешелон на армията – 1-ва пехотна Софийска дивизия. От състава на дивизията е изведен 27-и пехотен полк и с него е усилена 1-ва пехотна дивизия. Двете дивизии със силни обходни групи и удар по фронта атакуват Стражинската позиция. Боевете се водят няколко дни с голямо ожесточение. На 18 октомври българските полкове след мощна артилерийска и авиационна подготовка се вдигат в решителна атака. До вечерта 2-ра пехотна дивизия овладява Стражин.

За проявен героизъм на бойците от дивизията при Стражин тя е наименувана „Втора пехотна Тракийска Стражинска дивизия“, а 9-и пехотен полк получава почетното име „Стражински“. Загубите на дивизията възлизат на 1001 убити и 1320 ранени.

На 22 октомври двете дивизии атакуват Страцинската позиция, разположена на удобните за отбрана височини, но при лоши метеорологични условия, които възпрепятстват авиацията и придвижването на полковете. С обходни действия от юг 2-ра пехотна Тракийска дивизия успява да достигне и заеме вр. Котляне. На следващия ден тя развива настъплението. На 24 октомври е постигнат пробив в позицията, дивизията отразява контраатаката на противника в района на с. Зайци и на 25 октомври Страцинската позиция е превзета от частите на двете пехотни дивизии, които не спират настъплението и осигуряват рубежа за въвеждане на 11-а пехотна дивизия.

Настъплението на дивизията продължава към Куманово и Скопие. На 30 октомври предните части на дивизията форсират р. Пчиня, превърната от германците в мощен отбранителен рубеж. Няколко дни продължават кръвопролитните боеве за отбраняваните от противника височини на западния бряг на р. Красте, Висока стена и Три уши, след което тя преследва противника в посока на Скопие и съдейства на 11-а пехотна дивизия в овладяването на Куманово. На 13 ноември отряд от 2-ра пехотна Тракийска дивизия прониква в Скопие. Противникът отстъпва и войските на Първа армия преминават в преследване на оттеглящите се на север. В състава на дивизията е върнат 27-и пехотен полк. На 19 ноември е завзета Прищина, прекъснато е основното направление за оттегляне на германските войски. След изпълнението на задачите дивизията е изведена в България и пристига в Пловдив, където на 5 декември 1944 г. е демобилизирана.

В следвоенния период 2-ра пехотна Тракийска дивизия е в състав: 9-и Пловдивски (Пловдив), 21-ви Средногорски (Смолян), 27-и Чепински (Пазарджик) пехотен полк, 3-ти дивизионен артилерийски полк (Пловдив) и дивизионни части, като претърпя-

ва редица структурни кадрови промени в съответствие с приетите стратегии и програми за развитие на армията. В интерес на подобряването на дислокацията и оперативното развръщане на войските според новата военна доктрина през 1948 г. щабът на дивизията с комплекта дивизионни части е преместен в Кърджали – на мястото на разформиранията през 1946 г. 10-а пехотна Родопска дивизия. От състава ѝ са изведени 27-и Чепински полк (Пазарджик) и 3-ти дивизионен артилерийски полк (Пловдив). Вместо тях дивизията приема 10-и пехотен Родопски полк (Кърджали) и 2-ри дивизионен артилерийски полк (Момчилград) от 10-а пехотна дивизия.

През 1950 г. започва масово преименуване на съединения и полкове с определени политически цели, преследващи и забравя на прославените им имена във войните за национално обединение и формирането на нови. През май 2-ра пехотна Тракийска дивизия и полковете ѝ са преименувани в „стрелкови“.

На 22 септември 1950 г. на основание на решение на Политбюро на ЦК на БКП и Заповед № 527 на министъра на отбраната генерал-лейтенант Петър Панчевски дивизията е преименувана в **17-а стрелкова Родопска дивизия**, като от наименованието ѝ отпада името „Стражинска“. Преименувани са и полковете на дивизията: 9-и стрелкови полк става 26-и стрелкови полк, 10-и стрелкови – 34-ти стрелкови, 21-ви стрелкови – 38-и стрелкови, а 2-ри дивизионен артилерийски полк – 41-ви оръжен артилерийски полк.

Впоследствие в състава на дивизията се развръщат 96-и танко-самоходен полк и други дивизионни части.

Със същата заповед 8-а пехотна Тунджанска дивизия (Хасково) се преименува във 2-ра стрелкова дивизия „Георги Димитров“. В нейния състав влизат 12-и стрелкови полк, който се преименува на 22-ри стрелкови полк – гр. Харманли, 23-ти стрелкови полк, който се преименува на 31-ви стрелкови полк – гр. Хасково, 30-и стрелкови полк, който се преименува на 49-и стрелкови полк – гр. Марица, и 8-и дивизионен артилерийски полк, който се преименува на 25-и оръжен артилерийски полк.

През лятото на 1958 г. по предложение на тогавашния министър на отбраната армейски генерал Иван Михайлов се провеждат дислокационни изменения, като се изхожда от редица съображения: осигуряване на по-голяма маневреност и дълбочина на 17-а и 2-ра стрелкова дивизия, разсредоточаване на Кърджалийския и Хасковския гарнизон; подобряване на условията за настаняване на личния състав и съхраняване на бойната техника и въоръжението, използване на наличния казармен фонд и избягване на ново строителство на казарми в двата гарнизона.

С министерска Заповед № 00250 от 7 август 1958 г. управлението на 17-а стрелкова дивизия с обслужващите и осигуряващите подразделения, всички с номера на дивизията, и 38-и стрелкови полк, се предислоцират от Кърджали в Стара Загора и тя се преименува отново във 2-ра стрелкова дивизия. От Кърджали в Чирпан се предислоцира 96-и танко-самоходен полк, а от Момчилград в Стара Загора – 41-ви артилерийски полк. От Хасково също в Стара Загора се предислоцират 61-ви зенитен артилерийски полк и 2-ри разузнавателен батальон. Така дивизията включва предислоцираните части от Кърджали, Хасково и Момчилград и частите на 2-ра стрелкова дивизия в Марица, Харманли и Любимец.

След тези изменения 2-ра стрелкова дивизия е вече в състав: управление с обслужващи подразделения, 22-ри (Харманли), 38-и (Стара Загора) и 49-и (Марица) стрелкови полк, 96-и танко-самоходен полк (Чирпан), 41-ви артилерийски полк (Стара Загора), 46-и артилерийски полк (Харманли) 61-ви зенитен артилерийски полк (Стара Загора) и комплект дивизионни части за осигуряване и поддръжка с наименованието на дивизията (изтребително-противотанков дивизион, разузнавателен батальон, свързочен батальон, сапъорен батальон, рота за химическа защита, медико-санитарен батальон, автотранспортна рота, автомобилна школа и дивизионна хлебопекарна).

На 14 август 1958 г. става размяната на бойните знамена между 2-ра стрелкова дивизия „Георги Димитров“ и 17-а стрелкова Родопска дивизия. От този момент 17-а стрелкова Родопска дивизия, поела щаба на 2-ра стрелкова дивизия (бившата 8-а Тунджанска пехотна дивизия), е в Хасково, а щабът на 2-ра стрелкова дивизия се установява в Стара Загора.

През 60-те години започва превъоръжаването на дивизията с нови образци техника и оръжие. В полковете на съединението постъпват първите БТР-60ПБ, от САУ-100 танковете подразделения преминават на танк Т-54, в свързочните подразделения навлизат БТР-50ПУ. С разпореждане на началника на Генералния щаб на Българската народна армия от март 1960 г. 2-ра стрелкова дивизия „Георги Димитров“ се преименува във 2-ра мотострелкова дивизия и като такава продължава своето съществуване до юли 1998 г.

От 1960 до 1997 г. частите и подразделенията на 2-ра мотострелкова дивизия преминават през различни щатно-организационни промени. Съществено изменение в състава на дивизията настъпва през 1982 г., когато на нея се преподчиняват ОКАБ в Левка и Стугена.

В събитията в Чехословакия от началото на август до края на октомври 1968 г. участва 22-ри мотострелкови полк – гр. Харманли. Със Заповед № 003 от юли 1968 г., подписана от министъра на народната отбрана армейски генерал Джуров и ВРИД началник на ГЩ генерал-лейтенант Христо Добрев, 22-ри мотострелкови полк се преподчинява на главнокомандващия на Обединените въоръжени сили (ОВС) на страните от Варшавския договор и се посочва какво да се извърши в полка, за да се подготви за изпълнение на задачата.

Със Заповед № 4 на Генералния щаб на Българската народна армия, издадена в 20 часа на 19 август 1968 г. и подписана от армейски генерал Джуров и генерал-полковник Атанас Семерджиев, лично на командира на 22-ри мотострелкови полк се заповядва да пристъпи към изпълнение на възложените му от главнокомандващия на ОВС бойни задачи за разгром на вражеските елементи в срокове и райони съгласно плана за действие. Всички заповеди и разпореждания на главнокомандващия на ОВС във връзка с горните задачи следва да се изпълняват точно и безпрекословно.

Намиращият се на полеви лагер край с. Надежден 22-ри полк получава за изходен район с. Райново, Хасковско. Там на 27 юли 1968 г. е вдигнат по тревога, изнася се до летище Узунджово и до 29 юли с 25 самолета Ан-12 на два рейса е прехвърлен до гр. Коламия, Лвовска област, където полкът е настанен на лагер в района на летището и е преподчинен на главнокомандващия на силите на Варшавския договор за участие в съвместни учения.

Двадесет и втори мотострелков полк получава бойна задача да се прехвърли по въздуха от гр. Коламия на летищата „Розине“ и „Водоходи“ край Прага, да приеме от 7-а въздушнодесантна дивизия от съветската армия обектите за охрана и да организира кръгова отбрана на приетите летища, като не допуска кацане и излитане на граждански и военни самолети, освен на тези от страните на Варшавския договор. В случай на необходимост полкът трябва да има готовност да изпрати сили в Прага за съдействие на 7-а въздушнодесантна дивизия на СССР.

От 11 май до 21 август 1968 г. личният състав от 22-ри полк изпълнява поставената задача на територията на ЧССР, а 22-ри мотострелков полк е подчинен на 20-а общовойскова армия (от Групата съветски войски в Германия) в състава на Централния фронт. Българските части до 22 октомври изпълняват тактически задачи за охрана и отбрана на определените им райони. Службата е носена безупречно, въпреки че за някои действия личният състав не е бил подготвен – закриване на печатница, преследване на нелегални радиостанции и други без употреба на оръжие.

В част от общите изводи за участието на 22-ри мотострелков полк, направени през есента на 1968 г. от представителя на ГЩ на БНА полковник Митев, се заключава:

„Полкът изпълни поставената му задача и достойно представи БНА пред командването на ОВС и чехословакия народ. Личният състав от полка показва мъжество и решителност при изпълнението на поставените му задачи.

Командирът, щабът и целият личен състав от 22-ри мотострелков полк придобиха богат опит по планирането и извършването на прехвърлянето на полка с въздушен транспорт, а също така и по изпълнението на специфични задачи, като овладяване и охрана на аеродруми и др.“.

В този си състав 2-ра мотострелкова дивизия остава до реформите през 80-те години в изпълнение на Виенските споразумения, когато 96-и танков полк е трансформиран в мотострелков и от състава му е сформирован отделен танков батальон. При реформите в края на 90-те години – преминаване на Сухопътните войски към бригадна организация, 2-ра мотострелкова дивизия с министерска Заповед № ОХ-00515 от 7 юли 1998 г. е трансформирана във 2-ра лека пехотна бригада. Тя включва 1-ви и 2-ри механизирани батальона в Стара Загора; 3-ти механизирани батальон, дислоциран в Чирпан; 49-и мотострелков полк в Симеоновград, 22-ри мотострелков полк в Харманли и 97-и зенитноракетен полк в Нова Загора.

В периода 1960–1997 г. дивизията участва в много занятия и учения, по-известни от които са националните учения „Плиска-69“, „Преслав-71“, „Марица-81“; ученията „Родопи-69“ и „Тракия-70“, „Братство по оръжие-80“ в тогавашната ГДР, „Щит-82“, „Съюз-84“ и др., които се провеждат съвместно

Контингент от 2-ра лека пехотна бригада в база „Кило“ в Ирак, 2004 г.

с войските от Варшавския договор; учения съвместно с военнослужещи от НАТО през 1995 г. в Република Гърция – „Нов дух-95“ и в САЩ – „Съвместен принос-95“.

За опазване на историческото наследство и продължаване бойните традиции на Българската войска с министерска Заповед № ОХ-857 от 19 ноември 1998 г. на бригадата е присвоено наименованието „Тунджанска“. Със Заповед № ОХ-537 от 4 юли 2001 г. е връчено бойното знаме на бригадата от началника на Главния щаб на Сухопътните войски генерал-лейтенант Кирил Цветков.

След организационно-щатните промени през 2003 г. бригадата е с мирновремен състав от два пехотни батальона, които приемат номерацията съответно 22-ри и 38-и лек пехотен батальон, един военновременен 49-и лек пехотен батальон, дислоцирани в Стара Загора, артилерийски дивизион и комплект бригадни подразделения за осигуряване и обслужване. В състава на Многонационалната бригада за Югоизточна Европа е включен 38-и лек пехотен батальон.

От 20 май 2005 г. в изпълнение на Заповед № ОХ-07 от 24 март 2005 г. на началника на Генералния щаб на Българската армия на 2-ра лека пехотна бригада са преподчинени 42-ри отделен механизирани батальон – Ямбол и 31-ви отделен механизирани батальон – Хасково, с което бригадата става наследник и продължител на бойните традиции на 2-ра, 7-а и 17-а мотострелкова дивизия и е дислоцирана в три гарнизона, които са административни центрове на областите Стара Загора, Ямбол и Хасково.

На основание на Заповед № ОХ-06 от 15 февруари 2006 г. на министъра на отбраната на Република България от 1 юни 2006 г. в бригадата са извършени нови

Бойна група ХЕЛБРОК от 2-ра лека пехотна бригада, 2008 г.

организационно-щатни промени. Реорганизиран са по новите щатове управлението, щабната рота към управлението на бригадата и 38-и пехотен батальон. Сформирани са противотанкова батарея, 97-а зенитноракетно-артилерийска батарея, разузнавателна рота, инженерно-сапърна рота, свързочна рота и рота за ядрена химическа и биологическа защита. Разформиран е 22-ри пехотен батальон.

От 1 юни 2007 г. 2-ра Тунджанска лека пехотна бригада отново претърпява организационно-щатни промени. Съгласно Заповед № ОХ- 010 от 27 март 2007 г. на министъра на отбраната на Република България се предислоцират и реорганизируют по нови щатове редица части на дивизията. На основата на 97-а зенитноракетно-артилерийска батарея е сформирани 97-и зенитноракетен артилерийски дивизион и той е предислоциран от Стара Загора в Хасково. На основата на 41-ва самоходна гаубична артилерийска батарея е създаден 20-и самоходен артилерийски дивизион и той е предислоциран от гр. Стара Загора в с. Кабиле, Ямболско. На основата на ротата за материално-техническо осигуряване е сформирани батальон за материално-техническо осигуряване, дислоциран в Стара Загора. Противотанковата батарея на бригадата е предислоцирана от Стара Загора в с. Кабиле, 42-ри механизирани батальон – от Ямбол също в с. Кабиле, а военният духов оркестър на 5-а Шипченска механизирани бригада е преподчинен на 2-ра Тунджанска лека пехотна бригада и е предислоциран от Казанлък в Стара Загора.

През 2009 г. бригадата претърпява нови организационни промени. Увеличен е численият състав на батальоните и на бригадата като цяло. В състава ѝ е включен и 29-и механизирани батальон в Шумен.

Стоварване на морски десант от 2-ра лека пехотна бригада, Крапец, 2004 г.

*Командването на контингента от 2-ра лека пехотна бригада,
охраняващ летището в Кандахар, Афганистан*

В кратката си история бригадата е участвала в много учения, включително международни, като „Седем звезди“ в България, Румъния и Турция, „Крайъгълен камък“, „Cooperative Best Effort“ в Грузия и Азербайджан, „Лъвски удар-2007“, както и в по-големите национални учения „Есен-2001“, „Панински страж-2002“ и „Пролет-2009“.

В бригадата са подготвени и успешно изпълнили мисии в чужбина военнослужещи – например в мисията на НАТО в Босна и Херцеговина. Тя на по късен етап се трансформира в операция „Алтеа“ на Силите на Европейския съюз в Република Босна и Херцеговина, а участието е с лекопехотни роти. Военнослужещи активно участват и в мисията на НАТО в Афганистан ISAF. През 2010 г. година успешно приключи участието в Афганистан за охрана на летищата в Кабул и Кандахар. Повече от 150 военнослужещи от бригадата са участвали в състава на пехотните батальони в Ирак, след което бригадата продължи в многонационалните коалиционни сили с рота за охрана на Центъра за временно задържане и репатриране „Ашраф“, а през 2008 г. е подготвен и изпратен от бригадата български контингент за операции за охрана на задържани лица, преминаващи програма за реинтеграция в обществото в база „Кропър“ в Багдад, Ирак.

38-и пехотен батальон от състава на бригадата е включен към Многонационалните сили за Югоизточна Европа с щаб в Истанбул, Турция. Той е включен и към декларираните сили на Сухопътния компонент на НАТО. В бригадата е развърнат и инженерно-сапьорен взвод към Многонационалната бригада за Югоизточна Европа.

Механизирана рота от състава на 31-ви механизирани батальон е включена в състава на Многонационална тактическа бойна група ХЕЛБРОК на Силите за реа-

Рота „Алтеа“ от 2-ра лека пехотна бригада, 2007 г.

гиране на Европейския съюз и носи шестмесечни дежурства по плана на бойната група.

Бригадата съществува и досега с щаб в Стара Загора и части в Стара Загора, Хасково, Шумен и Кабиле.

ТРЕТА ПЕХОТНА БАЛКАНСКА ДИВИЗИЯ

С Указ № 61 от 23 октомври 1885 г. от съществуващите тогава дружини на румелийската полиция е формирана 6-а пеша бригада. В състава ѝ първоначално са включени 11-и Сливенски и 12-и Балкански пехотен полк. Временно към нея са причислени 24-ти Черноморски и 23-ти Шипченски полк. С Указ № 178 от 1891 г. (в сила от 1 януари 1892 г.) 6-а пеша бригада е преименувана на 3-та пехотна Балканска дивизия. Щабът на дивизията е в Сливен. Тя е в мирновременен състав от две бригади с щабовете в Сливен и Ямбол. Двете пехотни бригади са създадени на 1 януари 1899 г. В навечерието на Балканската война е сформирана и 3-та пехотна бригада с два мобилизационни пехотни полка.

Така към 1 октомври 1912 г. 3-та пехотна Балканска дивизия е в състав: 1-ва пехотна бригада (11-и пехотен Сливенски полк и 24-ти пехотен Черноморски полк) с командир полковник Иван Паскалев; 2-ра пехотна бригада (29-и пехотен Ямболски полк и 32-ри пехотен Загорски полк) с командир полковник Никола Рибаров; 3-та пехотна бригада (41-ви и 42-ри пехотен полк) с командир генерал-майор Стефан Тепавичаров; 6-и скорострелен артилерийски полк; 6-и нескорострелен артилерийски полк; 3-та пионерна дружина; 7-и конен полк и части за поддръжка и осигуряване.

В дивизията влизат 25 пехотни дружини, 15 батареи и три конни ескадрона. Общата численост на личния състав на дивизията възлиза на 504 офицери, 37 чиновници, 35 495 подофицери и войници. С този си състав тя е в Балканската война. Неин началник е генерал-майор Иван Сарафов, а началник на щаба – подполковникът от Генералния щаб Христо Бурмов.

По време на **Балканската война (1912–1913)** 3-та пехотна Балканска дивизия участва във всички операции на българските войски на Тракийския фронт. В Лозенградската операция дивизията в състава на Първа армия се бие в срещните боеве с Одринския подвижен корпус на турците, участва в установяването на блокадата на Одринската крепост и охранява фланга на главната групировка на Първа и Трета армия. Началото на всичко това е на 5 октомври 1912 г., когато дивизията преминава държавната граница с Турция, настъпва на десния фланг на Първа армия в две колони, разпръсва охранителните и разузнавателните части на противника пред фронта за настъпление и ги принуждава да се оттеглят на юг. Първа пехотна бригада от дивизията е придадена временно към Втора армия и съдейства за блокирането на Одринската крепост. С основните си сили Балканската дивизия продължава настъплението си на турска територия.

Поради получени неверни сведения за подготвян флангови удар от района на Кърджали настъплението на нашите войски е спряно, което дава възможност на противника да завърши мобилизацията и да презгрупира силите си. В следващите дни се извършва презгрупиране и на българските войски и в сражението се въвежда Трета армия, която се изнася скрито от противника към района на бойните действия. С основните си сили 3-та Балканска дивизия прикрива изнасянето на Трета армия, като охранява фланга на главната ѝ групировка, а с част от силите си се готви за отразяване удара на противника откъм Одрин.

На 9 октомври предните отряди от дивизията се срещат в района на Суфулар с частите на Одринския подвижен корпус. Срещу двете авангардни дружини от 2-ра и 3-та бригада настъпват две турски дивизии (10-а и 11-а низамска) и те са принудени да се оттеглят към главните сили. Съединенията на турския корпус продължават настъплението си към главната позиция. Трета пехотна бригада на дивизията първа посреща удара на 11-а низамска турска дивизия и чрез редица боеве северно от Таушан – Коруджукьой, вис. Калето и с. Провадия успява да я спре. Турците хвърлят в боя и 10-а низамска дивизия, посрещната от полковете на 2-ра бригада при Муратчалъ. Първи влизат в бой дружините на 32-ри Загорски полк, но поради огромното превъзходство на противника командирът на бригадата въвежда в боя и 29-и Ямболски полк. Особено ожесточени са боевете за Бос тепе, което е овладяно от турците. Устремно контраатакува 29-и Ямболски полк. С мощно „ура“ и „на нож“ ямболските дружини се хвърлят върху турците, които не издържат на устрема на българите и отстъпват. Бос тепе е завзето с цената на свидни жертви.

Генерал-майор Иван Сарафов – началник на 3-та Балканска дивизия, 1912–1913 г.

Тежки боеве се водят и на 10 октомври при Таушан – Коруджукьой, Кайна, Муратчалъ и Чардак баир. Загубите и на двете страни са големи. Една след друга са атаките на турските табори. Българите не отстъпват и отговарят с атаки „на нож“. Противникът е спрял и на другите направления и късно следобед на 10 октомври 3-та Балканска и 10-а Сборна дивизия преминават в решително настъпление. Низамските дивизии не издържат и отстъпват безразборно. Провален е опитът на подвижния Одрински корпус да удари във фланг Първа армия. Полковете на 3-та Балканска дивизия продължават настъплението. Пътят към Лозенград е открит, Одрин е обсаден от войските на Втора армия. С основните си сили Балканската дивизия подпомага Втора армия в завършването на обкръжаването на Одринската крепост, като заема сектора Чомлек, Ак бунар, Кайна.

Трета пехотна Балканска бригада продължава настъплението си към Лозенград в подкрепа на 5-а Дунавска дивизия. Полковете на бригадата водят боеве при Ериклер, разбиват башибозушките и кюрдските орди около Лозенград и устремно атакуват крепостта, отбранявана от оставените там турски части. С нощна атака три от фортовете са превзети от бригадата. Лозенград е в български ръце. Турците панически отстъпват към линията Люлебургаз – Бунархисар, където се подготвят за отбрана. Отново главните сили на Първа и Трета армия са спрени за отгих, което дава възможност на турското командване да организира отбраната на укрепената линия и да подведе свежи сили.

За участие в Люлебургаз-Бунархисарската операция 3-та Балканска дивизия е усилена с една бригада от Плевенската дивизия и охранява десния фланг на глав-

ната групировка, като заема с две бригади района на Гебилер и не допуска излаз на противника от Одрин към района на операцията. На 16 октомври 3-та Балканска дивизия оставя една бригада в разположение на Втора армия, с двете си бригади заема района на Кулели и участва в боевете при Виза, Базарликьой и Черибашкьой. Поради недостиг на сили за пробив на укрепената линия на 17 октомври 1-ва пехотна Балканска бригада е придадена към Трета армия за развиване на успеха. Турците не издържат на удара и отстъпват към Чаталджа. Полковете на Балканската дивизия продължават да преследват противника, водейки боеве при Анастасиевата стена, Тарфа и Калфакьой.

В Чаталджанската операция дивизията е в първия ешелон на армията, като заема участъка Акалан – Буял – езерото Деркос. На 4 ноември тя преминава в настъпление западно от езерото Деркос, като има в първия ешелон 1-ва и 2-ра пехотна бригада, а в маневрените войски – 3-та бригада, от която 41-ви пехотен полк е в Чифликьой. Първа пехотна бригада атакува противника в участъка от Ардич тепе до Дерковското езеро и към обяд достига Лазаркьойския гребен. Втора бригада настъпва на десния фланг на дивизията източно от Ардич тепе в направление на Ташлар баури, но частите са приковани от силния неприятелски огън. Дивизията успява да овладее масива югоизточно от Лазаркьой, като 32-ри Загорски полк дори достига предните турски окопи и овладява редута до с. Еникьой. Контраатакувани с големи сили от противника, частите на дивизията не успяват да изпълнят задачите си и нощуват на достигнатите позиции.

*Полковник Кръстю Златарев –
командир на 29-и пехотен
Ямболски полк*

На следващия ден атаката на укрепленията е възобновена и 2-ра бригада на дивизията постига съществен успех. Първата атака на 29-и пехотен Ямболски полк към укреплението Ташлар баури е спряна от унищожителен преграден огън и той понася огромни загуби. Тогава командирът на полка полковник Кръстю Златарев решава да промени направлението на атаката, като овладее укреплението Илери табия, което е сериозна преграда пред Ташлар баури. С нощна атака укреплението е превзето и гарнизонът му е напълно унищожен, което е пълна изненада за турците и най-големият успех на българските войски в двудневните боеве. Но за съжаление за това не разбират нито в бригадата, нито в дивизията и не се възползват от успеха на ямболци. Въпреки настойчивите молби за помощ на командира на полка тя не идва. Нещо повече, не разбирайки че фортът е в наши ръце, го обстрелва с огън и българската артилерия. Неподкрепен от своите и от съседите си, храбрият 29-и Ямболски полк, атакуван на следващия ден от три турски полка, засипван от неприятелски артилерийски огън, е принуден да изостави форта и да се оттегли, понасяйки значителни загуби. Последен напуска героят, който овладява форта, командирът на 1-ва Ямболска дружина капитан Пирузев, който загибна при оттеглянето. Българите из-

пускат единствената възможност за пробив на укрепената линия и по заповед на командването атаката е прекратена.

Поради значителните загуби в неколкодневните боеве 3-та Балканска дивизия е изведена в резерв, като само 41-ви пехотен полк изпълнява временни задачи за унищожаване на противникови турски части и башибозук в тила на нашите войски. Изтощените български войски не успяват да пробият силно укрепената Чаталджанска позиция. Започват позиционна война пред Чаталджа, борба със студа, глада и холерата, връхлетяла българската войска, като частите на дивизията дават нови загуби.

Предислоцирана на фронта на Огринската обсада, Балканската дивизия участва в отразяване опитите на турците да организират излаз от крепостта след края на примирието. Нейната 2-ра пехотна бригада (29-и и 32-ри полк) е включена в състава на войските от северния отгел на Източния сектор, които участват в героичния щурм за превземането на крепостта, а 1-ва пехотна бригада (11-и и 24-ти полк) е в общия резерв. В навечерието на атаката 2-ра пехотна бригада получава задача да атакува гребените Сапунджилар и Пачаджилар.

На 12 март в 3:45 часа преди разсъмване 32-ри полк преминава в настъпление, но след Кум дере е посрещнат от силен противников огън и атакуващите дружини са принудени да залегнат. В атаката е включен и 29-и Ямболски полк, който успява да стигне безшумно до противниковите позиции и в ръкопашен бой да изхвърли турците от предните позиции, които се оттеглят към фортовата линия. До сутринта 32-ри полк овладява гребените Сапунджилар и Пачаджилар. Към 6:30 часа балканските полкове завзема гребена между Ескеджи Бекчели и Халваджи Бекчели, където остават в очакване да отразят контраатака на противника и да продължат щурма на фортовата линия.

Нападението е възобновено в 22:55 часа, а пехотната атака е предшествана от мощна артилерийска подготовка по фортовата линия на противника с цялата налична артилерия. В 1 часа на 13 март 32-ри Загорски полк преминава в настъпление с боен ред в три ешелона. Противникът открива унищожителен огън от фортовете Кестенлик, Куру чешме и Илгъз табия по настъпващите колони на полка и ги принуждава да залегнат. С подкрепата на 10-и пехотен Родопски полк загорци овладяват Куру чешме и се насочват на юг към Илгъз табия. В същото време 29-и Ямболски полк атакува по фронта Илгъз табия, чиито защитници не издържат на дружния устрем на двата полка и започват да се предават. Ямболските дружини превземат форта Топ Йолу, а загорските – форта Кавказ табия, след което двата полка дружно овладяват и форта Каук табия. Фортовата линия е пробита и към 10 часа българските полкове влизат тържествено в Огрин.

Михо Георгиев Стоянов –
героят, побил знамето
на „Султан Селим“ джамия

Над „Султан Селим“ джамия се развява знамето на победата, побито от редник Михо Георгиев от 29-и пехотен Ямболски полк.

Одринската крепост е превзета, Турция е победена, а Европа – изумена, но вместо мир балканските полкове ги очаква война с доскорошните съюзници. На 13 април започва извозването на частите на Балканската дивизия на Южния фронт срещу Гърция и до средата на май тя се съсредоточава на линията Дойран – височините източно от р. Галик.

През **Втората балканска война (1913 г.)**, наречена **Междусъюзническа**, 3-та пехотна Балканска дивизия воюва в състава на Втора армия на фронта срещу Гърция, а нейната 1-ва бригада е придадена към Четвърта армия и воюва срещу обединените сили на Сърбия и Черна гора. Към 15 юни частите на дивизията заемат изходно положение за настъпление, като съсредоточават усилията си на фронта Кукуш, вис. 665 (по пътя Сяр – Негован) със задача да настъпни и овладее гр. Солун.

По заповед на цар Фердинанд и Главното командване частите на Втора и Четвърта армия преминават в настъпление. Двете бригади на Балканската дивизия действат на паралелни направления. На 17 юни 2-ра бригада на дивизията настъпва в направление към Кукуш и предните ѝ части достигат линията на селата Женско и Хамбаркьой. На 16 юни 3-та Балканска бригада, която е вече под командването на полковник Константин Каварналиев, очиства от противникови части района между Дойранското езеро и р. Вардар, установява контрол над моста на реката и взема в плен гръцки и сръбски войници и офицери. На 17 юни бригадата се изнася на юг по левия бряг на реката, превзема Гевгели и се утвърждава на двата бряга на Вардар срещу града, с което осигурява фланга на 2-ра бригада, заемаща позиции южно от Кукуш. Настъплението е спряно от българското правителство, но това е повод гръцката армия да премине в настъпление. Срещу двете бригади на Балканската дивизия, останали с половината си състав, се изправя групировка от пет гръцки дивизии, отпочинали и екипирани съгласно щатовете.

На 19 юни към обяд позициите на 2-ра Балканска бригада са атакувани от три гръцки дивизии. Гърците настъпват на широк фронт между селата Саръ пазар и Рахманлий, но когато достигат на оръжеен изстрел, храбрите балканци отговарят с ураганен пушечен и картечен огън и приковават гръцките вериги до вечерта. Понасяйки големи загуби от огъня на българите, гърците са принудени да спрат настъплението за един ден. Командването на бригадата използва това и изтегля двата полка на главната позиция – на линията на височините южно от Кукуш – Негован, оборудвана по-добре в инженерно отношение. Бригадата е в състав само от 4200 души, поддържана от шест батареи, без достатъчно бойни припаси. Войниците са изтощени от денонощните преходи, глада и болестите. Срещу позициите на бригадата вече настъпват четири пълнокръвни гръцки дивизии, имащи в състава си 35 000–40 000 души, отпочинали и въоръжени до зъби, поддържани от 38 артилерийски батареи. Превъзходството на противника е убийствено в личен състав и артилерия.

Настъплението на гърците продължава на следващия ден след мощна артилерийска подготовка от 23 полски и гаубични батареи, срещу които нашите батареи са безсилни. Но гръцките пехотни вериги са принудени да залегнат от пушечния огън на българите, понасяйки огромни загуби. Гръцкото командване хвърля в боя

още една пехотна дивизия и конната си бригада, с които се опитва да обхване откъм фланговете позицията на бригадата. Проникналият към десния ѝ фланг конен полк е спрял от дружина на Серската бригада, която идва на помощ. Позициите са удържани.

Настъплението е подновено на следващия ден, като гърците хвърлят в боя нови свежи сили. Положението на левия фланг става критично. Артилерията на противника буквално смазва българите в окопите, а обхождащите отряди на гърците обхващат позицията на Загорския полк отляво. В този момент 29-и Ямболски полк контраатакува с всичките си налични сили, за да помогне на загорци. Макар и неуспешна поради малкото привлечени сили в нея, атаката спомага за удържане на позицията от бригадата. Но командването, като отчита огромните загуби на двата полка, ги извежда на нови позиции на Круша планина, а прикрива отстъплението им с дружините на Серската бригада. Гърците, смаяни от героизма на българите, не преследват оттеглящите се полкове на бригадата.

Два омаломощени български полка, които са без достатъчна артилерийска подкрепа, в продължение на три денонощия успяват да спрат настъплението на четири пехотни дивизии и една конна бригада на противника. Гърците губят в боя при Кукуш над 10 000 души – повече, отколкото са всичките им загуби през Първата балканска война.

Бригадата се изтегля на позиции на Круша планина, но веднага е пренасочена към Рупелското дефиле, където Втора армия се опитва да презгради надеждно най-краткото струмско направление, водещо към Стара България.

На 18 юни следобед 3-та Балканска бригада заема Арджанските височини, за да спре гръцкото настъпление на направлението Дойран – Струмица. Противникът подвежда основните сили на 10-а пехотна гръцка дивизия, която е спряна от 41-ви пехотен полк в ожесточени боеве на 20 и 21 юни при Калиново. Героизмът на 41-ви пехотен полк дава възможност на бригадата да се изтегли и да заеме Дойранската позиция. На 22 юни тя посреща удара на гръцките дивизии.

Два дни полковете на бригадата с подкрепата на 2-ра Бдинска бригада, пристигнала на помощ, спират настъплението на четири гръцки дивизии и спасяват българите в Югоизточна Македония от погром и клане. Смъртно ранен е командирът на бригадата полковник Константин Каварналиев, който впоследствие умира и е погребан край Дойран на вис. 550.

Трета Балканска и 2-ра Бдинска бригада се оттеглят към Беласица и на 25 юни посрещат удара на западната група на противника в състав от пет гръцки дивизии. Оределите в предишните боеве полкове на двете бригади със сетни сили удържат на атаката. По заповед на Главната квартира всички български части се оттеглят към Струмица, водейки боеве по северните склонове на Беласица и в долината на р. Струмешница, а след това са пренасочени на позиции на Малешевската планина, северно от Пехчево. Трета Балканска бригада влиза временно в оперативно подчинение на 6-а пехотна Бдинска дивизия, участва в ариергардните боеве при с. Белица и на 29 юни заема за отбрана рубежа Ченгене Калеси и западно до Моравци, Градешница.

Обезсилените в боевете при Кукуш и Лახна пехотни полкове от 2-ра Балканска бригада, 1-ва бригада от 10-а Сборна дивизия и остатъците от Серската и Драмската бригада, включени в състава на 3-та Балканска дивизия под командването на генерал-майор Сарафов, отбраняват южния изход на Рупелското дефиле, за да попречат на проникването на гръцките войски по поречието на Струма в България. Полковете, отбраняващи се на десния бряг, на Струма при Рупел без подкрепата на артилерия, са атакувани от две гръцки дивизии. Превъзходството на противника е голямо и българските полкове не успяват да ги спрат. По заповед на генерал Сарафов всички части, отбраняващи се при Рупелското дефиле, започват да се оттеглят към Петрич и Кресна, като оставят силни ариергарди на удобните позиции. На 29 юни войските, отхождащи от Рупелското дефиле, заемат за отбрана рубежа от двете страни на р. Струма, на линията Ченгене Калеси – южен изход на Кресненското дефиле.

В същото време 1-ва Балканска бригада (11-и пехотен Сливенски и 24-ти пехотен Черноморски полк) воюват срещу сърби и черногорци в състава на Четвърта армия по бреговете на р. Брегалница, при Щип, Кочани и Криволак, по върховете на Осоговска планина и на Калиманската позиция, като с действията си подпомагат спирането на настъплението на сръбските войски.

На 4 юли започва общото настъпление на гръцката и сръбската армия. Изтегляйки се последователно през планините, главните сили на гръцката централна група войски под командването на краля на 7 юли се озовават пред позициите на българите на южния изход на Кресненското дефиле. Балканската и Бдинската дивизия водят жестоки боеве на редица последователни рубежи до 17 юли, когато настъплението на гръците е спряно окончателно на височините северно от Горна Джумая (дн. Благоевград).

На помощ на Втора армия започват да пристигат свежи сили и българското командване подготвя и провежда Кресненската операция за обкръжаване и разгромяване на гръцката армия, заседнала в Кресненското дефиле. Полковете на 3-та Балканска дивизия в състава на централната група войски участват в задържането на основните гръцки маси, давайки възможност на контраударните групировки да обходят фланговете на гръцката армия. На 15 юли дивизията води тежки отбранителни боеве и трудно удържа натиска на 2-ра и 4-та гръцка дивизия при Руен – Лешко и на 5-а и 6-а гръцка дивизия при کوتا 1023 – Горна Джумая. С нанасянето на фланговите удари срещу гръцката армия нейният натиск отслабва, което на свой ред дава възможност на централната група на 16 юли да мине в контранастъпление. Противникът е отхвърлен и частите на групата заемат позиции южно от Стара река – Царево и Горно Осеново.

Стохиядната гръцка войска е обградена в дефилето. Подписаното примирие на 18 юли я спасява от пълен разгром. В края на Междусъюзническата война в полковете на 3-та пехотна Балканска дивизия се наброяват едва 400–500 души.

Влизането на Румъния във войната променя изцяло стратегическата обстановка. Румънската армия навлиза в България и настъпва, без да срещне никаква съпротива. България, победила армиите на Сърбия, Гърция и Черна гора, но ударена в гръб от Румъния и при настъплението на турската армия в нарушение на подписания

мир, губи войната. Полковете на 3-та пехотна Балканска дивизия се прибират в постоянните си гарнизони, посрещнати са тържествено от населението, но и с болка по загиналите, като свиват бойните си знамена в очакване на по-добри дни.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** 3-та пехотна Балканска дивизия е мобилизирана през септември 1915 г. в състав 1-ва бригада (11-и Сливенски и 24-ти Черноморски полк) с командир полковникът от Генералния щаб Алекси Попов; 2-ра бригада (29-и Ямболски и 32-ри Загорски полк) с командир полковник Георги Бошнаков; 3-та бригада (45-и и 46-и полк) с командир полковник Никола Петров; 3-та артилерийска бригада (6-и и 16-и артилерийски полк) с командир полковник Йордан Проинов; едно нескорострелно отделение; 3-ти опълченски полк и дивизионни части. Дивизията е в състава на Втора армия и се командва от генерал-майор Никола Рибаров. Началник на щаба е подполковник Марко Андреев.

Дивизията има 585 офицери, 60 чиновници и 40 277 погофицери и войници, 9272 коня и 9182 вола, а въоръжението ѝ е 20 883 пушки и карабини, 24 картечници, 60 оръдия и 216 саби.

В съответствие с плана за водене на войната до началото на военните действия дивизията заема район в близост до границата със Сърбия – от вр. Патарица до Брезовски рид, съсредоточавайки главните си сили на направление Кюстендил – Куманово.

На 1 октомври 1915 г. България обявява война на Сърбия и навлиза на нейна територия. От северозапад настъпват съюзните на България австро-унгарски и германски части. Първа армия напредва в Поморавието към Ниш, а Втора армия (3-та пехотна Балканска, 7-а пехотна Рилска и Кавалерийската дивизия) провежда Овчеполската настъпателна операция. Нейната цел е разгромяване на сръбските войски в Македония, бързо излизане в долината на р. Вардар, изолиране на главната сръбска групировка и недопускане на гебаркиращите в Солун съглашенски войски да ѝ окажат помощ.

Трета пехотна Балканска дивизия от изходния си район край Кюстендил изпълнява основната задача в операцията и настъпва в направление към Куманово и Скопие в един ешелон и резерв. С 29-и пехотен полк като страничен отряд на армията настъпва към гр. Враня, а на полка се дължи и първият успех на дивизията във войната срещу Сърбия. На 3 октомври 29-и пехотен Ямболски полк излиза в долината на Морава в района на железопътна станция Враня. Пътят Ниш – Солун, по който сръбските войски се свързват с тези на Антантата в Македония, е прекъснат. На 4 октомври 29-и пехотен Ямболски полк завзема гр. Враня. Това е първият голям освободен български град в Поморавието.

Основните сили на 3-та Балканска дивизия напредват във Вардарска Македония. Те са дясното крило на Втора армия и настъпват по направление Крива па-

Генерал-майор
Никола Рибаров – командир
на 3-та пехотна Балканска
дивизия, 1915 г.

ланка – Страцин – Куманово – Скопие със задача да отхвърлят прикриващите части от Вардарската дивизия по границата и съвместно със 7-а Рилска дивизия да атакуват и унищожат противника на главната полоса на отбраната – по височините Китка и Чопина при Крива паланка и Царев връх (Султан тепе), след което да достигнат Скопското поле. След двудневни кръвопролитни боеве 3-та Балканска бригада превзема вис. Китка, 2-ра Балканска бригада, заслонявайки вис. Султан тепе с 32-ри Загорски полк, настъпва към Крива паланка и на 4 октомври градът е освободен. На 5–6 октомври частите на Балканската дивизия водят боеве при Страцин, където се е укрепил противникът. На 5 октомври цар Фердинанд със синовете си Борис и Кирил посещава частите на дивизията на Страцинската позиция. На 7 октомври са освободени Куманово и Прешево. Пътят към Скопие е открит. На 9 октомври 24-ти пехотен Черноморски полк след сражение със сръбските войски освобождава Скопие и не позволява да бъде опожарен от отстъпващите сръбски войски. Целта на операцията е постигната.

От 22 до 26 октомври 3-та Балканска дивизия настъпва в долината на р. Морава. Сръбските части преминават в кръгова отбрана, съсредоточена по линията западен бряг на Морава – Врански височини – Скопска Черна гора – Качанишки пролом. Целта на сръбското командване е да запази свободни пътищата за оттегляне към Албания, което започват в края на октомври. Българското командване решава с два концентрични удара от север и от юг да обкръжи сръбските части на Косово поле. За целта от 28 октомври до 21 ноември 1915 г. без отгих провежда Косовската настъпателна операция с участието на Първа армия и северната група на Втора армия, в която е и 3-та Балканска дивизия. Общото командване на северната група е възложено на началника на 3-та Балканска дивизия генерал-майор Никола Рибаров. Операцията започва на 28 октомври с форсиране на р. Морава от войските на Първа армия, които за две денонощия отхвърлят противника, овладяват Прокупле и преминават в преследване.

Трета Балканска дивизия, подкрепена от други части, на 8 ноември настъпва към линията Гиляне – Качаник, но среща ожесточена съпротива и е спряна на рубежа Мансурица – Грамада – Урманище – Дренова глава. През следващите дни частите от северната група, включително 3-та Балканска дивизия, се опитват да пробият противниковата отбрана при прохода Кончул – Гиляне – Качаник, но без успех.

Настъплението е възобновено на 13 ноември, като северната група на Втора армия атакува силната противникова групировка по две направления. На гилянското направление са 2-ра и 3-та пехотна бригада на Балканската дивизия – заедно с две бригади от 5-а и 7-а пехотна дивизия, а на качанишкото направление е 1-ва пехотна Балканска бригада. След мощна артилерийска подготовка двете групировки преминават в настъпление. Противникът се отбранява ожесточено, като се опитва да удържи позициите си до идването на помощ на съглашенските войски и да осигури изтеглянето на остатъците от сръбската армия към Албания. В началото българите нямат успех, но генерал-майор Рибаров извършва презгрупиране на силите и въвежда 3-та Балканска бригада и Конната бригада в сражението. Противникът не издържа на удара и отстъпва, но провежда мощен контраудар в междината между северната група и настъпващата от север 1-ва Софийска дивизия. Три дни продължават кръвопролитните боеве, контраударът е отразен от 3-та Балканска бригада, подпомогната от 3-та Тунджанска бригада и Конната бригада, и настъплението е възобновено.

На 16 ноември 3-та Балканска дивизия нанася съкрушително поражение на сръбските войски край Призрен. Там 29-и пехотен Ямболски полк пленява каляската на сръбския крал Петър. След победата при Призрен Балканската дивизия преследва отстъпващите сръбски войски. Косовската операция приключва на 21 ноември със заемаването на Дебър и Дяково. С нея завършва овладяването на Южна Сърбия и Македония, като войските проникват на дълбочина 170 километра.

Българското командване не успява да постигне основната си цел в Косовската операция – обкръжаване и унищожаване на сръбските части, които, макар и с големи загуби на жива сила и оръжие, успяват да се изтеглят в Албания.

След тази битка българите напредват на юг, където срещат войските на Антантата. Там се оформя Солунският фронт, на който три години се водят тежки боеве. В Косово е установено българско управление, като 3-та Балканска дивизия остава там на зимни квартири. Включена е в състава на Трета австро-унгарска армия. В началото на 1916 г. дивизията е прехвърлена от Косово в Македония.

Трета пехотна Балканска дивизия заема позиции на Солунския фронт – от устието на р. Секулева до Мала Руна, разположила трите си бригади на фронт от 85 километра по линията Старков гроб – вр. Каймак Чалан – хребет Добро поле – вр. Ветреник – вр. Козяк – вр. Мала Руна. Нейната 1-ва бригада заема участъка от р. Секулева до кота 1881, 2-ра е от кота до вис. Блатец, а 3-та бригада – от Блатец до Мала Руна. През първите три месеца на 1916 г. полковете на дивизията осъществяват фортификационни и пътни работи и се подготвят за предстоящите бойни действия. И те не закъсняват.

Превъръжената и подготвена от французите сръбска армия е прехвърлена на Солунския фронт и изпратена срещу българските позиции. Атаките на сърбите започват на 24 и продължават до 27 юли с променлив успех в участъка на 2-ра бригада, отбраняваща височините Преслап, Ковил и Голаш. Атаките на Шумадийската дивизия към Преслап и Ковил са отблъснати от 32-ри Загорски полк, но сърбите успяват да завземат вр. Голаш и се укрепяват на него. На 26 и 27 юли 29-и Ямболски полк атакува върха, но не успява да си го върне. Боевете продължават без особен успех и за двете страни.

Неприятелската офанзива от юли до август 1916 г. принуждава българското Главно командване да избърза с окончателното вземане на подходящо решение за оказване противодействие на съглашенските войски по долината на р. Вардар, а и за изтръгване на инициативата от тях изобщо на Солунския фронт. Поради тази причина Щабът на Действащата армия пристъпва към осъществяване на контранастъпление с двете крила на нашите войски в Македония. Трета пехотна Балканска дивизия участва в Чеганската (по някои източници Леринска) настъпателна операция на Първа армия.

Дивизията, усилена с 58-и пехотен полк, в общ състав 21 дружини, 13 батареи и един ескадрон, командвана от генерал-майор Никола Рибаров, получава задача да настъпи към линията Горно Родиво – Струпино – Сборско – Нъте, като провежда демонстративни действия към долината Мъглена, да прикове намиращия се пред дивизията противник и да осигури фланга на настъпващата групировка на армията. Предвижда се и настъпление на една бригада от дивизията към южните разклонения на Нудже планина (около с. Пожарско) за подпомагане атаката на 8-а пехотна Тунджанска дивизия, която изпълнява главната задача в операцията.

Изключително краткото време до началото на настъплението обаче не дава възможност да бъде осъществена някаква особена подготовка за операцията. Пътната мрежа е недостатъчна и лоша за използване, железопътните връзки са твърде далеч по долината на р. Вардар, затруднени са подвозът, презгрупирането и съсредоточаването на ударните групировки.

Настъплението започва през нощта на 16 срещу 17 август. Веднага след получаването на заповедта за настъпление 1-ва бригада от дивизията (11-и и 46-и пехотен полк), подсилена с части от 55-и и 56-и пехотен полк, настъпва на фронт от 12 километра към Чеганската планина в подкрепа на настъплението на Тунджанската дивизия и води боеве за коти 1500, Каймак Чалан (кота 2525), вис. Джематери и Метерис тепе. Десет дни продължават кръвопролитните боеве, сърбите се сражават отчаяно, бригадата постига частичен успех, но не успява да изпълни задачите си в пълен обем.

С основните си сили 3-та Балканска дивизия на 17 август настъпва в две колони към селата Пожарско и Бахово, разположени в източните склонове на Нидже планина, с цел да прикове противника южно от Мъгленската долина, с готовност да настъпи към кота 550 и Паяк планина. Завързва се ожесточен бой с разположените там части от Шумагийската дивизия. През деня се водят изключително тежки боеве и за вр. Голаш и Пожарски рид в Нидже планина. Те са овладени от полковете на дивизията, но поради огромния брой на жертвите и след последвала противникова контраатака са принудени да ги отстъпят. През същия ден неприятелска въздушна ескадрила от девет самолета бомбардира Битоля (където се намират части от 3-та бригада на дивизията), но без да постигне особен успех.

До 21 август по целия си фронт дивизията предприема енергични демонстративни действия. На 22 август с цената на многобройни жертви противникът няколкократно контраатакува, като се опитва да овладее предните постове (охранения) на 32-ри пехотен Загорски полк на височините Ковил и Кукуруз. Получил подкрепления, на 23 август неприятелят подновява с нова сила контраатаките си. Освен към двата обекта той прави опит за настъпление и към вис. Преслап, като едновременно обстрелва селата Тушин и Нъте, но без успех.

В продължение на двата дни – 22 и 23 август, частите от Шумагийската дивизия провеждат с цената на огромни загуби 18 атаки, но без да се доберат до желания успех. Все пак благодарение на активната си настъпателна дейност, въпреки неуспехите си през двата дни, противникът успява да прикове силите на нашата 3-та пехотна Балканска дивизия на позициите ѝ, като по този начин облекчава усилията на двете сръбски дивизии – Дунавската и Дринската, действащи срещу частите на 8-а пехотна Тунджанска дивизия.

Понесли значителни загуби (38–39%), обезкървени и уморени от денонощните боеве, полковете на бригадата прекратяват атаките в Чеганската планина и се оборудват за отбрана по каменистите склонове на Чеганска и Нидже планина, на рубежа вис. Старков гроб – кота 1944 – вис. Каймак Чалан (кота 2525) – кота 2368.

Отбраната се организира при крайно неизгодни условия: голям фронт, камениста почва, липса на инструменти и непрекъснат обстрел от противника с минен, артилерийски и пушечен огън, от който бригадата понася нови загуби.

В отговор на Чеганската операция съглашенските войски провеждат есенна кампания през 1916 г., известна като сражението при Битоля. Кървави сражения на вр. Каймак Чалан и Мала Нудже планина води 1-ва Балканска бригада. Те са между 12 и 30 септември, когато сръбската армия след тежки загуби успява да превземе върха. Тежестта на битката се поема основно от 11-и пехотен Сливенски полк.

Между 26 и 30 септември върхът сменя притежателите си няколко пъти, докато на 30 септември не е овладян изцяло от сърбите. Проявеният героизъм от 11-и Сливенски полк и подкрепящите го части от 1-ва Балканска бригада, отбраняващи върха цели 45 дни, не дава резултат. Превземането на Каймак Чалан става началото на есенната офанзива на съглашенските войски на Македонския фронт. Сърбите губят 5000 души – главно от огъня на българската артилерия.

От стратегическа гледна точка битката не е голям успех за Антантата, но повдига духа на съглашенските войски, а и е в подкрепа на последвалата есенна кампания за влизане на Румъния във войната на страната на Съглашението. В новите битки срещу превъзхождащите сили на противника българските войски влизат без почивка, без попълване на загубите от предишните боеве и без достатъчно боеприпаси и продоволствие, а в много части и без смяна на облеклото със зимно.

Целта на офанзивата е да скове българо-германските войски на Южния фронт и да не позволи отделяне на наши войски за Добруджанския фронт, което е и настояване на Румъния, за да влезе във войната. При успех съглашенските войски следва да продължат настъплението и да извадят България от войната. Българските войски след падането на Каймак Чалан и оттеглянето от Мала Нудже планина заемат Кеналската укрепена линия – от Баба планина до вис. Сокол (1881 метра), и Мъгленската – източно до вис. Мала Рупа.

Войската на стан, 1916 г. („Изгубената България“)

Трета пехотна Балканска дивизия, която е с променен състав вследствие на предишните боеве, заема позиции на Мъгленската укрепена линия. Втора пехотна бригада (29-и и 46-и пехотен полк) под командването на полковник Данев отбранява западния участък до р. Баховска. Трета пехотна бригада (24-ти и 32-ри полк) под командването на полковник Петров се отбранява източно от р. Баховска до р. Котер. Левият, най-източният участък до Мала Руна, се отбранява от сборна бригада (45-и и 58-и пехотен полк) под командването на полковник Тороманов. Първа пехотна бригада на дивизията под командването на полковник Богданов, включваща остатъците от полковете, сражаващи се на мориховския участък, продължава да действа в състава на 8-а Тунджанска дивизия и отбранява участъка от кота 1881 до р. Черна.

Офанзивата на съглашенците започва на 3 октомври 1916 г., но българските войски вече са се оттеглили на кеналския участък и артилерийската подготовка няма успех. На мориховския участък противникът овладява вис. Сокол, което принуждава бригадата на полковник Богданов да се оттегли на север. На 4 октомври противникът атакува по целия фронт без особен успех. Дяснофланговата бригада на Балканската дивизия се укрепява на линията р. Черна – Еровете – Търнава и удържа атаките на противника.

В следващите дни една френско-руска и три френски дивизии неспирно атакуват позициите при Кенали. В Мориховско и при Добро поле частите на 3-та пехотна Балканска дивизия удържат атаките на две сръбски дивизии. Атаки и контраатаки следват непрекъснато. Дивизията е усилена с 49-и пехотен полк, а в хода на бойните действия в състава ѝ временно е преподчинена и вкараната в боя на мястото на бригадата на полковник Богданов 3-та бригада на Тракийската дивизия с командир полковник Лазар Козарев. Боевете се водят с ожесточение до средата на декември, когато българските войски изоставят Битоля и се оттеглят на линията Червена стена – кота 1248 – кота 1050 – Маково – Градешница – Търнава – вис. Сокол, която отстояват до септември 1918 г. Трета пехотна Балканска дивизия остава на позициите си източно от вис. Сокол до Мала Руна, а съсед западно ѝ става 2-ра Тракийска дивизия, която сменя обезкървената в тримесечните боеве Тунджанска дивизия. Изтощени в многомесечните боеве и понесли огромни загуби (по над 50 000 души) български и съглашенски войски прекарват зимата и пролетта на достигнатите позиции, задоволявайки се с артилерийски двубои и разузнаване с бой, попълват загубите си и се подготвят за нови изпитания.

На 17 юни 1917 г. Гърция влиза във войната на страната на Антантата (издавайки манифест за война на 23 ноември 1916 г.). Цялата 1917 година преминава в епизодични стълкновения на отделни участъци от фронта с единствен опит да се пробва здравината на българската отбрана при Дойран, завършил трагично за съглашенските войски. Двете страни трупат сили за предстоящите решителни действия. За разлика от съглашенските войски, които увеличават чувствително състава си със свежи сили, българските войски не успяват вече да попълват загубите и изпитват недостиг на боеприпаси, продоволствие и облекло. Германското командване поради неуспехите на другите фронтове постепенно изтегля войските си от Македонския фронт.

През лятото на 1918 г. командването на войските на Антантата на Солунския фронт започва подготовка за общо настъпление с цел изваждане на България от

Официери от 32-ри пехотен полк разглобяват картечница на Южния фронт, 1917 г.
(„Изгубената България“)

Войната. Според плана съгласенските войски трябва да нанесат едновременно удари в три направления. Главният удар е замислен да бъде в района на платото Добро поле. Общият план на Антантата включва едновременно нападение на позициите при Дойран и Добро поле, за да бъдат хванати в „чувал“ 600 000 български войници в Македония.

Защитници на Добро поле са 2-ра Тракийска и 3-та Балканска дивизия. И двете влизат в състава на 11-а германска армия, която е съставена само от български дивизии. Българите не са изненадани от настъплението на противника. По много канали нашето Главно командване получава сведения за подготвената от Антантата атака на Добро поле. Не са взети обаче необходимите контрамерки за заздравяване на отбраната. Резервите не достигат за попълване на загубите, освен това са неподготвени и са предимно от цигани, турци и албанци. В състава на дружините са останали едва по 500–600 души, ротите са с по 60–80 души, а отбраняват позиции на фронт от 800 и повече метра. Силите стигат за отбрана само на една позиция в тънка линия. Войниците са изтощени, болни, гладни и окъсани. Окопите са пълни с вода и полуразрушени от непрестанните дъждове. Духът на войските пада с всеки изминал ден вследствие на тригодишната непрекъсната война, влошеното снабдяване и лошите новини от фронта и вътрешността на страната. Зачестяват не-

доволството и бунтовете сред войниците. След оттеглянето на съюзническите германски и австро-унгарски части българските войски са оставени сами на фронта. Срещу тях противникът хвърля всичките си сили на Южния фронт – около 30 пехотни дивизии, попълнени по щатовете и осигурени по нормите с всичко необходимо. Настъплението на противника сварва българите в тежко състояние.

На 14 септември 1918 г. в 7 часа започва артилерийската подготовка на противника. Успоредно с това самолети на Антантата хвърлят бомби по българските и германските позиции на Добро поле. На силния огън на противника нашата артилерия в участъка не може да се противопостави. Тя дори икономисва снаряди, каквито германското командване трудно ни отпуска.

В участъка на 3-та Балканска дивизия ударът на съглашенците е насочен срещу дяснофланговата 2-ра пехотна бригада (29-и Ямболски и 32-ри Загорски пехотен полк). Бригадата защитава участък по фронта от около 13 километра – от р. Доброполска до р. Кара дере. Той е един от най-дългите по фронта.

На 15 септември 1918 г. рано сутринта 17-а френска колониална дивизия настъпва срещу позициите на 29-и пехотен полк. Левият фланг на полка е притиснат. Особено ожесточени са боевете за вр. Шейновец. Борбата е крайно напрегната. Противникът постига успех едва след като съсредоточава по върха цялата си дивизионна артилерия. Понесъл големи загуби, 29-и полк е принуден да отстъпи. По някои данни на по-задни позиции се оттеглят само 15 офицери и 216 подофицери и войници.

На 15 септември рано сутринта Шумадийската сръбска дивизия настъпва срещу позициите на 32-ри пехотен полк. Четири сръбски дружини атакуват Боруна, други четири – Димова поляна, отбранявани само от ротите. Противникът нанася и флангови удари, стремейки се да обхване вр. Петерник и Зюмбюлевата височина. С цената на огромни загуби той успява да завземе първата линия окопи. Остатъците от ротите се оттеглят към Проданова височина, отбраняват я заедно с 29-и полк, но без успех. Едва няколкостотин души от двата полка успяват да се доберат до вр. Кравица, преследвани от противника. Остатъците от българските полкове в участъка на пробива се оттеглят на втората позиция на Бригадните височини и Козяците.

На 16 септември съглашенците атакуват българските войски на втората им позиция. Противникът вкарва в боя резервите си. Четири сръбски дивизии атакуват изнеможелите български полкове. Атаките са една след друга. До обяд са отбити две атаки на противника с големи загуби за него. След мощна артилерийска подготовка следобед започва нова атака, която също е отбита. По техни признания загубите на съглашенците на 15–16 септември са около 3300 души. Привечер сръбите хвърлят всички сили в нова мощна атака. Втората позиция е пробита и на 17 септември оределите български полкове се оттеглят към Градско, а съглашенските войски разширяват пробива. Пристигналият германски генерал Фон Ройтер поема командването на войските и се опитва неуспешно да спре съглашенския натиск.

Пробивът е чисто тактически, но има и стратегически последици главно поради бездействието на германското и българското командване. В образувалия се коридор съглашенските войски настъпват много бавно на север в различни направления, за-

щото се опасяват от евентуален контраудар по недобре защитените си флангове. Такъв удар обаче българските войски не нанасят, макар че разполагат с достатъчно сили и средства. Това позволява на съглашенските войски да постигнат и стратегически успех. Остатъците от дивизията отстъпват на север, водейки боеве при с. Ватош, гр. Щип и Царско село.

След поражението при Добро поле българските войници започват да се бунтуват, а фронтът – да се разпада. Бунтовниците поемат към столицата в опит да се разправят с правителството. Когато стигат до София, са разгромени от юнкерите и германски войски.

Десет дни след битката, която разрушава фронта на Българската армия, Антантата настъпва в Македония, като среща слаба съпротива. На 29 септември 1918 г. в Солун България подписва примирие със съюзниците, излизайки официално от войната. Армията подлежи на демобилизация. Правителството успява да издейства недопускане на окупация на страната от войските на съседните държави, което е голям успех.

След Ньойския договор 3-та пехотна Балканска дивизия е реорганизирана в 3-ти пехотен Балкански полк. През 1938 г. е отново развърната 3-та пехотна Балканска дивизия. През 1939 г. влиза ново „Бойно разписание на българската пехотна дивизия“, според което 3-та Балканска дивизия има в състава си 570 офицери, 1101 чиновници и подофицери и 18 724 войници. Освен три пехотни полка и артилерийски полк в дивизията се развърщат картечна, инженерна и свързочна дружина, конен дивизион и тилови части. От 23 юни 1941 г. 3-та Балканска дивизия се предислоцира от Сливен в Ямбол.

Дивизията участва във **Втората световна война (1941–1945)** в състав 11-и пехотен Сливенски полк, 24-ти пехотен Черноморски полк, 29-и пехотен Ямболски полк, 6-и дивизионен артилерийски полк и дивизионни части. Неин командир е генерал-майор Георги Младенов. През февруари 1941 и април 1942 г. дивизията е мобилизирана и е на Прикриващия фронт.

След влизането на България във войната на страната на антихитлеристката коалиция дивизията през септември 1944 г. е отново мобилизирана и е изпратена в Елхово да прикрива българо-турската граница. На 23 ноември, докомплетувана по щата, 3-та Балканска дивизия заминава на фронта в състава на новосформираната Първа българска армия. В началото на декември започва извозването ѝ с влакове от Елхово и Бургас до Белград, след което с пеши маршове към 14 декември частите се съсредоточават в района на Опатовац – Ловас – Мохово. След 140-километров марш без почивка частите на дивизията сменят съветския 68-и стрелкови корпус и участват в Сремската операция на армията. Тя е проведена от 3-та и 8-а пехотна дивизия във взаимодействие с 1-ви корпус на Югославската народноосвободителна войска (ЮНОВ). Срещу нашите войски в състав 27 пехотни дружини, 243 минохвъргачки, 127 бронейзползвателни оръдия, 171 оръдия и гаубици са сборни части от дивизиите на 34-ти германски армейски корпус – общо 22 батальона с 221 картечници, 86 минохвъргачки, 46 оръдия, 6 щурмови и 6 зенитни оръдия. За операцията войските са подсилени от Трети украински фронт с 20 реактивни системи „Катюша“ и 24 противотанкови оръдия. Съотношението на силите не е благоприятно за пробив

на отбраната на противника и това дава отражение върху хода на операцията. Липсата на достоверни данни за силите на противника и организацията на отбраната му допълнително усложняват действията на българските полкове. Предните части влизат в бой още на 18 декември, отблъснати от подготвената отбрана.

На 22 декември уморените от дългия път дружини на 11-и Сливенски и 24-ти Черноморски полк на дивизията атакуват при селата Сотин и Грабово, но са посрещнати със силен картечен и минохвъргачен огън от противника и атаката, както и следващите не успяват. Войниците остават на достигнатите позиции върху заснежената земя и се окопават под огъня на противника. От студа премръзват много войници и офицери. На 25 декември рано сутринта се провежда нова атака, като в челото са формирани при подготовката специални щурмови роти от доброволци. Ротата от 29-и Ямболски полк успява да пробие отбраната и влиза в Грабово, но противникът контраатакува и успява да я обкръжи. Втора дружина на полка се вдига и спасява ротата, но врагът отново контраатакува и изтласква дружината от селото. В боя 29-и Ямболски полк губи 158 убити и 128 ранени.

През следващите два дни се осъществява прегрупирание и на 28 декември 3-та Балканска дивизия извършва шест патрулни нападения над селата Сотин и Грабово, но не успява да изпълни задачата. По разпореждане на щаба на фронта тя на 30 декември преминава към отбрана. Поради недостатъчната подготовка на операцията и липсата на боен опит българските войски не успяват да пробият отбраната на противника, но ангажират срещу себе си значителни негови сили.

В началото на януари 1945 г. дивизията отстъпва позициите си на 5-а югославска дивизия, прехвърля се през р. Дунав при Илок – Бачка паланка и Безден – Батина, след преходи при крайно тежки условия се насочва на запад и достига южно от езерото Балатон. След това тя е върната и се установява в района на селата Бранина, Бели манастир и Брани връх.

От 6 до 19 март 3-та пехотна дивизия участва в Дравската отбранителна операция на Първа българска армия. Германското командване провежда операция „Горски дявол“ за разгромяване на Първа българска армия, отбраняваща се на този участък на фронта. Срещу нашите 3-та и 11-а пехотна дивизия от 4-ти корпус противникът съсредоточава две пехотни, една въздушно-полева, една казашка кавалерийска дивизии и други части от 91-ви армейски корпус.

На 6 март в 1:20 часа през нощта противникът с 297-а пехотна дивизия форсира р. Драва при чифлика Дравакож, в полосата на 3-та Балканска дивизия, където се отбранява 11-и Сливенски полк, и успява да се закрепят на северния бряг на реката, след което, прехвърляйки свежи сили, се насочва в дълбочина на отбраната на дивизията. Контраатаките с полковите резерви не дават резултат, противникът разширява плацдарма до осем километра по фронта и до четири километра в дълбочина, като започва да прехвърля и 104-та пехотна дивизия през реката. Жестоки боеве се водят за селата Сапорца, Драва Чехи, Драва Полконя, Драва Саболч, Гордиша и Мат, които са овладени от противника до 7 март. На 8 срещу 9 март в сражението се включва 133-ти съветски корпус и с общите усилия на двата корпуса настъплението на противника е спряно. Боевете продължават с нарастващи усилия до 19 март, когато плацдармът е ликвидиран и противникът е отхвърлен на другия бряг на реката. Дравската операция завършва с пълен провал за противника. За спиране на настъп-

лението и разгромяване на противника в операцията на дивизията е присвоено званието „3-та пехотна Балкано-Дравска“.

От 12 април до 6 май 1945 г. дивизията участва в Чаковецката операция, като отбранява участък на северния бряг на р. Драва – от с. Муракерестур до с. Торянци, в един ешелон и с команден пункт в с. Вайсло. На 12 април 3-та пехотна дивизия преминава в настъпление, форсира реката и въпреки упоритата съпротива на противника продължава да настъпва, като 24-ти Черноморски полк освобождава с. Свети Дураг на 14 април, с. Дони Михоляц на 15 април и с. Вилево на 18 април, когато е сменен от 29-и Ямболски полк. Ямболци освобождават с. Масловина и продължават настъплението на запад. На 20 април полкът овладява канала Нов Дравски, а на следващия ден освобождава с. Чаджавица. На 22 април полкът е сменен от 13-и пехотен полк. В началото на май германските войски, действащи пред фронта на Първа българска армия, отказват да изпълнят изискванията за капитулация и започват да се оттеглят към Австрия, за да се предадат на англо-американците. Войските на Първа българска армия преминават в преследване на противника, като за целта се извършва переустройство на корпусите. На 6 май командването на дивизията е поето от полковник Васил Любенов. Щабът на дивизията е в гр. Мурска Субота, като в хода на преследването се премества в с. Верже и гр. Ландсберг, Австрия.

Генерал-майор Васил Любенов –
командир на 3-та
Балкано-Дравска дивизия

Трета Балканска дивизия е включена в състава на 3-ти корпус и на 8 май започва преследване на противника от изходния район в с. Верже. До вечерта частите ѝ достигат до селата Вучя Вес и Бранославци. За засилване темповете на преследване 24-ти и 29-и пехотен полк формират по един моторизиран отряд и настъпват на запад по шосето за Радкерсбург и с. Ивановци. На следващия ден дивизията достига линията Еренхаузен – с. Св. Кунгота. Темповете на преследването нарастват неимоверно, като в труднопроходимата местност частите успяват да изминат по 60–70 километра дневно. Когато достига гр. Маренбург, дивизията е пренасочена на север и на 11 май вечерта е при Ландсберг, Шванберг и Киршлаум. На 12 май 3-та Балканска дивизия обезоръжава 25-а унгарска дивизия, на 16 май с предните си части достига и заема демаркационната линия от с. Санкт Мария до с. Шванберг, като щабът се разполага в гр. Ландсберг. След 314 километра усилен маршове, преминати за осем дни, 3-та Балканска дивизия стига до Алпите, където завършва бойният път. На 18 май тя тръгва обратно за Унгария.

В операциите 3-та пехотна Балканска дивизия има най-много загуби от всички български дивизии, участвали в заключителната фаза на войната, – 3286 души, от които 1259 убити, 2224 ранени и 303 измръзнали. В началото на юни частите на дивизията се завръщат в България, посрещнати като герои, а тя е демобилизирана.

В следвоенния период **3-та пехотна Балкано-Дравска дивизия** като и всички останали български дивизии претърпява поредица организационно-щатни промени. Разформиран е след войната 29-и пехотен Ямболски полк, но впоследствие през 1947 г. отново е развърнат През 1949 г. 24-ти Черноморски полк е прехвърлен в състава на 10-а пехотна Беломорска дивизия, а в дивизията влиза новосформираният 40-и пехотен полк в Ямбол. В хода на масовото преименуване на дивизии и полкове през 1950 г. 3-та пехотна Балканска дивизия става **3-та стрелкова дивизия** и отпада името Балкано-Дравска. В стрелкови полкове са преименувани и пехотните полкове. През май същата година дивизията е преместена от Ямбол в Елхово, за да освободи сградите в Ямбол за новосформирания 4-ти отделен стрелкови корпус.

На 13 ноември 1950 г. с решение на Политбюро на ЦК на БКП и Заповед № 527 на министъра на отбраната със Заповед № 58 3-та стрелкова дивизия е преименувана на **7-а стрелкова дивизия „Ф. И. Толбухин“**. Преименувани са и нейни полкове: 11-и Сливенски става 12-и стрелкови, 29-и Ямболски – 33-ти стрелкови полк, като сменят и гарнизоните си съответно в Елхово и Бояново. Трети дивизионен артилерийски полк (Ямбол) е преименуван на 20-и оръдеен артилерийски полк.

През юни 1956 г. след закриването на корпуса 7-а стрелкова дивизия е отново предислоцирана от Елхово в Ямбол. Тя претърпява редица организационни промени при съкращенията през 1955 г., довели до намаляване на офицерския състав. През 1958 г. при разформирането на 8-и Приморски корпус е съкратена и влизащата в състава му 24-та стрелкова дивизия (Бургас). Частите, дислоцирани в Грудо̀во (гн. Средец), са включени в състава на 7-а стрелкова дивизия, а тези от Бургас и Айтос, както и 33-ти стрелкови полк в с. Бояново са разформирани. В Разлог е предислоциран 40-и стрелкови полк и е включен в състава на 18-а стрелкова дивизия, а на негово място се сформира 82-ри стрелкови полк в Ямбол. Така 7-а стрелкова дивизия остава в състав от три стрелкови полка (12-и – Елхово, 53-ти – Средец и 82-ри – Ямбол) и 20-и оръдеен артилерийски полк в Ямбол. През 1951 г. е развърнат отделен танко-самоходен батальон в дивизията, който през 1955 г. прераства в 42-ри танков самоходен полк с 41 танка и самоходни артилерийски установки (САУ).

Дивизията е включена в състава на Обединените въоръжени сили на страните – членки на Варшавския договор, и в резултат на това започва бързото ѝ снабдяване с нова бойна и транспортна техника и въоръжение.

През 1960 г. в мотострелковите полкове са сформирани танкови батальони, а през 70-те години и танковият полк преминава на батальонна организация, с което танковете в дивизията нарастват до 187.

В следващите години се развърщат нови части в състава на дивизията и структурата ѝ остава постоянна до 1996 г., като включва: командване и щаб (Ямбол); три мотострелкови полка (12-и – Елхово, 53-ти – Грудо̀во (гн. Средец), 82-ри – Ямбол); 42-ри танков полк (Ямбол); 20-и артилерийски полк (Ямбол); 50-и зенитноракетен полк (Бояново); 7-и разузнавателен батальон (Елхово), 7-и отделен ракетен дивизион (Бояново); 7-и противотанков дивизион (Ямбол); инженерно-сапъорен батальон (Бояново); свързочен, ремонтно-възстановителен, медицински батальон и рота за химическа защита (Ямбол); дивизионни складове. Впоследствие в състава на дивизи-

зията са включени и три картечно-артилерийски батальона (каб) – 14-и, 15-и и 16-и, съответно в Раздел, Мамарчево и Ружица.

Дивизията е една от първите, която приема най-нови въоръжение и техника. Мотострелковите полкове се превъоръжават с бронирани бойни машини от типа на БТР-60, БТР 60-ПА и 60-ПБ, МТЛБ. В артилерията постъпват самоходните артилерийски системи „Гвоздика“, ПТУРС „Шмел“. В противовъздушната отбрана идва ЗРК „Оса“ и е формиран 50-и зенитноракетен полк в Бояново. Дивизията първа усвоява и използва автоматизирана система за управление на войските „ПАСУВ“, първа приема на въоръжение тактически ракети тип „Луна“ и на 11 май 1963 г. произвежда първия български ракетен пуск с ракетния си дивизион. Модернизират се и другите рогове войски.

Високите бойни способности на дивизията са оценени от българското и съюзното командване на Варшавския договор и един полк от дивизията (12-и мотострелкови полк – гр. Елхово) е включен в Обединените въоръжени сили и участва в чехословашките събития през 1968 г. На 21 август след 400-километров преход на собствен ход и 2500 километра по море полкът навлиза на чехословашка земя и успешно, без нито едно нарушение, изпълнява възложените му задачи за охрана и отбрана на обекти.

Договорът за обикновените въоръжени сили в Европа (ДОВСЕ) от 1990 г. дава отражение върху започналите преустройства в армията, което не подминава и 7-а мотострелкова дивизия: 42-ри танков полк е реорганизиран в мотострелкови, а на негово място е развърнат отделен танков батальон, с което е намален броят на танковете в дивизията.

Преминаването на армията към корпусно-бригадна структура засяга всички съединения и части и се отразява болезнено върху броя на командния състав. Дивизията е преструктурирана в 7-а механизирана бригада от състава на 3-ти армейски корпус. През 1998 г. е възстановено прославеното във войните име, като е преименувана на **7-а механизирана Балканска бригада**. Влизането ни в НАТО, преодоляването на напрежението в света след Студената война и не на последно място обхваналата цялата страна социално-икономическа криза водят до по-нататъшни съкращения във въоръжените сили. През 2002 г. бригадата е реорганизирана в 7-а мобилизационна база от състава на Командване „Изток“ и през 2008 г. със заповед на министъра на отбраната е разформирана и името на 7-а мотострелкова дивизия – наследница на прославената във войните 3-та пехотна Балканска дивизия, преставя да съществува по списъците на Българската армия. За славните съединения в Сливенско и Ямболско остава да напомня единствено създаденият през 2002 г. 42-ри отделен механизирани батальон в Ямбол – сега като част от 2-ра Тунджанска механизирана бригада.

Но споменът за Балканската дивизия – една от безсмъртните дивизии на България, и на нейните наследници ще остане във вековете и за тях ще свидетелстват десетките паметници, паметни плочи, книгите и разказите на нейните блестящи командири.

ЧЕТВЪРТА ПЕХОТНА ПРЕСЛАВСКА ДИВИЗИЯ

Наричат я с различни имена, но най-често е „Преславска“ и „Желязна“. Железните ѝ полкове участват във всички войни за национално обединение и народът е покрил Добруджа с паметници в чест на техните подвизи.

Историята ѝ започва през март 1883 г. в Шумен, когато е сформирана 4-та пеша бригада, включваща 8-а, 12-а, 16-а, 18-а, 20-а и 22-ра дружина. През 1884 г. дружините са обединени в два полка (7-и пехотен Преславски и 8-и пехотен Приморски), които участват в Сръбско-българската война. Бригадата е преименувана с Указ № 176 от 1891 г., в сила от 1 януари 1892 г., на 4-та пехотна Преславска дивизия.

Генерал-майор
Климент Бояджиев –
началник на 4-та Преславска
дивизия, 1912 г.

Дивизията в мирновременен състав е от две бригади. Първа бригада с щаб в Шумен включва в състава си 7-и пехотен Преславски полк и 19-и пехотен Шуменски полк. Втора бригада с щаб във Варна включва 8-и пехотен Приморски полк и 31-ви пехотен Варненски полк. В навечерието на Балканската война е сформирана 3-та бригада, която включва създадените по време на мобилизацията 43-ти и 44-ти пехотен полк.

Така към 1 октомври 1912 г. 4-та пехотна Преславска дивизия е в състав: 1-ва бригада (7-и пехотен Преславски полк и 19-и пехотен Шуменски полк) с командир полковник Атанас Тодоров; 2-ра бригада (8-и пехотен Приморски полк и 31-ви пехотен Варненски полк) с командир полковник Перикъл Енчев; 3-та бригада (43-ти пехотен полк и 44-ти пехотен полк) с командир генерал-майор Ваклин Церковски; 4-та пионерна дружина, 5-и скорострелен артилерийски полк, 5-и нескорострелен артилерийски полк и 10-и конен полк. Началник на дивизията през Балканската война е генерал-майор Климент Бояджиев. Началник на щаба е полковник Константин Каварналиев, който впоследствие става командир на 3-та пехотна Балканска бригада и е заменен от полковник Божко Икономов.

В дивизията влизат 25 пехотни дружини, 15 батареи и 2 конни ескадрона. Общата численост на личния ѝ състав възлиза на 570 офицери, 47 чиновници и 35 535 подофицери и войници.

По време на Балканската война през 1912 г. 4-та пехотна Преславска дивизия е в състава на Трета армия, въведена от Главното командване в сражение на 9 октомври, като от движение атакува противника в направление на Лозенград – Люлебургаз. Появяването на Трета армия е пълна изненада за турското командване и тя променя изцяло хода на Лозенградската операция.

Преславската дивизия настъпва в две колони. На 9 октомври лявата колона, съставена от полковете на 1-ва бригада на дивизията, води срещен бой с частите на 3-та Афионкарахисарска редифска дивизия и 9-а низамска дивизия. Турците са заста-

вени да отстъпят. Втора бригада като ясна колона на дивизията взема участие в срещното сражение при Селиолу, където Конната дивизия води неравен бой с превъзхождащи турски части. Бригадата се включва от движение и превзема предните позиции на турците с атака „на нож“. Втората им позиция пада в български ръце около полунощ след артилерийски огън и атака на пехотните полкове. Турците отстъпват и заемат за отбрана височините между Петра и Ески Полос.

На 10 октомври 4-та пехотна Преславска дивизия в боевете при Ески Полос и Петра завършва разгрома на 3-ти турски корпус под командването на Махмуд Мухтар паша. Турците разбират, че в Ески Полос се намира само 19-и пехотен Шуменски полк и предприемат атака. Към 6 часа сутринта таборите на 9-а низамска дивизия атакуват позициите на Шуменския полк, 7-а низамска дивизия напредва по левия бряг на Теке дере и се натъква на 44-ти пехотен полк, а 8-а низамска дивизия и един полк са запазени като маневрени войски на корпуса. Боят се води с ожесточение и никой от страните не отстъпва. Деветнадесети пехотен Шуменски полк и 44-ти пехотен полк се нахвърлят върху противника и заемат част от позицията му. Четиридесет и трети пехотен полк, който има задача да обхване левия фланг на турците, стремително атакува Афионкарахисарската дивизия и я разпръсва. След нея отстъпва и 9-а низамска дивизия. Турците спират на височините около Петра, но след преместването на българската артилерия са разбити за втори път и позицията им е завладяна. Следобед боят е прекратен с победа за българите. Турците отстъпват към Лозенград, а 4-та пехотна Преславска дивизия спира на завоюваните турски позиции на юг от Петра. Загубите на дивизията за двата дни сражения при Ески Полос и Петра са убити и ранени 9 офицери и 816 войници. В боевете при Петра и пред Лозенград е разбит напълно и обърнат в бягство 3-ти турски корпус.

Махмуд Мухтар паша пише впоследствие, че „в цялата военна история не може да се намери такова второ бягство“. Турският корпус губи 55 оръдия и огромен брой убити и ранени.

Лозенград е превзет от полковете на Дунавската дивизия и противникът се оттегля на укрепената линия Люлебургас – Бунархисар, където турското командване събира сили да даде решително сражение и спре настъплението на нашите армии към Истанбул.

След отдиха, даден от командващия на Трета армия генерал-лейтенант Радко Димитриеви, 4-та Преславска дивизия продължава настъплението и на 16 октомври води боеве при Караагач. Преславската дивизия се вмъква в бойния строй на турците, заема село Караагач и се укрепява на левия бряг на р. Караагач дере. Срещу дивизията са 2-ри турски корпус и пристигащите части от 17-и и 18-и турски корпус.

На 18 октомври 4-та пехотна Преславска дивизия преминава в общо настъпление по посока на Чонгора – срещу 2-ри и 17-и турски корпус, които настъпват срещу фронта Колиби – Инджеклер. Боят е особено ожесточен, а настъплението на преславските полкове толкова стремително, че за кратко време фронтът на турците на протежение 15 километра е пробит и те са обърнати в паническо бягство. Артилерията обстрелва с гъста стрелба бягащите тълпи. Дивизията преследва неприятеля към Чонгора, като съдейства на 5-а пехотна Дунавска дивизия, която води тежки боеве с превъзхождащи сили.

На 19 октомври около пладне Преславската дивизия с 2-ра и 3-та пехотна бригада настъпва към Чонгора. Завързва се жесток бой. Съпротивата на турците там е най-жестока, защото се стремят да защитят фланга на частите, сражаващи се с Дунавската дивизия. Привечер генерал Бояджиев въвежда в боя 1-ва бригада, Преславската дивизия в пълен състав тръгва в решителна атака и обръща турците в бягство. Турската група войски, претърпява големи загуби, губи контрол над отделните части и отстъпва към Виза. Загубите на преславци в боевете при Караагач и Чонгора в убити и ранени възлизат на 135 офицери и 6503 войници, безследно изчезнали са 3 офицери и 945 войници.

На 20 октомври 4-та пехотна Преславска дивизия настъпва срещу 17-и турски корпус и 5-а низамска дивизия, които не издържат на удара и започват да се оттеглят. Левият фланг на дивизията преследва по петите неприятеля и достига р. Соуджак дере, по средата на пътя между Бунархисар и Виза. Турските корпуси от десния фланг са разбити напълно. Цялата турска армия преминава в паническо отстъпление. Четвърта пехотна Преславска дивизия заема позиции западно от Чонгора.

В края на октомври 4-та пехотна Преславска дивизия се придвижва към Чаталджанската укрепена позиция. Поради понесените загуби в предишните сражения тя е оставена в резерв за попълване и почивка. По време на атаката на Чаталджа на 4 и 5 ноември полковете на дивизията покриват междините на полковете на атакуващата 9-а пехотна Плевенска дивизия.

След прекратяване на примирието през януари 1913 г. Преславската дивизия води боеве по протежение на Чаталджанската отбранителна линия, а 3-та пехотна бригада е прехвърлена в района на обсадения Одрин и участва при щурма и превземането на крепостта в Източния сектор на 12 и 13 март 1913 г.

Войната с Турция е спечелена, но очакваният мир не идва. Поради нарастване на опасността от нова война с доскорошните съюзници българските дивизии са прехвърлени на фронтовете срещу Сърбия и Гърция. Четвърта пехотна Преславска дивизия е придвижвана на Западния фронт.

По време на **Междусъюзническата война (1913 г.)** Преславската дивизия в състава на Пета армия воюва срещу сърбите в Осоговската планина – при върховете Голаш, Мала Църцория, поста Жеравино, Равна нива, Гюешево, Вели връх, Араб табия, Сюлюманица.

Втора пехотна бригада на дивизията (8-и пехотен Приморски и 31-ви пехотен Варненски полк) е придадена към Четвърта армия и участва в боевете от 22 юни до 18 юли при Брегалница и Калиманци. На Калиманската позиция в района на кота 1152 (наричана Баньо чука) 8-и пехотен Приморски полк, подсилен с две пехотни групи от 31-ви пехотен Варненски полк, в продължение на цял ден издържа на атаките на Черногорската пехотна дивизия (12 000 души). Привечер под леген проливен гъжд българите се вдигат в контраатака „на нож“ и прегазват черногорците. Тези от нападателите, които не оставят костите си на скалистия връх, се издавят във водите на придошлата река зад гърба им. Героичната отбрана на Калиманската позиция спира настъплението на сърбите към Кюстендил и стремежа им да се съединят с гръцките дивизии в района на Царево село (дн. Делчево).

Румъния влиза във войната и нейните дивизии настъпват на българска терито-

*Българската пехота прекосява р. Брегалница, лятото на 1913 г.
(„Изгубената България“)*

рия без съпротива, воювайки само с опълченци и пъдари. За нас тя загубена. Не помага за изхода и провеждането на Кресненската операция, при която в дефилето е обкръжена гръцката армия. Победила армиите на Сърбия, Гърция и Черна гора, но нападната в гръб от Румъния, както и при започналото настъпление на турската армия в нарушение на сключения мир, България се признава за победена и сваща бойните си знамена в очакване на по-добри дни. Поради временната румънска окупация на Северна България 4-та пехотна Преславска дивизия е изведена в района на Стралджа, където е демобилизирана. След изтеглянето на румънските войски нейните части се завръщат в мирновременните си гарнизони и преминават към мирновременен режим на служба.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** 4-та пехотна Преславска дивизия е мобилизирана през септември 1915 г. Заповедта за мобилизация е получена в дивизията в 1 часа на 11 септември. Към 15 септември 1915 г. тя вече е мобилизирана в състав: 1-ва пехотна бригада (7-и пехотен Преславски и 31-ви пехотен Варненски полк) с командир полковник Божко Икономов; 2-ра пехотна бригада (8-и пехотен Приморски и 19-и пехотен Шуменски полк с командир полковник Тодор Габарев; 3-та пехотна бригада (47-и и 48-и пехотен полк) с командир полковник Хараламби Кметов; 4-та артилерийска бригада (5-и и 15-и артилерийски полк) с командир полковник Георги Манов; 4-та пионерна бригада и тилови части.

Общо през 1916 г. дивизията има 37 339 души: 552 офицери, 51 лекари и аптекари, 36 736 подофицери и войници; 21 632 пушки, 36 картечници и 80 оръдия. В обоза са 8817 коня и 5937 вола.

Генерал-лейтенант Пантелей Киселов – началник на 4-та пехотна Преславска дивизия, с началника на щаба на дивизията полковник Стефан Нойков, 1916 г.

Командир на дивизията е генерал-майор Пантелей Киселов, а началник на щаба – подполковник Стефан Нойков. През Първата световна война тя е в състава на Третата армия и изнася основната тежест при превземането на Тутраканската крепост.

Изграждането на Тутраканската крепост започва още след завземането на Южна Добруджа от Румъния през 1913 г. Главната линия на крепостта представлява изнесени пред града 15 форта на 1200 до 2000 метра един от друг, т.е. разстояние, което може да се прострелва с пехотен огън. Фортовете представляват самостоятелни укрепления, блиндирани укрития за войниците и бойните припаси, съединени с три линии окопи и обградени с телена мрежа. Има разположени и 19 самостоятелни батареи. Между първата отбранителна линия и града са изградени окопите на втората отбранителна линия. Пред главната отбранителна линия са подготвени от три до пет реда вълчи ями, подсилени с бодлива тел. По островите на Дунав има батареи, част от реката е заградена със салове и минирана. В момента на започване

на бойните действия крепостният гарнизон се състои от 535 офицери и 27 086 войници. По време на бойните действия са изпращани подкрепления и общият брой достига 39 000 души. Към гарнизона се числи и дунавски флот с около 40 кораба. Артилерията се състои от 188 оръдия, сред които и 12 български, задигнати от румънците през 1913 г.

След обявяването на войната на 2 септември 1916 г. всички изнесени навън румънски части са регрупираны зад главната отбранителна линия на крепостта. На същата дата след престрелки пред отбранителната линия пристига 4-та Преславска дивизия. През следващите два дни се провежда разузнаване, уточняват се задачите и се формират ударните групировки за атака на крепостта. За целта са привлечени 4-та Преславска дивизия, 1-ва бригада от 1-ва Софийска дивизия и германо-българската колона на майор Хамерщайн. За командващ е определен началникът на 4-та Преславска дивизия генерал-майор Пантелей Киселов. Предвидено е отрядът на Хамерщайн да атакува форт 2, 4-та Преславска дивизия (31-ви Варненски, 7-и Преславски, 19-и Шуменски, част от 48-и и 47-и полк) – фортове 5, 6 и 7, а 1-ва Софийска бригада – форт 8. Втора пехотна бригада с 8-и Приморски полк и една дружина от 48-и полк е придадена към състава на Варненския укрепен район и участва в боевете за Добрич.

Генерал Пантелей Киселов наблюдава хода на боя за превземането на Тутракан

Точно в 6 часа на 5 септември започва стрелбата на българската артилерия по набеязаните цели. Обстрелвани са главно батареи, а препятствията (вълчи ями, мрежи и др.) почти не са засегнати. Румънската артилерия е напълно разстроена и когато започва атаката на пехотата, тя почти не я обстрелва. В осем часа пехотата настъпва, като артилерията продължава да обстрелва крепостните батареи. Пети форт остава почти незасегнат, телените заграждения са непокътнати, а пред него местността е гола. Срещу него провежда вихрена атака под непрекъснат обстрел 19-и полк, подкрепен от 3-та дружина на 48-и полк. Към 10:30 часа българите стигат до телените заграждения. Поради недостиг на ножици са използвани лопатки и щикове, хвърляни са раници и шинели върху мрежата. Успяват да преодолеят загражденията и се озовават пред фортове 5 и 6.

В 11 часа войниците от 1-ва дружина на 19-и пехотен Шуменски полк атакуват „на нож“ форт 6 и го превземат, а 3-та дружина очиства прилежащите му окопи. В 11:20 часа 7-и Преславски и 31-ви Варненски полк очистват форт 7, а 19-и Шуменски с част от 48-и полк атакува форт 5 и в 12:30 часа са господари на главната укрепителна линия. Части от 7-и Преславски полк се насочват към форт 8 в помощ на 1-ва Софийска бригада и около 13:30 часа влизат в него. Полковете остават на достигнатите позиции през нощта и се прегрупират.

На 6 септември в 6:30 часа полковете започват ново настъпление. Към обяд 7-и и 31-ви полк очистват пред себе си окопите на втората отбранителна линия и в около 14 часа са над самия град. Атаката на 19-и полк преминава по-трудно. Румънската артилерия успява да запали гората в тила на полка и това внася смущение. Единствено 2-ра дружина в около 12 часа успява да превземе окопите от втората

отбранителна линия. Командирът на полка полковник Антон Дяков го повежда лично в решителна атака, а 48-и пехотен полк е изпратен за поддръжка. В 15:30 часа 19-и полк успява да заеме окопите на втората отбранителна линия и в 17:30 часа достига гребена над града. В около 14 часа румънците изоставят втората отбранителна линия. Не успява с помощта си за крепостта и тръгналата от Силистра 9-а румънска дивизия, спряна във вихрен бой от 3-та Софийска бригада при с. Сарсънлар (гн. Зафирово).

Още около обяд, след пробива на втората отбранителна линия, командващият на крепостта генерал Теодореску с част от щаба си се качва на катер и преминава р. Дунав. Румънските войници се тълпят по корабите, които се насочват към северния бряг. Част от тях са изоставили оръжието си и панически се хвърлят в реката. В 16:30 часа от румънска страна са изпратени парламентъори за безусловно предаване на крепостта. В 18 часа генерал Киселов съобщава, че приема предаването и разпорежда всички румънски войници да излязат без оръжие на платото южно от казармата. Трета бригада на Преславската дивизия се разполага в южната част на града, а 1-ва бригада – в югоизточната част.

В резултат на победата са взети две знамена, пленени са трима генерали, 400 офицери, 28 000 войници и 120 оръдия. Общите загуби на българите са 46 убити и 157 ранени офицери, 1471 убити и 7250 ранени подофицери и войници.

Вечерта генерал Пантелей Киселов влиза в освободения Тутракан. Той поздравява своите храбри войски с победата още на 6 септември от с. Дайдър. На 7 септември цар Фердинанд изпраща поздравителна телеграма до командващия на Трета армия.

Победата при Тутракан поставя началото на освобождаването на цяла Южна Добруджа. След пораженията при Тутракан и Добрич в началото на септември руско-румънските войски начело с генерал Андрей Зайончковски се оттеглят на предварително подготвената тройна отбранителна линия Расов – Кобадин – Тузла. На тези позиции фланговете им са защитени от Дунав и Черно море, а контролът над предмостие Черна вода и пристанището на Кюстенджа им осигурява постоянен и надежден приток на резерви и боеприпаси. Руско-румънският флот има всички възможности да оказва подкрепа на отбраняващите се части.

От своя страна победоносната до този момент Трета българска армия е изтощена от бързите преходи и понесените загуби и не успява да попречи на противника да се укрепи на Кобадинската позиция. На 18 септември войските на Трета армия щурмуват и превземат укрепленията край Кокарджа, чифлика Али Сусус бей и част от височините пред Кобадин, но изразходвали почти всичките си снаряди, спират настъплението. На 19 септември съгласенското командване предприема контраатака с превъзхождащи сили и принуждава българите да се оттеглят на изходните си позиции. Трета армия преминава към отбрана, а 4-та пехотна Преславска дивизия попълва загубите си и се подготвя за атака на укрепената Кобадинска линия.

За втората атака на Кобадинската укрепена линия 4-та Преславска дивизия е включена в западната настъпателна група и до вечерта на 19 октомври първоелонните полкове достигат заповяданата линия. Контраатаките на противника са отразени успешно. На 20 октомври в 15 часа полковете на Преславската дивизи-

зия атакуват. В някои участъци противникът е изтласкан с бой „на нож“ и така преславци застават във фланг и в тил на общото неприятелско разположение. Това налага през нощта противникът да напусне позициите си в селата Османча и Едилкьой. В боевете през деня са пленени 24 офицери и 2800 войници от 61-ва и 115-а руска дивизия.

Главнокомандващият на Действащата армия генерал Жеков с офицери от 4-та Преславска дивизия на дунавския бряг, 1916 г.

На следващия ден западната настъпателна група в устремни атаки разколебава защитата на противника. Особено активна е 4-та Преславска дивизия. Въпреки ураганния артилерийски и пушечен огън преславци в упорит бой от 10 до 17 часа успяват да изтласкат противника от позициите му. Така Кобадин – възел на шосе-та и пътища към Меджидие, Черна вода и Кюстенджа, е открит. Разбитите части на противника са разделени на две и са атакувани от всички страни. Създават се условия за обкръжаването и унищожаването му по части. Натискът на българските дивизии навсякъде по фронта е толкова силен, че противникът след проби-ва при Кобадин напуска позициите си и се оттегля на север.

След победата при Кобадин българските и съюзническите войски продължават успешното си настъпление на север. Преславската дивизия напредва към Меджидие, преследвайки отстъпващия противник. Енергичното настъпление не позволява на съглашенското командване да използва новодошлите подкрепления (4-ти сибирски корпус и 3-та стрелкова руска дивизия) за нов обрат в бойните действия. На 22 октомври българите влизат в Кюстенджа, след три дни – в Черна вода, а на 26 октомври – и в Хърсово. На 27 октомври офанзивата от стратегически съображения е спряна на линията Бонасчик – Ташавлу. По-голямата част от Трета армия е прехвърлена на запад, за да форсира

Дунав при Свищов и да вземе участие в операциите, довели до превземането на Букурещ в началото на декември. Месец по-късно, през януари 1917 г., руско-румънските войски са изтласкани окончателно от Добруджа.

Дивизията остава в Добруджа до края на войната. Съгласно решенията на Ньойския договор тя е трансформирана в 4-ти пехотен Преславски полк. През 1938 г. 4-та пехотна Преславска дивизия е възстановена в състав от три пехотни полка (7-и пехотен Преславски полк, 8-и пехотен Приморски полк, 19-и пехотен Шуменски полк), 5-и дивизионен артилерийски полк, 8-и конен полк и дивизионни части.

Български войници навлизат в Добрич след Крайовската спогодба от 1940 г.

Четвърта Преславска дивизия участва от 21 септември до 1 октомври 1940 г. във възвръщането на Южна Добруджа в пределите на България. През септември 1944 г. отново е мобилизирана в състава на Втора армия за първия период от войната срещу Германия. Командир на дивизията е полковник Спас Спасов, а началник на щаба – полковник Никола Квачков, сменен през ноември от полковник Мирчо Милчев.

От 8 до 14 октомври 1944 г. дивизията в щатния си състав участва в Нишката операция на Втора армия, но без конния полк. Задачата на армията е да разгроми насрещния противник, да овладее района на Ниш – старата столица на Сърбия, и да прекъсне пътищата за оттегляне на германските войски, намиращи се в Западните Балкани и Гърция. Преславската дивизия заедно с 11-а пехотна дивизия е в южната групировка

на армията, която действа на направление на главния удар Пирот – Власотинци – Лесковац. Настъплението започва на 8 октомври и Преславската дивизия действа от двете страни на шосето за с. Равна Дубрава, която е овладяна с щурм. В боя за височините при това село офицерски кандигат Георги Христов от 7-и Преславски полк запущва с тялото си амбразурата на немски бункер. С непрекъснати боеве за две денонощия дивизията успява да се вклини в противниковата отбрана на дълбочина 6–8 километра. Към 10 октомври тя достига с десния си фланг вр. Чук, а с левия – кота 748.

Командирът на 4-та пехотна Преславска дивизия полковник Спасов и полковник Бончев на наблюдателния пункт на артилерията, източно от Подуево

Въвеждането на Бронираната бригада в полосата на Преславската дивизия ускорява разгрома на противниковата групировка. Овладян е гр. Власотинци, а войските на армията навлизат в Лесковацкото поле и достигат р. Морава. Противникът отстъпва на север по долината на реката към Ниш. Настъплението на преславските полкове продължава и към 13 октомври те достигат южно от гр. Нишка баня, който е овладян от 6-а Бдинска дивизия. На 14 октомври Ниш е превзет, задачата на армията е изпълнена, пътищата за оттегляне на немските войски по долината на р. Морава са прекъснати. Настъплението на Втора армия продължава към Прищина по две направления до 21 октомври. Преславската дивизия настъпва по направление Прокупле – Куршумлия – Подуево.

От 25 октомври до 30 ноември дивизията участва в Косовската операция на Втора армия, като действа на направление на главния удар Куршумлия – Подуево –

Прищина. Операцията, която се провежда като продължение на Нишката, не е добре подготвена и настъплението на 25 октомври не постига очакваните резултати. През следващите дни групировката на войските от първия ешелон е подсилена и на 1 ноември започва ново настъпление на армията.

Преславската дивизия успява да пробие противниковата отбрана и на следващия ден с жестоки боеве овладява височините на кота 675, съдейства за освобождаването на Преполаци и навлиза в Подуевското поле. Подуево е освободено от Бронирания полк и противникът се оттегля на позиции на Копанник планина и Голяк планина – последната презграда пред Косовското поле. Войските на армията не успяват от движение да пробият противниковата отбрана и извършват ново прегрупиране. Преславската дивизия е в дясната бойна група заедно с Бдинската дивизия и има задача да настъпи в направление на гр. Митровица.

Настъплението започва на 16 ноември при много тежки атмосферни условия, бушуват снежни бури. Противникът успява от добре подготвената си отбрана да отрази първите удари на преславци и бдинци. На 17 ноември въведеният по стръмните склонове на Копанник планина Бронирания полк пробива отбраната и прониква в Косовското поле. Противникът отстъпва на север и настъплението преминава в преследване. Частите на Преславската дивизия на 21 ноември освобождават Вучи трън, а на следващия ден – гр. Митровица. Цялото Косовско поле е овладяно, пътищата за оттегляне на немските войски по долината на р. Ибър през Прищина са прекъснати. Задачата е изпълнена. В боевете дивизията дава 407 убити и 1222 ранени. На 31 декември 1944 г. тя се завръща в Шумен и е демобилизирана.

В следвоенния период Преславската дивизия претърпява редица организационни промени. Извеждат се и се включват в състава ѝ полкове и дивизионни части. Втора дружина от 8-и пехотен Приморски полк е преместена в Добрич – като 2-ра дружина на 46-и пехотен полк, и става основа за последващо развърщане на полка. От състава на дивизията е изведен 19-и пехотен полк (Разград) и е включен в 5-а пехотна Дунавска дивизия. На негово място идва новосформираният 46-и пехотен полк (Добрич).

През май 1950 г. дивизията и полковете ѝ са преименувани от пехотни на „стрелкови“. На основание на решение на Политбюро на ЦК на БКП и министерска Заповед № 527 от 12 септември 1950 г. за преименуване на съединенията и частите на Българската армия 4-та пехотна Преславска дивизия става **18-а стрелкова Балканска дивизия** с щаб в Коларовград (дн. Шумен). Преименувани са и нейните полкове: 7-и пехотен Преславски става 29-и стрелкови; 8-и Приморски – 36-и стрелкови; 46-и Добрички – 45-и стрелкови полк, а 4-ти артилерийски е преименуван в 47-и оръжен артилерийски полк.

Впоследствие 36-и стрелкови полк е изведен от състава на дивизията и на негово място е включен прехвърленият от Ямбол в Разград 40-и стрелкови полк. През 50-те години в Шумен са развърнати 86-и танко-самоходен батальон и други дивизионни части, предвидени по щата. Впоследствие 45-и стрелкови полк е изведен от дивизията като отделен стрелкови полк в подчинение на Трета армия, но при следващите реорганизации през 1961 г. е върнат отново в състава на дивизията като учебен.

През 1960 г. дивизията е преименувана в **18-а мотострелкова дивизия**, а през 1961 г. – в **18-а учебна мотострелкова дивизия**. Части от нея са използвани за раз-

върщане на нови съединения и части на Сухопътните войски. Танко-самоходният батальон през същата година е прехвърлен в Айтос и става основа за формиране на 98-и танков полк на новосъздадената 24-та танкова бригада, а 2-ри мотострелков батальон от 45-и полк – в Долни чифлик, за създаване на 96-и стрелков полк на новосформираната 16-а мотострелкова дивизия. В Коларовград е прехвърлена танковата школа от 13-а танкова бригада и като 86-а танкова школа е включена в състава на 18-а мотострелкова дивизия. Тя служи впоследствие като основа за развърщане танковия полк на дивизията.

От 1 май 1963 г. дивизията отново е реорганизирана в **18-а учебна мотострелкова бригада**, а през 1964 г. пак е преименувана на **18-а мотострелкова бригада** в състав от три линейни мотострелкови батальона (по името на предишните полкове), 86-и учебен танков полк и 47-и артилерийски полк.

С министерска Заповед № 00127/8.9.1972 г. за подобряване на организационната структура и повишаване на бойната и мобилизационната готовност бригадата е реорганизирана отново в **18-а мотострелкова дивизия**, като мотострелковите батальони в Шумен, Разград и Добрич стават мотострелкови полкове, разузнавателната и свързочната рота – батальони, а взводът за химическа защита – рота. През 1974 г. с решение на Държавния съвет на дивизията е присвоено почетното наименование „**18-а мотострелкова Преславска дивизия**“, с което е подчертана приемствеността ѝ с прославената 4-та пехотна Преславска дивизия. През 1982 г. в състава на дивизията е развърнат 18-и отделен ракетен дивизион с четири пускови установки 9К62 „Луна“. Така дивизията придобива окончателния си боен състав: 29-и мотострелков полк (Шумен), 40-и мотострелков полк (Разград), 45-и мотострелков полк (Добрич), 86-и танков полк (Шумен), 47-и артилерийски полк (Търговище), 18-и отделен ракетен дивизион (Шумен) и дивизионни части с номера на дивизията, който се запазва през следващите години.

През 1986 г. 18-а мотострелкова дивизия е трансформирана в териториален учебен център (ТУЦ), а полковете ѝ стават отдели. В средата на 90-те години на основата на 18-а мотострелкова дивизия се прави опит за създаване на механизирана дивизия в състав от три механизирани бригади, но изпълнението му не е доведено до край поради непрекъснатата смяна на концепции и планове за развитие на войските през този период. При преминаването към корпусно-бригадна организация дивизията е трансформирана в 18-а механизирана бригада, а през 1998 г. е възстановено историческото име на бригадата – „Преславска“. През 2002 г. е отново реорганизирана в 18-а база за съхраняване на въоръжение и техника, с предназначение да развърща във военно време механизираната бригада, и е организирана учебна база за подготовка на новобранци. През 2002 г. в Шумен е развърнат 29-и отделен механизирани батальон в подчинение на командира на Командване „Изток“. През 2006 г. базата е закрита и 18-а механизирана бригада, наследник на прославената 4-та пехотна Преславска дивизия и 18-а мотострелкова дивизия, престава да съществува по списъците на Българската армия. Единствен неин наследник остава 29-и отделен механизирани батальон в Шумен.

ПЕТА ПЕХОТНА ДУНАВСКА ДИВИЗИЯ

Командирите и войниците, преминали през нея, я наричат „дивната дивизия“. За историята ще остане като Дунавската дивизия, изиграла решителна роля в Лозенградската операция и триумфирала победоносно по улиците на крепостта. Тя е дивизията, стъписала с героизма на своите войници и с умението на нейните командири турския командващ Абдулах паша в боевете при Бунархисар.

Формирана е през 1883 г. в Русе под името 3-та пеша бригада, която от 27 декември 1891 г. е преименувана на 5-а пехотна Дунавска дивизия. В мирно време тя е от две бригади с щабовете в Русе и във Велико Търново. Първа бригада включва в състава си 2-ри пехотен Искърски полк с щаб в Русе и 5-и пехотен на Негово кралско

*Генерал Павел Христов –
началник на 5-а Дунавска
дивизия, 1912–1913 г.*

височество херцог Роберт Пармски полк с щаб в Русе. Втора бригада включва 18-и пехотен Етърски полк с щаб във Велико Търново и 20-и пехотен Добруджански полк с щаб също във Велико Търново.

В навечерието на Балканската война е сформирана 3-та пехотна бригада, която включва новосъздадените по време на мобилизацията 45-и и 46-и пехотен полк. Така към 1 октомври 1912 г. 5-а пехотна Дунавска дивизия е в състав от три пехотни бригади, 5-а пионерна дружина, 1-ви скорострелен артилерийски полк, 1-ви нескорострелен артилерийски полк, 8-и конен полк и дивизионни части по щата. Командир на 1-ва пехотна бригада е полковник Георги Абаджиев, на 2-ра пехотна бригада – полковник Венко Софрониев, а на 3-та пехотна бригада – полковник Никола Иванов. В дивизията влизат 25 пехотни дружини, 15 батареи и 2 конни ескадрона.

Общата численост на личния състав на дивизията възлиза на 498 офицери, 39 чиновници и 30 221 подофицери и войници. Неин началник в Балканската война е генерал-майор Павел Христов, а началник на щаба – полковникът от Генералния щаб Коста Каварналиев.

По време на **Балканската война през 1912 г.** 5-а пехотна Дунавска дивизия е в състава на Трета армия, чиято задача е да настъпи на Тракийския фронт по направление към Лозенградската крепост.

На 24 септември 1912 г., седмица след обявяването на мобилизацията, 5-а пехотна Дунавска дивизия в пълен състав потегля за Стралджа, където е определен изходният ѝ район за настъпление. Там е разположен и щабът на Трета армия. В Стралджа пред личния състав е прочетена Заповед № 15 на цар Фердинанд за обявяване война на Турция, както и Заповед № 7 на командващия на Трета армия за началото на военните действия.

На 8 октомври полковете на 5-а пехотна Дунавска дивизия пресичат държавната граница и настъпват в направление към Ериклер. В първия ешелон са 1-ва и 2-ра пехотна бригада, а 3-та пехотна бригада е в маневрените войски на дивизията. В двудневните боеве при Ериклер полковете на 5-а пехотна Дунавска дивизия във взаимодействие с 4-та пехотна Преславска дивизия разбиват изпратения от Огрин подвижен корпус на противника.

Боят за Лозенград започва на 9 октомври от 1-ва бригада (2-ри пехотен Искърски и 5-и пехотен Дунавски полк). Втори пехотен Искърски полк настъпва към Киразлъ и Кетенли и е посрещнат със силен огън. Вдясно от Кетенли под обстрел с шрапнели настъпва 5-и пехотен Дунавски полк. Започва силна артилерийска стрелба. На позицията пристига командващият на армията. В боя последователно влизат 3-та бригада на Дунавската дивизия, 35-и пехотен Врачански и 36-и пехотен Козлодуйски полк от 6-а пехотна Бдинска дивизия. С всички части българите атакуват стремително. Седми пехотен Преславски полк заема село Раклица. Турците са разбити и се оттеглят панически. Отстъпват към Караагач цялата 7-а и части от 8-а низамска дивизия. Привечер българските войски заемат гребена срещу Раклица и Каракоч.

На 10 октомври през нощта дивизията започва щурм на подстъпите на Лозенградската крепост. Под проливен дъжд и гръмотевична буря турците са разгромени отново. В 6 часа сутринта патрулите докладват, че турски постове и войски не се забелязват. В 11 часа на 11 октомври с развети знамена и под звуците на „Шуми Марица“ полковете на 5-а пехотна Дунавска дивизия влизат в Лозенград. Турците се оттеглят на укрепената линия Люлебургаз – Бунархисар.

На 15 октомври 1-ва пехотна бригада (2-ри пехотен Искърски и 5-и пехотен Дунавски полк) започват бой при Инджеклер – на пътя Караагач – Чонгора. В ранния следобед смазващото числено превъзходство на турците поставя в критично положение българските полкове. В момента, в който турците се виждат господари на положението, в боя се впускат изпратените на помощ четири дружини от 3-та пехотна бригада. До вечерта турските части са разпилени и обърнати в паническо бягство към Люлебургаз.

На 16 октомври следобед частите на Дунавската дивизия заемат позиция край селата Тузаклий и Пуралия на брега на Караагач дере. Около 3 часа следобед с артилерийски обстрел започват триденевните боеве на дивизията при Бунархисар срещу армията на Абдулах паша.

На 17 октомври сутринта боевете са открити с масирана турска атака. Турските войски отново имат внушително числено превъзходство. Срещу полковете на 5-а Дунавска дивизия настъпват дивизиите на 3-ти низамски корпус, решени на всяка цена да спрат и разгрозят българите. Бойното поле се превръща в ад. Цялата мощ на артилерията на турския корпус се стоварва върху полковете на Дунавската дивизия, които безстрашно срещат гъстите пехотни вериги на противника. В обход на левия фланг на дивизията настъпва турска дивизия, посрещната от 3-та пехотна бригада, която се вкопчва в кръвопролитен бой с противника. Турците атакуват с големи сили позициите на 1-ва пехотна бригада, която търпи тежки загуби. Голяма част от офицерите и подофицерите от бригадата падат убити. Прегобед е убит и командирът на 5-и пехотен Дунавски полк полковник Иван Петров. Вечерта

българските полкове отстъпват на три километра – на височините северно от с. Пуралий, и се презгрупират за продължаване на бойните действия.

На 18 октомври сутринта 5-а пехотна Дунавска дивизия преминава в контра-настъпление. Полковете възвръщат изгубените си позиции от предишния ден. Следва още по-жесток нощен бой сред непрекъснат студен дъжд и непрестанни контраатаки на пристигналите турски подкрепления. Артилерията на дивизията бие по турските вериги като побесняла. На 19 октомври в помощ на левия фланг пристига 1-ва бригада на 3-та пехотна Балканска дивизия (11-и пехотен Сливенски и 24-ти пехотен Черноморски полк), която заедно с 3-та бригада атакува десния фланг на турците източно от с. Соуджак дере. Следва нов нощен бой, в който българските полкове окончателно разбиват противника.

На 20 октомври дивизията води последните боеве при с. Тузаклий. В шестдневните кръвопролитни сражения при Бунархисар 5-а пехотна Дунавска дивизия понася тежки загуби. Убитите и ранени офицери, подофицери и войници са 6397, като те с кръвта си написват нова светла страница във военната ни история. В резултат на големите загуби 5-а пехотна Дунавска дивизия е изведена в резерв на съединените армии и не взема непосредствено участие в щурма на Чаталджанската укрепена линия.

На 4 и 5 ноември 1912 г. 5-а пехотна Дунавска дивизия е в състава на втората линия български дивизии, осигуряващи атаката на Трета и Първа армия срещу Чаталджанската позиция в района на турските укрепления източно от село Орманлий – между езерото Деркос и Черно море.

Следват борба с лютата зима и холерата, примирие и възобновяване на бойните действия. На 25 и 26 януари 1913 г. 5-а пехотна Дунавска дивизия участва в отразяването на турския десант на Черно море при с. Подино, както и в повторните сражения на Чаталджа през януари и март 1913 г.

Пада Одрин, войната с Турция е спечелена, но вместо мир и завръщане в родната славните дунавци ги очаква друга война. На гърба на българските победи доскорошните съюзници Сърбия и Гърция предприемат ново разпределяне на завоюваните територии. Започва Втората балканска война, наречена и Междусъюзническа. През късната пролет на 1913 г. дивизията е прехвърлена на Западния фронт за война с доскорошните съюзници, които решават да разширят териториите си на гърба на българските победи на Тракийския фронт.

По време на **Междусъюзническата война (1913 г.)** 5-а пехотна Дунавска дивизия, заедно с 9-а пехотна Плевенска дивизия, е в състава на Първа армия, която е под командването на генерал-лейтенант Васил Кутинчев. Тя се включва във войната като останалите ни три северни армии три дни след началото на бойните действия, което се оказва определящо за изхода на войната. Втора бригада на дивизията (18-и пехотен Етърски и 20-и пехотен Добруджански полк) е придадена към трънската група на Втора армия.

На 22 юни 1913 г. 5-а пехотна Дунавска дивизия преминава в настъпление и води боеве срещу сърбите при с. Салаш, върховете Росовити камък, Коритска глава, Голаш и Китка. На 24 и 25 юни дивизията разбива сърбите и овладява Княжевац. На 26 юни получава заповед да отстъпи и да се присъедини към групите войски в района на

Пирот и Трън. На 6 юли полковете водят боеве по линията махала Кебапова – вр. Огорелица – Шипковица. На 9, 10 и 11 юли дивизията се сражава при Букова глава, Панджин гроб и Шоин рид. Частии от нея осигуряват прикритие срещу настъпващата румънска армия в района на Мездра и Враца. Други части са предислоцирани и водят боеве срещу гръцките дивизии в района на Турско Габрово и вр. Лешка – в рамките на решаващия удар срещу гръцката армия в Кресненското дефиле. Частии от дивизията участват в блокирането на настъплението на сръбската армия в района на Трабатовище, вр. Джама, Розловци и Митрошинци. Но всичко е решено с подписването на примирието и частите на Дунавската дивизия са изведени на територията на България и осъществяват частична демобилизация.

За прикритие на границата с Турция след нахлуването на турските войски на територията на Стара България 5-а пехотна Дунавска дивизия с войници от 34-ти до 37-и набори заема заповяданите ѝ райони за прикритие до края на август 1913 г. След изтеглянето на румънските войски частите се завръщат в мирновременните си гарнизони и преминават към мирновременен режим на служба.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** 5-а пехотна Дунавска дивизия е мобилизирана отново през септември 1915 г. в състав: 1-ва бригада (2-ри пехотен Искърски полк и 5-и пехотен Дунавски полк) с командир Рашо Георгиев; 2-ра бригада (18-и пехотен Етърски полк и 20-и пехотен Добруджански полк) с командир полковник Станчо Рагойков; 3-та бригада (49-и пехотен полк и 50-и пехотен полк, 9-и и 10-и маршеви полк) с командир полковник Стоян Панайотов; 5-и опълченски полк първи призив с четири опълченски дружини; 5-и етапен полк; 5-а артилерийска бригада (1-ви и 11-и артилерийски полк) с командир полковник Владимир Вазов и дивизионни части. Командир на дивизията е генерал-майор Панайот Бърнев. Началник на щаба е подполковник Никола Кариров.

Генерал-майор
Панайот Бърнев – командир на
5-а Дунавска дивизия, 1915 г.

Дивизията има в състава си 625 офицери, 96 чиновници и 47 895 подофицери и войници, 30 405 пушки и карабини, 24 картечници, 145 саби и 60 оръдия. В нейния обоз са 8336 коня и 7454 вола.

Първоначално по плана на войната 5-а пехотна Дунавска дивизия е предназначена за действия на Добруджанския фронт и е включена в състава на Трета армия. Но със започването на бойните действия на 13 октомври е пренасочена на Македонския фронт и до 19 октомври първите ѝ части пристигат в района на с. Бояновци, където е включена в състава на Втора армия, която вече приключва Овчеполската настъпателна операция. Втора пехотна бригада на дивизията (18-и и 20-и пехотен полк) взема активно участие в Косовската операция (28 октомври – 21 ноември), като настъпва в състава на северната оперативна група на армията, отляво на

3-та Балканска дивизия в направление Гюляне – Прищина. Част от дивизията са включени в южната оперативна група, чиято задача е да спре англо-френските войски, бързащи на помощ на сръбската армия. В остри и кръвопролитни боеве към средата на ноември съглашенските войски са спрени на линията Валандово – Удово и южно от Велес, а българското командване подготвя общо настъпление за изхвърлянето им отвъд границата с Гърция.

Общото настъпление на българските войски започва на 20 срещу 21 ноември. Втора армия организира преследване на оттеглящите се съглашенски дивизии, а 5-а пехотна Дунавска дивизия настъпва по десния бряг на р. Вардар към Демир капия и Удово. Дивизията води боеве при Кичево, Рагобил, Добротино, Манастирче. Овландени са Неготин, Демир Кану, Смоквица, Милетково, вр. Баба. Към края на ноември 1915 г. тя достига до Гевгели, десния бряг на р. Вардар. От 7 януари 1916 г. е в 11-а германска армия, съставена основно от български дивизии, която заема за отбрана полосата между Кожух планина и Беласица. От 3 юни 1916 г. 5-а пехотна Дунавска дивизия по заповед на командването на 11-а германска армия се разполага в района северно от Алчак махала и Джеово (гн. Сехово) – на западния бряг на р. Вардар, в близост до нейния приток р. Люмница. Това позволява да се заеме по-изгодна позиция и да се обстрелва съглашенската артилерия, разположена по височините 850 и хребета Мая Даг. След няколко дни противникът прави опити да овладее завзетите от Дунавската дивизия позиции в района на Каменна чука, северно от Алчак махала. На 7 юни пехота, подкрепена от масиран артилерийски огън, атакува позицията на дунавци, но е отблъсната с големи загуби за противника.

Към края на юли и началото на август 1916 г. 5-а пехотна дивизия отбранява позиции по границата с Гърция – от вр. Мала Руна до р. Вардар, като разполага своите 22 дружини на 30 километра фронт. През цялото време до края на август се водят спорадични престрелки, без особена интензивност и патрулни разузнавания, но до сериозни инциденти пред фронта на дивизията не се стига. Съглашенското командване готви реванш за загубите през 1915 г. и на 9 август започва активни настъпателни действия на вардарския участък – предимно в полосата на 2-ра Тракийска дивизия, отбраняваща Дойранската позиция. Опитите на противника да пробие отбраната на Дойранския участък не успяват. На 10 август артилерията на 5-а Дунавска дивизия обстрелва противниковата позиция между селата Люмница и Хаджи Баурли махале, за да помогне на отбраняващите се при Дойран тракийски части. В отговор противникът обстрелва нашите позиции на изток от селото до Гевгели. Обстрелът на позициите на Дунавската дивизия продължава и през целия ден на 11 август. В отговор артилерията на Дунавската дивизия засипва с огън противника, окопал се между Люмница и Мая Даг, в развалините Щур. Боевете при Дойран продължават до 18 август, като през цялото време са обстрелвани позициите на 5-а Дунавска дивизия, за да не се отделят от нея части за подкрепа на нашите войски, отбраняващи се на Дойранския участък. Опитите на съглашенското командване през лятото на 1916 г. да пробие отбраната на Южния фронт търпят неуспех.

Българското Главно командване настоява за настъпателни действия и на гръцка територия – за завоюване на по-изгодни рубежи, но германското командване се въздържа от подобни активни действия. През юли щабът на фелдмаршал Макензен изпраща предписание до щабовете на съединения, въз основа на което се планира

настъпателна операция с участието и на 5-а пехотна Дунавска дивизия. Предвижда се тя да действа с поддръжка от тежка германска артилерия по фронта Мая Даг – вр. 1150 в планинския хребет Скрене. Но през август, когато Първа армия провежда Чеганската (Леринската) операция 5-а пехотна Дунавска дивизия не е включена в плановите за операцията и остава на заетите позиции. По време на есенната офанзива на съглашенските войски към Битоля пред фронта на Дунавската дивизия не се наблюдават интензивни действия, но позициите са непрекъснато обстрелвани с артилерийски огън, като понякога се използват и снаряди със задушливи газове (при вис. 321).

През 1917 г. Дунавската дивизия в състава на Първа армия и под командването на генерал-майор Сава Савов отбранява полосата от вр. Мала Руна до десния бряг на р. Вардар, като има 18 дружини, 82 оръдия, 82 картечници и един и половина ескадрона. Дивизията води няколко сражения с френски войски за вр. Яребична. При атака през март – април 1917 г. френски части успяват да превземат Яребична, но при контраатака през май същата година 8-и Приморски полк, върнат в състава на дивизията в началото на годината от Добруджанския фронт, я превзема отново. Опитите за пробив на българската отбрана на Южния фронт през пролетта на 1917 г. търпят неуспех.

През септември 1917 г. щабът на 5-а Дунавска дивизия е в Бърнево, а полковете са на позиции на вр. Ляха. През ноември срещу дивизията са използвани задушливи газове, но дунавци успяват да се справят с новата заплаха. Идва 1918 г. Обстановката по фронтовете се променя в полза на Съглашението. Българските войски на Македонския фронт са почти изоставени от своите съюзници, които прехвърлят сили към Западния фронт. От германските и австро-унгарските армии и дивизии, действащи в състава на съюзните войски на Македонския фронт, остават само някои пехотни дружини, 153 картечници и 202 оръдия с разчетите им, както и три ескадрона.

Българските войски, водили тежки боеве в продължение на три години, зле хранени и екипирани, засегнати от общата умора от войната, дълбоко разстроени от сведенията за тежкото положение в тила, понесли големи загуби, които командването все повече не е в състояние да попълва, са деморализирани.

Въпреки усилията на командването армията прогресиращо губи боеспособността си, което намира израз във военния ѝ неуспех при Яребична през лятото на 1918 г. Срещу българските войски са силите на Съглашението, които са в добро състояние и подготвят решителна офанзива по долината на р. Вардар.

Пета пехотна Дунавска дивизия е отново в района на гр. Гевгели и отбранява позицията при вр. Голяма Яребична, която е западно от града, в Паяк планина, около с. Хума, където три върха образуват триъгълник, вдаден на юг като клин в разположението на неприятеля. Тя е добре оборудвана във фортификационно отношение

Генерал Сава Савов –
командир на 5-а Дунавска
дивизия, 1917 г.

Посещение на военна мисия от Швеция в 20-и пехотен Добруджански полк от 5-а Дунавска дивизия, 1918 г.

5-а рота от 83-ти пехотен полк на кота 204 от позицията на 20-и пехотен полк с трофейни френски картечници „Шоша“, на Южния фронт („Изгубената България“)

и е като трън в очите на съгласенското командване след неуспеха му през 1917 г. Височината има командно положение над околната местност и предоставя възможности на българските войски за наблюдение и водене на огън в тила на противника. В края на май 1918 г. съгласенското командване планира да предприеме настъпление с ограничена цел, за да ликвидира вградената като клин в неговото разположение българска позиция в района на вр. Голяма Яребична. С това настъпление се цели да се повдигне и бойният дух на гръцките войски.

Позицията в района на вр. Голяма Яребична се отбранява от 3-та пехотна бригада на дивизията. Централният участък се заема от 49-и пехотен полк, който изгражда три отбранителни позиции. Западно от него е 2-ри пехотен полк, а източно – 50-и пехотен полк. Овладяването на позицията е възложено на един гръцки корпус

В състав от три дивизии, усилен с три френски пехотни полка от 16-а колониална дивизия. Главния удар нанасят Архипелагската и Серската дивизия в стика между 2-ри и 49-и пехотен полк, а спомагателния – Критската дивизия в стика между 49-и и 50-и пехотен полк. Задачата на двете групировки е да обкръжат и унищожат 49-и пехотен полк. Противникът разполага с 14 540 души и 344 оръдия, а в състава на 49-и пехотен полк са само 2131 души, като той може да бъде подкрепен от огъня на 65 оръдия. Българското командване има сведения за подготвяното настъпление, но не взема необходимите мерки за усиление на позицията.

На 29 май на разсъмване неприятелската артилерия открива разрушителен огън по предните постове на позицията източно от Яребична и по слаб – западно от тази височина, който не спира и на 30 май. В продължение на 13 часа позицията на бригадата е раздирана от избухванията на артилерийски снаряди и самолетни бомби. В 5 часа неприятелската пехота преминава в настъпление – главно по фланговете на вр. Яребична. Три атаки са отбити с огромни загуби за него. Въпреки загубата на редица пунктове до вечерта позицията е удържана. На следващия ден сутринта след повторен артилерийски обстрел, подкрепени и от съглашенска авиация, три гръцки полка в първа и два френски във втора линия на няколко гъсти вълни успяват да изтласкат 50-и полк и да обградят отвсякъде 49-и полк. След като по-голямата част от защитниците на вр. Яребична загиват, неприятелят успява да го превземе, след което преустановява настъплението си. С цената на загинали 2804 души противникът овладява нашата позиция в района на вр. Яребична на фронт от три километра. По време на настъплението му неговата артилерия изстрелва 167 647 снаряда, а нашата – само 33 000. В плен попадат 1712 български войници, загиват около 800, напълно е унищожен 49-и пехотен полк. Спасяват се само две роты с полковото знаме. Противникът очевидно не замисля да разширява своя успех, защото веднага след завладяването на Яребична започва да се укрепява на нея. С тази си победа той не добива нито тактически, нито стратегически предимства. Но все пак неочакваната гръцка победа повдига много духа на съглашенските войски, отчаяни от тригодишните опити да пробият отбраната на българите. В резултат на нея Антантата предприема подготовка за масирано нападение по долината на р. Вардар.

През юни 1918 г. командването на дивизията е поето от генерал-майор Иван Бончев. Полковете на дивизията преминават в тридружинен състав, а новосформираният 83-ти пехотен полк е включен в състава на 3-та пехотна бригада. Идват злощастният септември на 1918 г. и очакваната офанзива на съглашенските войски, която този път е успешна. Тактическият пробив в района на Добро поле не успява да бъде запушен от българското командване и прераства в стратегически. Не помага и успешната отбрана на 9-а Плевенска дивизия при Дойран, чиито запад-

Генерал-майор Иван Бончев –
командир на 5-а Дунавска
дивизия (тук е като капитан)

Каменни укрития на 5-а пехотна дивизия – подножието на вр. Яребична в Паяк планина, Македония, 1916 г. („Изгубената България“)

ни съседи са полковете от Дунавската дивизия. Идва примирието. На 12 октомври 1918 г. 5-а Дунавска дивизия се завръща в Русе и е демобилизирана.

Във връзка с ограниченията на Ньойския договор от 20 декември 1920 г. дивизията е реорганизирана в 5-и пехотен Дунавски полк. Като полк функционира до 20 юли 1938 г., когато според Солунската спогодба отпадат ограниченията, а на базата на полка е възстановена 5-а пехотна Дунавска дивизия в състав: 5-и пехотен Дунавски полк, 18-и пехотен Етърски полк, 33-ти пехотен Свищовски полк, 1-ви дивизионен артилерийски полк и дивизионни части съгласно щата.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** дивизията в края на 1940 г. е отново мобилизирана.

През февруари 1941 г. тя заминава на Прикриващия фронт в с. Любимец. Неин началник е генерал-майор Стефанов. Впоследствие щабът ѝ е преместван през май в Харманли, през септември – в Ямбол, като се завръща в Русе с командир полковник Серафимов.

През януари 1943 г. дивизията пак е мобилизирана и е на югоизточната граница – от р. Тунджа до Звездец. През януари 1944 г. тя се завръща в Русе. През май 1944 г. е отново мобилизирана и изпратена на югоизточната граница при гр. Средец.

От 8 септември 1944 г. България е във война с Германия и дивизията е мобилизирана. Неин командир е полковник Боньо Пиронков. Тя е включена в състава на Четвърта армия и прегражда направленията по долините на реките Брегалница и Струма – съответно към Царево село и Горна Джумая. От 7 октомври заема района с. Дремча – с. Киселина, южната част на Стамболийска махала, атакува противника западно от р. Овчеполска, настъпва към линията с. Троирци – Горен Балван – Аргулица. Дивизи-

ята презгражда направленията от Щип към Златево и Кратево и охранява южния фланг на Първа армия. От 15 октомври до 14 ноември участва в Брегалнишко-Струмишката операция на армията.

Четвърта армия получава задача да настъпни южно от Първа армия в направление към Царево село – Щип – Велес, да прекъсне съобщенията на немските войски по долината на р. Вардар и да установи връзка с 15-а дивизия, която води бой в района на Скопие и е в тежко положение. Първоначално дивизията е сама в състава на армията – до 24 октомври, когато в армията се включва и 7-а пехотна Рилска дивизия. За изпълнение на задачата дивизията е разделена на две групи. Северната група включва основната част от нея и получава задача да унищожи противниковите части в долината на р. Брегалница и да достигне долината на р. Вардар при гр. Велес. На 15 октомври групата настъпва и след упорити боеве на 17 октомври освобождава Царево село, продължава преследването, овладява Калиманското поле, достига р. Брегалница и на 22 октомври освобождава гр. Кочани.

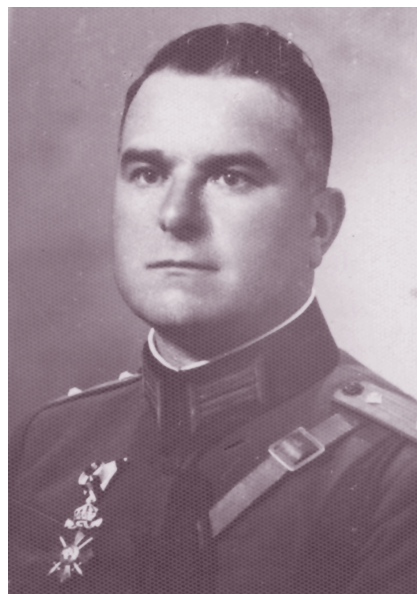
Южната група в състав от две пехотни и една тежкоартечна дружина, подкрепяни от една батарея и една бронираноизстребителна рота, насочва силите си по северните склонове на Плачковица планина и югозападно от Берово, настъпва към Струмица и достига Джамите тепе. В боевете на 3 ноември при вис. Горица е ранен командирът на дивизията, който впоследствие умира от раните си, а от 10 ноември командването е поето от полковник Петър Тончев. След освобождението на Кочани Дунавската дивизия продължава настъплението си и на 9 ноември освобождава гр. Щип, а на следващия ден и гр. Велес. На 13 ноември части на дивизията влизат в гр. Скопие.

В края на ноември задачата е изпълнена и дивизията на 20 декември се завръща в Русе, където е демобилизирана. Тя не участва във втория период от войната. В боевете Дунавската дивизия дава 291 убити и 609 ранени.

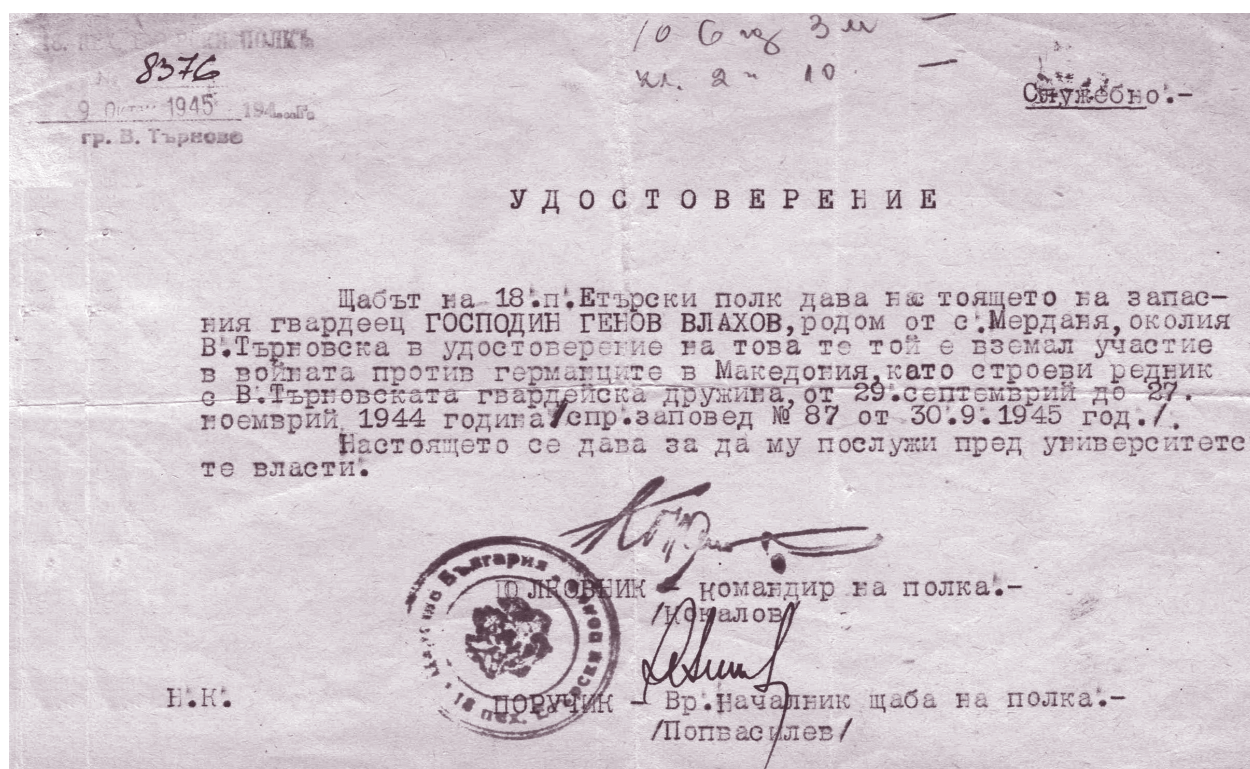
През следвоенния период 5-а пехотна Дунавска дивизия претърпява редица преобразования и преименувания, като променя и състава си поради организационните промени, свързани с изпълнението на клаузите на Парижкия договор и правените във връзка с тях съкращения.

Генерал Боньо Пиронков –
командир на 5-а Дунавска
дивизия, 1944 г.

Полковник Петър Тончев –
командир на 5-а Дунавска
дивизия, 1944 г.

Удостоверение за участие във войната с фашистка Германия

През май 1950 г. дивизията и полковете ѝ са преименувани от пехотни на стрелкови. С министерска Заповед № 527 от 22 септември 1950 г., когато са преименувани и другите дивизии, 5-а стрелкова Дунавска дивизия става 6-а стрелкова дивизия и от наименованието ѝ е премахнато „Дунавска“. Преименувани са и полковете на дивизията, като 5-и стрелкови Дунавски полк става 11-и стрелкови, 19-и стрелкови Шуменски полк – 21-ви стрелкови, 31-ви стрелкови Силистренски полк – 50-и стрелкови, а 5-и дивизионен артилерийски полк – 42-ри оръжен артилерийски полк.

През 1951 г. щабът на 6-а стрелкова дивизия е прехвърлен в с. Долен чифлик, Варненско, и на негова основа е сформиран 8-и стрелкови корпус. В състава на корпуса са новосформираната 24-та стрелкова дивизия (възстановената под това име 10-а пехотна Родопска дивизия) в Бургас и 58-а отделна брегова стрелкова бригада във Варна. Корпусът е разформиран през декември 1958 г. при поредните реформи в Българската армия, а с този акт престава да съществува и наследникът на славната и „дивна“ 5-а пехотна Дунавска дивизия. Части на дивизията стават основа за развърщане на други съединения и части на армията.

ШЕСТА ПЕХОТНА БДИНСКА ДИВИЗИЯ

През март 1883 г. в Плевен е формирана 2-ра пеша бригада в шестдружинен състав. През октомври 1884 г. новосформираните на основата на тези дружини 3-ти пехотен Бдински и 4-ти пехотен Плевенски полк са включени във 2-ра пеша бригада. Полковете участват в Сръбско-българската война, водят ожесточени боеве на кюстендилското направление, при Сливница и Пирот и дават своя принос за защитата на Съединението на България.

С Указ на княз Фердинанд I от 27 декември 1891 година (в сила от 1 януари 1892 г.) 2-ра пеша бригада е преобразувана в 6-а пехотна Бдинска дивизия с щаб в гр. Враца и включва в мирновременния си състав две пехотни бригади с щабове във Видин и Враца.

След мобилизацията през септември 1912 г. 6-а пехотна Бдинска дивизия е в състав: 1-ва пехотна бригада (3-ти пехотен Бдински полк и 15-и пехотен Ломски полк) с командир полковник Тодор Катранджиев; 2-ра пехотна бригада (35-и пехотен Врачански полк и 36-и пехотен Козлодуйски полк) с командир полковник Христо Павков; 3-та пехотна бригада (47-и пехотен полк и 48-и пехотен полк) с командир полковник Атанас Петров; 2-ри скорострелен артилерийски полк с командир полковник Димитър Русчев; 6-а пионерна дружина и дивизионни части. От 20 септември 1912 г. 3-та пехотна бригада е включена в новосформираната 10-а пехотна Сборна дивизия и Бдинската дивизия участва в Първата балканска война в състав от две пехотни бригади.

Изпращане на 3-ти пехотен Бдински полк от 6-а пехотна дивизия от гражданите на Видин (сайт на гр. Видин)

В дивизията влизат 17 пехотни дружини, 9 батареи и 1 конен ескадрон. Общата численост на нейния личен състав възлиза на 344 офицери, 35 чиновници и 23 218 под-офицери и войници.

Генерал-майор Православ Тенев – началник на 6-а Бдинска дивизия, 1912 г.

Началник на дивизията в **Балканската война (1912–1913)** е генерал-майор Православ Тенев, а началник на щаба – полковник Христо Морфов. Дивизията е в състава на Трета армия (командващ генерал-лейтенант Радко Димитриеви). По време на Лозенградската операция 6-а Бдинска дивизия е пазена като резерв и само нейната 2-ра бригада се включва в най-критичния момент.

На 30 септември 1912 г. 6-а пехотна Бдинска дивизия в пълен състав се разполага в района на селата Бургуджикьой (дн. Поляна), Сарънли (дн. Оряхово, Хасковско), Тича и Градец, в близост до границата с Турция. След обявяването на войната полковете на дивизията прекосяват турската граница по направление към Лозенградската крепост.

На 10 октомври в сражението при Ериклер, Кагъкьой и Раклица, което решава съдбата на Лозенградската крепост, в разгара на боя 2-ра бригада на дивизията (35-и пехотен Врачански и 36-и пехотен Козлодуйски полк) провежда решаваща атака за завладяване на турската позиция при Раклица.

На 11 октомври дивизията води боеве с отстъпващите турски части при Йенидже и Кавакли. На следващия ден 2-ра пехотна бригада преследва отстъпващите турски части при с. Енимал. Пър-

ва пехотна бригада достига и заема с. Лафедже. На 14 октомври дивизията с бой превзема чифлика Мангра и с. Кавак гере.

На 16 октомври 6-а пехотна Бдинска дивизия влиза в големите боеве за укрепената линия Люлебургаз – Бунархисар. Първа пехотна бригада настъпва от Татаркьой към Люлебургаз и води боеве през целия ден. Вечерта частите ѝ превземат Люлебургаз. По същото време 2-ра пехотна бригада настъпва от чифлика Ташли към Тюрк бей. Полковете водят кръвопролитен бой с пехотна дивизия от 2-ри пехотен турски корпус. До вечерта турците са разгромени и обърнати в бягство. Полковете на дивизията заемат противниковите позиции.

На следващия ден 2-ра бригада на дивизията води тежки боеве срещу атакуващите турски части, които, получили подкрепления, се стремят да си възвърнат загубените позиции от предишния ден. Положението става критическо след пладне. Командирът на дивизията въвежда в боя и 1-ва пехотна бригада. Нейните полкове пристигат в критичния момент на боя при Тюрк бей. Бдинци и ломци атакуват с развети знамена, без страх и под звуците на „Шуми Марица“. Ударът на бригадата е страшен. Частите на противника се втурват в бягство. Бдинската дивизия се впуска в преследване, заема новите турски позиции и полковете ѝ прекарват нощта в боен ред.

На 18 октомври 6-а пехотна Бдинска дивизия в пълен състав настъпва стремително към Сатъкьой и с. Имранли. Въпреки ожесточената съпротива на турците на хребета западно от Сатъкьой полковете прегазват турските окопи и преследват бягащия противник към Имранли. На 19 октомври Бдинската дивизия преследва отстъпващия в безреגיע противник през селата Ахмед бей и Татарли.

Боевете за укрепената линия Люлебургаз – Бунархисар приключват с разгром на турските дивизии. В боевете от 16 до 19 октомври 6-а пехотна Бдинска дивизия губи убити и ранени 64 офицери и 3215 войници. Други 591 войници са безследно изчезнали.

Българската пехота в атака край Люлебургаз, 1912 г. („Изгубената България“)

След боевете за Люлебургаз 6-а пехотна Бдинска дивизия е преподчинена на Първа армия. По време на атаката срещу Чаталджанската укрепена позиция на 4 и 5 ноември бдинци са срещу фортовете Отлук табия и Хамидие, разположени в централната част на фортовата линия. Първа бригада успява да завладее форта Отлук табия, като впоследствие се оттегля на изходни позиции. Втора бригада води тежки боеве пред редута „Хамидие“, както и при укрепленията край с. Арнауткьой и чифлика Ексидже. Поради недостатъчна подготовка на атаката, недостиг на артилерия и очерталото се превъзходство на противника атаките на Чаталджанската укрепена линия са преустановени от Главното командване.

Шеста пехотна дивизия остава на достигнатите позиции и полковете ѝ започват борба със студа, болестите и глада, връхлетели войските ни и взели много жертви в незапомнената зима. На 15, 16 и 18 март 1913 г. те водят боеве срещу турските части при Кумбургаз и Ялос, опитващи се да пробият и да подпомогнат отбраната на Одрин. Одрин пада, войната с Османската империя е спечелена, но вместо мир бдинските полкове ги очаква война с дотогавашните съюзници.

През **Междусъюзническата война (1913 г.)** 6-а пехотна Бдинска дивизия първоначално е в резерв на Главното командване. Тя е прехвърлена от Чаталджа в района между Раговиш и Струмица, където до 19 юни 1913 г. заема с двете си бригади района за съсредоточаване. Войниците са уморени от болести и от дългия преход в ужасните летни горещини. Дивизията има задача да прикрива движението Дойран – Струмица и да охранява тиловите комуникации на Четвърта и Втора армия, с готовност да подпомогне една от двете армии при необходимост.

След отстъплението на частите на 3-та Балканска дивизия от Калиново 2-ра бригада на Бдинската дивизия е пренасочена към Дойран в подкрепа на 3-та Балканска бригада, водеща неравен бой с превъзхождащи сили на противника. Бригадата на 23 юни контраатакува промъкналите се части на 10-а пехотна гръцка дивизия в отбраната на 3-та Балканска бригада – от Чедемли към вис. Хисар. Неподдържани от артилерия поради трудната местност, полковете на бригадата стигат до подножието на височината, но гръците отслабват натиска срещу Балканската бригада и насочват удара си към 2-ра Бдинска бригада. Тя заема за отбрана позиции западно от Балканската бригада – на рубежа Покели – Чепели, и още същия ден посреща удара на две пехотни гръцки дивизии. До вечерта бригадата води тежки боеве, понасяйки значителни загуби, а през нощта е изтеглена към Орманлий, за да прегради движението към Струмица. Отделни части на бригадата водят боеве при Богданци и Богородица и охраняват фланга на българските войски, оттеглящи се на Беласица за отбрана. Понесли нови тежки загуби при Дойран, гръците забавят настъплението си и това дава възможност да се спаси населението в Дойранско и Струмишко.

Преследвани по петите от гръцките дивизии, 2-ра Бдинска и 3-та Балканска бригада заемат позиции на Беласица. Бдинската бригада е на десния фланг – непосредствено на пътя за Струмица. Двете бригади посрещат удара на западната гръцка групировка в състав от пет пехотни дивизии. Огромното превъзходство на противника смазва с множеството си оределите полкове на двете бригади и по заповед на Главното командване те се оттеглят с боеве северно от Пехчево и Берово и заемат позиции на Малешевската планина.

Трета Балканска бригада преминава в оперативно подчинение на командира на 6-а Бдинска дивизия и към края на юни дивизията заема за отбрана рубежа от р. Брегалница при Будинарци до вис. Джама (гн. Ильов връх) – срещу прохода Хамзали – Пехчево. Първа пехотна бригада е на участъка от Митрошинци до вис. Кавица, 2-ра пехотна бригада е от Кавица до кота 1650, а 3-та Балканска бригада заема левия участък до вис. Джама. Ариергард от 2-ра Бдинска бригада е оставен на Дроглева планина, който впоследствие се оттегля и води боеве при Берово, а това дава възможност на частите на дивизията да се закрепят на оборудваната за отбрана позиция. Изнеможелите в непрекъснати боеве полкове на дивизията имат едва от 800 до 1200 души, а продоволствието и боеприпасите не достигат. Завърналата се холера коси редиците им.

На 4 юли започва общото настъпление на сръбската и гръцката армия в направление към Царево село, където да се съединят и да извадят България от войната. Срещу позициите на Бдинската дивизия противникът съсредоточава силите на три пехотни дивизии и на 6 юли атакува в участъка на 2-ра Бдинска бригада. Превъзходството му е огромно и полковете с мъка удржат позициите си. По искане на

командира на бригадата в нейна подкрепа контраатакуват съседните 1-ва Бдинска и 3-та Балканска бригада. Противникът е пометен и върнат назад, но през нощта силни гръцки части успяват да проникнат през твърде разредената отбрана на българите и генерал-майор Православ Тенев дава заповед на частите на дивизията да се оттеглят на север. До средата на юли 1913 г. дивизията води непрекъснати боеве по върховете в Малешевска планина и Огражден, съдържайки настъплението на гръцките войски.

От север в помощ на Втора армия започват да пристигат свежи сили и настъплението на гърците е спряно на рубежа северно от Горна Джумая. Румъния влиза във войната и нейните дивизии маршируват в Северна България, без да срещнат съпротива. Българското командване, обединявайки под единното командване на генерал Михаил Савов Втора и Четвърта армия, към които впоследствие е присъединена и Пета армия, подготвя Кресненската операция за обкръжаване и разгромяване на гръцката армия, натикала се в Кресненското дефиле. По плана на операцията на 14 юли 6-а Бдинска дивизия напредва с двете си бригади (1-ва и 2-ра) към височините Рухан и Вигрен, но среща силната съпротива на гръцките войски и настъплението е спряно в подножието на височините. Полковете се оттеглят на изходно положение, но успяват да приковат значителни сили на противника, което дава възможност на двете крила на контраударната групировка да пробият отбраната на гърците и да обхванат в клещи гръцката армия в дефилето. Подписаното набързо примирие в Букурещ спасява гръцката армия от пълен разгром. Победила армиите на Сърбия, Гърция и Черна гора, нападната в тил от Румъния и при започналото настъпление на турската армия на Тракийския фронт, България се признава за победена и свиwa бойните си знамена в очакване на по-добри дни. Бдинските полкове се завръщат в България, демобилизирани са през август 1913 г. в района на Радомир и след оттеглянето на румънските войски от Северна България се завръщат в мирновременните си гарнизони. След две години родината отново ги призовава на бой. Започва световната война.

През септември 1915 г. 6-а пехотна Бдинска дивизия е отново мобилизирана и участва в **Първата световна война (1915–1918)**. Тя е в състав от три пехотни бригади: 1-ва бригада с командир полковник Асен Николов (3-ти пехотен Бдински и 15-и пехотен Ломски полк); 2-ра бригада с командир полковник Христо Попов (35-и пехотен Врачански и 36-и пехотен Козлогуйски полк); 3-та бригада с командир полковник Стефан Тасев (51-ви и 52-ри пехотен полк); 6-а артилерийска бригада с командир полковник Христо Вълчев (2-ри и 12-и скорострелен артилерийски полк). Освен тях в дивизията са 3-ти тежък Вигински артилерийски полк, 2-ри конен полк и дивизионни части, всичките с номера на дивизията (пионерна дружина, ескадрон, военнопотлицейски полуюескадрон, военнопотлеви съд и други). Командир на дивизията

Генерал-майор Асен Папагопов – командир на 6-а Бдинска дивизия, 1915 г.

е генерал-майорът от Генералния щаб Асен Пападопов, а началник на щаба – подполковникът от Генералния щаб Йосиф Разсуканов.

В състава на дивизията има 671 офицери, 80 чиновници, 47 271 подофицери и войници; 10 074 коня и 8528 вола; 28 887 пушки и карабини, 28 картечници и 119 оръдия.

Първа армия на генерал-лейтенант Климент Бояджиев започва бойните действия. На 1 октомври България обявява война на Сърбия и войските навлизат на нейна територия. От 1 до 27 октомври 6-а пехотна Бдинска дивизия участва в Моравската (Нишката) операция на армията. Втора пехотна бригада на дивизията минава в пряко подчинение на армията и настъпва на десния фланг в направление към Неготин, за свързка със съюзническите войски.

С началото на бойните действия от 1 до 14 октомври дивизията настъпва на широк фронт, овладява граничните височини и излиза в долината на р. Тимок. Противникът се е организиран за отбрана в набързо подготвения Зайчарски укрепен район. При тежки атмосферни условия – мъгли и проливни ледени гъждове, бдинските бригади разкъсват сръбската отбрана, овладяват Неготин, Връшка чука, Радулово бърдо и Киряево и излизат на линията Неготин – Зайчар, с което изпълняват първия етап от операцията. Сърбите пред фронта на дивизията се оттеглят към Болевац.

На 15 и 16 октомври частите на 6-а пехотна дивизия влизат в Зайчар и овладяват долината на Тимок. Реките Тимок и Безданица прииждат от проливните гъждове и заливат пътищата, разрушават мостовете и забавят прегрупирането на дивизията около Зайчар. Но въпреки тежките условия настъплението ѝ продължава. На 17 октомври е овладян вр. Дял, на следващия ден падат сръбските позиции при Планиница. На 19 октомври противникът е прогонен от позициите си на линията Цървено бърдо – Палас поле – Буково – Ежевица и на 20 октомври Бдинската дивизия влиза в Болевац. Сърбите се оттеглят към Парачин. Дивизията продължава настъплението си, към 25 октомври овладява Алексинац и излиза в долината на р. Морава. Сръбските войски се организират за отбрана на западния бряг на реката, до Вранските височини.

Празник на 15-и пехотен Ломски полк от 6-а Бдинска дивизия в с. Цапари

Българското командване решава с два концентрични удара от север и от юг, по плана на следващата Косовска операция (28 октомври – 21 ноември), да обкръжи сръбската армия на Косово поле. Шеста пехотна Бдинска дивизия извършва подготовка за преодоляване на пълноводната от проливните гъждове р. Морава. На 1 ноември българското въздушно разузнаване открива започналото изтегляне на сръбите към Косово, по плана на операцията дивизията форсира реката и настъпва към Прокупле, за да отреже пътя за отстъпление на сръбската армия към Косово поле. За два дни българските части завземат Прокупле, където срещат краткотрайна съпротива, и започват преследване.

През следващите дни настъплението на двата фронта продължава с по-бавни темпове. На 9 ноември българските части навлизат в Косово и по двете направления. Сръбската армия опитва контраудар срещу Враня и Куманово, за да се съедини с англо-френските войски. Шеста Бдинска и 9-а Плевенска дивизия го отразяват, след което на 24 ноември без особена съпротива превземат Прищина. Бдинската дивизия е изведена в района на Дупница и Горна Джумая за попълване и отгих.

През юли 1916 г. 6-а Бдинска дивизия с втората си бригада от 9 дружини, 1 ескадрон, 12 картечници и 6 полски батареи е прехвърлена на Добруджанския фронт и влиза в подчинение на Трета армия на генерал-лейтенант Стефан Тошев. В състава на дивизията са 2-ра пехотна бригада (35-и и 36-и полк) с командир полковник Атанас Ванцаров; 2-ра артилерийска бригада с 2-ри артилерийски полк; 6-и конен ескадрон и 6-а пионерна дружина. Командването на дивизията е поето от генерал-майор Христо Попов.

Останалите две бригади от Бдинската дивизия са придадени в разпореждане на Главното командване и като усиления на дивизии от първия ешелон участват в титаничните битки на Македонския фронт през 1916 г. Трета пехотна бригада, усилена с 12-и Балкански полк и други части, в състава на 8-а пехотна Тунджанска дивизия действа през август 1916 г. в Чеганската операция. С променен състав (27-и и 51-ви пехотен полк и една дружина от 15-и полк) участва в паметните боеве за спиране есенната офанзива на съглашенската армия на битолското направление, известни като боевете при Завоя на р. Черна.

Части от 1-ва Бдинска бригада, първоначално като резерв на Първа и Втора армия, се използват за усиляване на войските, сражаващи се на най-опасните места от отбраната, след което бригадата в състав 15-и и 33-ти пехотен полк заема за отбрана рубеж до железопътната станция Кенали и участва в отразяването на офанзивата на съглашенските войски на Кеналската укрепена линия.

На 1 септември е обявена война на Румъния, на 3 септември частите на дивизията с развято знаме преминават границата и следобед стигат до с. Владимирово. Румънските войски се оттеглят към Тутракан и Добрич, а към полесражението се придвижват руски и сръбски части. Дивизията получава задача да настъпи и във взаимодействие с Варненския укрепен район и Конната дивизия да овладее Добрич и да спре насочилите се към Тутракан части на Източната добруджанска румънска армия и нейните съюзници. На 4 септември 1916 г., след като предните части на румънската 19-а пехотна дивизия се оттеглят от Добрич, градът е освободен. Частите на 2-ра бригада заемат за отбрана определените им позиции около с. Чакърча и Осман Факъ.

*Главнокомандващият на Действащата армия
генерал Никола Жеков в щаба на 6-а пехотна Бдинска дивизия*

На 5 септември Добрич е атакуван от силни румънски и руски части. Малобройният Варненски укрепен район упорито удържа позициите си. На следващия ден боят се ожесточава. Срещу отбраняващите се български части настъпват шест румънски полка и една руска бригада. Атакуващите руски вериги достигат само на 150–200 метра от позициите на нашите войски, но са контраатакувани и отблъснати с удар „на нож“. В помощ на варненци са изпратени две дружини от Бдинската дивизия.

*Генерал-майор Христо Попов –
командир на 6-а Бдинска дивизия,
1915–1918 г.*

На 7 септември се разиграват най-критичните боеве за отбраната на Добрич. Противникът променя плановете си за атака и насочва основния си удар на запад, срещу 2-ра Бдинска бригада, подкрепяна от пионерната дружина и няколко батареи от 2-ри артилерийски полк. Превъзходството на противника е огромно. В боевете при Осман Факъ 36-и Козлодуйски полк е почти напълно унищожен от настъпващата срещу него руско-сръбска дивизия. С двете си дружини 35-и Врачански полк остава сам на позициите си при с. Чакърча. Положението става критично и за полка, и за цялата отбрана при Добрич. Противникът се стреми да го обхване от двете му фланга, командирът му полковник Таслаков е хвърлил в боя и последните си резерви, а помощ не идва. Две поредни заповеди за отстъпление са изпратени до полка, но полковник Таслаков решава да

се бие до последния човек. Възседнал коня си, той обикаля позициите и призовава войниците да не отстъпват, да защитят честта на полка, на българската войска и на родината си. Конят му е убит, но той продължава пеш да дава пример и да окуражава войниците си. Врачани се сражават геройски, но силите са неравни.

Поразен от упорството им, генерал-майор Христо Попов събира всичките резерви на дивизията, организира остатъците от 36-и Козлогуйски полк, нарежда цялата незаета артилерия да влезе в подчинение на врачани и връща двете дружини, изпратени в разпореждане на Варненския укрепен район. Врачани удържат на напора на врага, но към 15 часа положението става изключително тежко. Противникът неистово се стреми да разкъса отбраната на българските войски и да се вклини в отбраната между Бдинската дивизия и Варненския укрепен район, като въвежда в боя пристигналата сърбо-хърватска дивизия. Бдинските дружини се сражават геройски и не напускат позициите си. Пристигат първите ескадрони на Конната дивизия на генерал Колев и атакуват от движение противника, който е принуден да отстъпи. В този паметен бой срещу шесткратно по-силен противник бдинци дават свидни жертви, но техният героизъм спасява града и цялата отбрана на Добруджанския фронт. В прослава на бдинските полкове с. Чакърча е преименувано на с. Врачани, а с. Осман Факъ – на с. Козлогуйци.

*Из частите на 3/6 бригада – в окопа на „Буджоите“, на Южния фронт, 1917 г.
(„Изгубената България“)*

След боевете щабът на 6-а пехотна Бдинска дивизия е изпратен на Македонския фронт, а 2-ра бригада (35-и и 36-и полк) влиза в състава на новосформираната Сборна дивизия, като продължава преследването на противника на изток, води боеве при Енгез и Едилкьой – краткотрайни, но много кръвопролитни. От 20 до 21 октомври пол-

ковете на бригадата водят боеве на Кобадинската позиция. След две поредни атаки и много жертви укрепената линия е пробита. Цялата румънска Добруджанска армия и нейните съюзници бягат на изток и североизток. Добруджа е свободна. Бдинската бригада в състава на Сборната дивизия преминава в преследване на противника към Черна вода и Меджидие, води боеве при с. Бейноут, с. Лункавица и на други места. В края на 1916 г. щабът на дивизията се завръща на Македонския фронт. Втора бригада остава в състава на Сборната дивизия и през 1917 г. воюва при с. Вакарени и р. Серет, след което е върната на Македонския фронт и влиза в състава на дивизията.

*Щабът на 51-ви пехотен полк от 6-а Бдинска дивизия,
южно от с. Моловище, Битолско, 1917 г.*

След кръвопролитните боеве за спиране на съглашенската офанзива Бдинската дивизия е сформирана отново в пълен състав. Тя заема позиции между Охридското и Преспанското езеро, като е включена в 62-ри армейски корпус от 11-а германска армия, съставена изцяло от български дивизии. През 1917 г. не се случва нищо съществено в участъка за отбрана на дивизията, освен спорадични артилерийски обстрели и епизодични разузнавания с бой, отразени без усилия от частите на дивизията, но при тези обстрели дивизията дава нови жертви.

През септември 1918 г., частично попълнена с личен състав, 6-а Бдинска дивизия е отново на позиции и посреща съглашенското настъпление. Нейните части воюват при Червената стена, Пелистер, Ракита и вр. Гарван. Боевете са жестоки и кръвопролитни, бдинци удържат позициите си, но са принудени да отстъпят. На 25 септември те отблъскват атаката на няколко съглашенски полка при с. Бучин и преминават в контраатака, при която дори вземат в плен войници от 35-а италианска дивизия. По силата на примирието 6-а пехотна Бдинска дивизия остава в заложничество. Непобедени, бдинските полкове поемат пътя на пленничеството, но спасяват бойните си знамена.

Контраатака с противогаси в щурмовото училище на 3-ти пехотен Бдински полк (обучение на щурмови групи), с. Цапари, Битолско, октомври 1917 г. („Изгубената България“)

През 1919 г. бдинци се завръщат по родните си места и дивизията е демобилизирана. По силата на Ньойския договор е трансформирана в 6-и пехотен Бдински полк, разположен във Враца, като втората му дружина е в Белоградчик. С премахването на ограниченията е възстановена 6-а пехотна Бдинска дивизия с щаб във Враца. Тя претърпява организационни промени, превъоръжава се и се подготвя за нови изпитания, които не закъсняват.

На 1 март 1941 г. България се присъединява към Тристранния пакт и влиза във **Втората световна война (1941–1945)**. На 10 април 6-а пехотна Бдинска дивизия е мобилизирана в състав 3-ти пехотен Бдински, 15-и пехотен Ломски, 35-и пехотен Врачански, 2-ри дивизионен артилерийски полк и дивизионни части. Под командването на полковник Никола Алексиев, сменен през ноември от полковник

Из частите на 3/6 бригада – подвозване на храна към предните линии, на Южния фронт, 1917 г. („Изгубената България“)

Из частите на 3/6 бригада – пост на вр. Пелистер в Баба планина, на Южния фронт, 1917 г. („Изгубената България“)

Полковник Марчо Марчев – командир на 6-а Бдинска дивизия, 1944 г.

Иван Маринов, и началник на щаба полковник Христо Бакърджиев дивизията е изпратена в предоставените за администриране на България от Германия райони в Македония, в състава на Пета армия. След изпълнението на задачите тя е върната в постоянните си гарнизони и е демобилизирана.

От 13 януари до 15 юни 1942 г. 6-а пехотна дивизия под командването на генерал-майор Никола Боев и началник на щаба полковник Борис Чилингиров е изпратена в гр. Кюприя, в състава на 1-ви корпус на Прикриващия фронт. След смяната ѝ с 9-а пехотна Плевенска дивизия 6-а пехотна дивизия е върната в постоянните си гарнизони и е демобилизирана.

В средата на май 1944 г. дивизията е отново мобилизирана в състав 15-и и 35-и пехотен полк и изпратена в гр. Прокупле (Сърбия). Под командването на генерал-майор Рафаил Банов 6-а Бдинска дивизия участва в окупационните действия. На 10 септември 1944 г. тя е изтеглена от Сърбия и е включена в състава на новосформирания 1-ви корпус в състав: 1-ви армейски попълващ полк, 15-и пехотен Ломски полк, 35-и пехотен Врачански полк, 2-ри дивизионен артилерийски полк и дивизионни части (инженерно-щурмова, свързочна, бронираноизстребителна, интендантска и превозна дружина и един военнополитески ескадрон). Командир на дивизията е полковник Марчо Марчев, а началник на щаба – подполковник Петър Шамутков.

От 21 септември 1944 г. 6-а пехотна дивизия е включена в състава на Втора армия и участва в Нишката и Косовската операция. Нишката операция е от 8 до 14 октомври 1944 г. Армията има задача да настъпи в направление към гр. Ниш, да разгроми противостоящия противник, да овладее района на Ниш и да прекъсне пътищата за оттегляне на германските войски от Балканите. Задачата на 6-а Бдинска дивизия е да задържи с активни действия противника пред фронта си и да даде възможност на фланговите групировки на армията да разкъсат отбраната на немските войски и излязат в долината на р. Морава.

Бдинци (войници от 6-а пехотна Бдинска дивизия) след боя при с. Братин дол (Македония) с пленено оръжие („Изгубената България“)

На 8 октомври Бдинската дивизия преминава в настъпление, нанася два фронтални удара, овладява височините Остри връх и Лукин камък и прониква на дълбочина 6–8 километра в отбраната на противника. На 10 октомври тя достига линията на с. Горна и Долна Коритница, води боеве за Бяла паланка и съвместно с другите войски на армията принуждава противника да се оттегли от заеманите позиции. Войските излизат в долината на р. Морава и бдинци преследват противника към Ниш. На 13 октомври дивизията освобождава Нишка баня и се насочва към Ниш. На 14 октомври бдинските полкове водят боеве с отбраняващите се немски части на подстъпите към града и следобед към 16 часа влизат в Ниш. Противникът отстъпва към Прищина, следван от полковете на Втора армия. Бдинци го преследват от 16 до 21 октомври, водят боеве за с. Турски Тачевец и Преполца.

Шеста пехотна дивизия участва от 25 октомври до 30 ноември 1944 г. в последвалата Косовска операция на Втора армия. Бдинската дивизия е отново на направлението на главния удар: Куршумлия – Подуево – Прищина. Поради недостатъчната подготовка на операцията и недостига на сили настъплението започва с неуспех. При последвалото прегрупиране ударните групировки на армията са усилены и то е възобновено на 1 ноември. Шеста пехотна дивизия пробива отбраната на противника и овладява билото на Копаник планина, оборудвана за отбрана от немците като последна възможност да спасят единствения останал път за оттегляне на войските им през Косово. Българите не успяват да пробият дълбоко ешелонирана-

та отбрана и извършват презгрупиране. В състава на дясната групировка на армията 6-а Бдинска дивизия настъпва към гр. Митровица. Задачата е изпълнена и от 21 ноември дивизията е изведена в резерв, с което завършва бойният ѝ път. През декември 1944 г. тя е върната в България и е демобилизирана.

През 1950 г. в хода на преименуването на всички дивизии 6-а пехотна Бдинска дивизия и полковете ѝ стават „стрелкови“. Със Заповед на министъра на отбраната № 527 от 22 септември на министъра на отбраната е преименувана на **8-а стрелкова дивизия „Христо Ботев“**. Преименувани са и нейните полкове: 3-ти стрелкови полк става 4-ти стрелкови полк, 35-и стрелкови – 9-и стрелкови, 36-и стрелкови – 16-и стрелкови полк, а 6-и дивизионен артилерийски полк – 10-и оръжен артилерийски полк.

Заедно с всички дивизии в началото на 1955 г. 8-а стрелкова дивизия е приведена в еднакъв организационен състав от три стрелкови полка, два артилерийски полка, танко-самоходен полк, зенитен артилерийски полк, сапьорен, свързочен и разузнавателен батальон и обслужващи подразделения. Дивизията наброява 6000 души и е една от най-комплектуваните през този период.

При последвалите съкращения през 1955 г. и във връзка с променената военностратегическа обстановка, която налага повишаване боеспособността на южните и югоизточните съединения за сметка на западните и северните, дивизията е реорганизирана в 9-и отделен стрелкови полк със задача да развърща военновременната 8-а стрелкова дивизия. При съкращенията през 1958 г. дивизията е разформирана в мирновременния си състав и остава като военновременна, развърщана от Школата за подготовка на запасни офицери (Враца), която в началото на 90-те години на миналия век също е реорганизирана в 3-та учебна база.

При реформите през 90-те години в изпълнение на „План 2010“ дивизията е възстановена като механизирена бригада, която през декември 1998 г. е преименувана на 8-а Бдинска механизирена бригада – като наследник на прославената 6-а пехотна Бдинска дивизия.

В изпълнение на „План 2004“ през 2000 г. 8-а Бдинска механизирена бригада е реорганизирана в 8-а мобилизационна база. През 2002 г. на основата на базата във Враца е развърнат 10-и отделен механизирен батальон, първоначално в подчинение на Командване „Запад“, а след закриването му през 2006 г. той е преподчинен на 5-а механизирена бригада. Закрита е и мобилизационната база. През 2009 г. след разформирането на 5-а механизирена бригада е закрит и механизираният батальон във Враца. Батальонът е развърнат отново през 2014 г.

СЕДМА ПЕХОТНА РИЛСКА ДИВИЗИЯ

Сформирана е с Указ № 88 от 30 декември 1904 г. – в сила от 1 януари, с щаб в Дупница и мирновременен състав от две пехотни бригади с щабове в Кюстендил и Самоков. Първа бригада включва 13-и пехотен Рилски полк с щаб в Кюстендил и 26-и пехотен Пернишки полк с щаб в Радомир, а 2-ра бригада – 14-и пехотен Македонски полк с щаб в Дупница и 22-ри пехотен Тракийски полк с щаб в Самоков. В навечерието на Балканската война е създадена и 3-та бригада с два мобилизационни пехотни полка (49-и и 50-и).

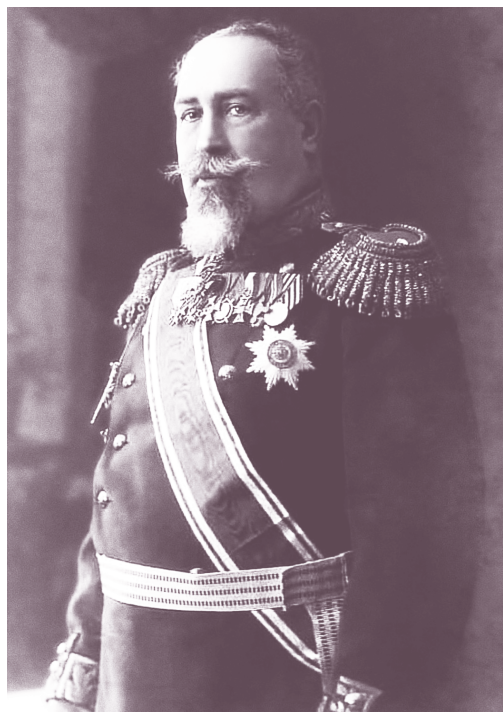
Така към 1 октомври 1912 г., в навечерието на Балканската война, 7-а пехотна Рилска дивизия е в състав от три пехотни бригади, 7-и скорострелен артилерийски полк, 7-и нескорострелен артилерийски полк, 5-и конен полк, 7-а пионерна дружина и други части за поддръжка и осигуряване. Командир на 1-ва пехотна бригада е полковник Тодор Митов, на 2-ра пехотна бригада – полковник Сава Чилингиров, а на 3-та пехотна бригада – генерал-майор Спас Георгиев.

В дивизията влизат 25 пехотни дружини, 24 батареи и 1 конен ескадрон. Общата численост на личния ѝ състав възлиза на 547 офицери, 48 чиновници и 36 740 подофицери и войници.

По време на Балканската война 7-а пехотна Рилска дивизия се командва от генерал-майор Георги Тодоров. Началник на щаба е полковникът от Генералния щаб Димо Овчаров. Щабът на дивизията ръководи около 100 партизански отряда и организационни чети, които извършват саботажни действия в тила на турската армия, прекъсват съобщения и пътища и служат като водачи на сръбските и българските части.

В първия етап на войната 7-а Рилска дивизия е включена в състава на Втора съюзна армия, командвана от сръбския генерал Степа Степанович и воюваща на Македонския фронт срещу турската Македонска армия в Източна Македония и по направление към Солун. От изходната си база в района Невестино – Кочериново нейните три бригади се развърщат в три колони между Струма и Брегалница. Първа бригада образува дясната колона и настъпва в направление към Кочани, 2-ра бригада е средната колона, настъпваща в направление към Пехчево и Берово, а 3-та бригада като лява колона настъпва по долината на р. Струма.

Ден след като Османската империя обявява война на България (4 октомври) 7-а Рилска дивизия прекосява границата при Кочериново. Благодарение на по-бързата

Генерал-майор Георги Тодоров –
началник на 7-а пехотна
Рилска дивизия
(„Изгубената България“)

си мобилизация българите изпреварват турците в развърщането и на 5 октомври 3-та бригада на дивизията освобождава Горна Джумая (дн. Благоевград). След превземането на Горна Джумая тя настъпва на юг по течението на Струма и завзема Орановския пролом. През това време главните сили на турския Струмски корпус се съсредоточават в Кресненския пролом и настъпват на север с намерение да нахлуят на българска територия през Бараково и да подсиgurят от изток операциите на Вардарската армия в битката при Куманово. На 9 октомври 3-та бригада се сблъсква с авангардните части на Струмския корпус в района на Симитли. В началото на боя османците превземат града (разположен по това време само на десния бряг на Струма), но българите, които са заели по-удобни позиции за артилерийски обстрел, ги контраатакуват и отблъскват. Друга османска колона стига Осенова река, ляв приток на Струма, но също е принудена да отстъпи. В резултат на боя за Симитли опитът за турско настъпление към Дупница е пресечен. Трета пехотна бригада продължава настъплението си, разделяйки се на три колони. Заплашени от обкръжаване, турските войски, заели изхода на Кресненския пролом северно и източно от селата Крупник и Сърбиново (дн. Брежани), се изтеглят от Крупник на юг.

Първа бригада на дивизията (13-и пехотен Рилски и 26-и пехотен Пернишки полк) настъпва по направление Черна скала – вр. Црънковоц – Кочани. От 9 до 11 октомври в боя при Кочани тя успява да разгроми основните сили на турската 16-а низамска дивизия. Атаката на българите срещу Кочани е успешна и в късния следобед на 11 октомври 13-и Рилски полк влиза в Кочани. При вестта за падането на Кочани левият фланг на турските войски (при Пресека) отстъпва безредно. С победата си в боя за Кочани 7-а Рилска дивизия осигурява фланга на сръбските войски в битката при Куманово, която има решаващо значение за поражението на османците на вардарския оперативен театър. Непосредствено след боя разбитата 16-а низамска дивизия се оттегля към Велес, преследвана от съюзниците. На 13 октомври е превзет Щип, а българите влизат в града, посрещнати с цветя от цялото население.

Втора бригада (14-и пехотен Македонски и 22-ри пехотен Тракийски полк) настъпва по направление Трабатовище – Пехчево – Берово. На 5 октомври рано сутринта бригадата преминава с бой турската граница при поста Дамянци, на 6 октомври освобождава Торил и Царево село (дн. Делчево), води боеве при с. Стамир, овладява вис. Голак над Царево село и на 7 октомври заема вр. Чавките, с. Сталица и кота 1203. Турските части – около 1500 души, се оттеглят към Пехчево и Кочани. Бригадата продължава настъплението си през Малешевската планина към Петрич и Хамзалий, води боеве с части на 16-а низамска дивизия в района на Вирче, Трабатовище и Берово, а с част от силите на 14-и Македонски полк съдейства на 1-ва бригада за победата при Кочани, превземайки Ваница. Противникът е разбит и се оттегля на юг. Полковете на бригадата освобождават Пехчево и Берово и излизат в тил на турските войски, отбраняващи Кресненското дефиле.

Създава се благоприятна възможност за унищожаване на турските войски в Кресненското дефиле. От север атакува 3-та бригада на дивизията, а от юг две дружини на 14-и Македонски полк се опитват да затворят изхода от дефилето. На 14 октомври части от 3-та бригада заемат Кресненския пролом. Турският Струмски корпус и 16-а низамска дивизия са принудени да се оттеглят.

Така българските полкове подпомагат настъплението на сръбските армии по

годините на реките Морава и Пчиня и откъсват значителни турски сили от решаващото сражение със сърбите при Куманово. След оттеглянето на турските войски към Прилеп и Битоля българските полкове настъпват към Струмица и Петрич, преминават проходите край Беласица и се спускат в Кукушкото и Солунското поле.

Сръбският командващ генерал Степа Степанович разпорежда да бъде спряно настъплението и се опитва да загържи българските бригади при Кочани, Бер и Кресненското дефиле. Заместник-главнокомандващият на войската генерал-лейтенант Михаил Савов отменя заповедта на сръбския командващ на Втора армия и нарежда полковете да продължат настъплението си. Рилската дивизия овладява Петричкото поле и навлиза в Рупелското дефиле. Струмският турски корпус изоставя Рупелския пролом и отстъпва към Солун, преследван от Рилската дивизия. В резултат от победите на рилските полкове турските войски са напълно деморализирани. Сто-тици войници се бунтуват или дезертират, за да се предадат на съюзниците. На 22–23 октомври 3-та Рилска бригада преодолява пролома и завзема Демирхисар при минимална съпротива от турския ариергард.

На щурм през Беласица, октомври 1912 г. („Изгубената България“)

Авангардът на Рилската дивизия влиза в Кукуш заедно със сръбска конница (от Дунавския конен полк) на 25 октомври. На следващия ден 3-та бригада от състава на дивизията е на 12 километра северно от Солун – пред височините около Айватово, където е оставен турски заслон (четири табора и една батарея). В ранното утро на 27 октомври бригадата предприема фронтално нападение, съчетано с обход на десния фланг на защитниците. Тъй като огънят на артилерията е неефективен, атакуващите успяват да се приблизят в непосредствена близост до османските позиции. Защитниците започват отстъпление, което постепенно се превръща в бягство.

Още на 26 октомври началникът на 7-а пехотна Рилска дивизия генерал-майор Георги Тодоров докладва на цар Фердинанд, че на следващия ден ще щурмува и ще завладее Солун. Притеснен от българските успехи, гръцкият престолонаследник

Константин, командващ на армията, настъпваща от Енидже Вардар към Солун, приема всички условия на турците за капитулация. На 27 октомври Хасан Тахсин паша, командващ на турските войски в Солун, подписва капитулация и предава града на гръцката армия срещу огромен откуп.

Влязлата без бой в Солун гръцка армия отказва да допусне български части в града и чак след последвали преговори на 28 октомври между генерал-майор Тодоров и гръцкия престолонаследник принц Константин е прието гръцкото условие за влизане на две български дружини в новоосвободения Солун. На следващия ден договорените две дружини в пълен състав и един конен ескадрон с развято знаме и с музика, начело с българските князе Кирил и Борис, аташирани при тях офицери и щаба на 7-а пехотна Рилска дивизия, влизат тържествено в града с церемониален марш.

В края на ноември 1912 г., по време на примирието и преговорите с Турция, 7-а пехотна Рилска дивизия се прехвърля на Тракийския фронт с железница през Гюмюрджина и с кораби през Дедеагач. В Солун като гарнизон остава 14-и пехотен Македонски полк със 7-и нескорострелен артилерийски полк, който поема гарнизонната служба в Сухо, Лагадина, Нигрита, Кукуш и Сяр. Една дружина от полка остава като гарнизон в Солун.

На 10 януари 1913 г. в Османската империя е извършен преврат начело с младотурския лидер Енвер бей. Новото правителство прекратява примирието с държавите от Балканския съюз и подновява военните действия. Турското командване успява да събере всичките си боеспособни сили на Галиполския полуостров в опит да пробие отбраната и да излезе в тил на българските войски на Чаталджанската позиция, като по този начин подпомогне и снемането на обсадата на Одринската крепост. В състава на новосформираната Четвърта армия 7-а Рилска дивизия влиза под командването на генерал-майор Стилиян Ковачев, а задачата ѝ е да спре настъплението на галиполската групировка и да ликвидира очаквания морски десант при Шаркьой. На Рилската дивизия се пада основната задача, да удържи при Булаир удара на сухопътната групировка на противника.

След младотурския преврат в Цариград и прекратяването на мирните преговори Четвърта армия получава разпореждане на 21, 22 и 23 януари 1913 г. да настъпи на юг към Булаир, Ексемил, Еникьой и Шаркьой. Полковете на 7-а пехотна Рилска дивизия се установяват на позиция при Ексемил – срещу турската позиция на Булаир. Там се разиграва и част от най-жестоките боеве, които решават съдбата на обсадения Одрин.

Рилската дивизия е в първия ешелон на армията и построява бойния си ред в два ешелона и резерв. На първата позиция е 1-ва пехотна бригада (13-и Рилски и 22-ри Тракийски полк), развърната на рубежа от Сароския залив до Мраморно море. На втората позиция е 3-та бригада (49-и и 50-и пехотен полк). В резерв на дивизията е 26-и пехотен Пернишки полк.

Бойните действия започват на 26 януари и се водят с особено ожесточение. С право военните историци наричат сражението „кланицата при Булаир“. Настъплението на турците е с начало около 6 часа сутринта на 26 януари, когато дивизията „Мюретеби“, използвайки прикритието на падналата мъгла, се придвижва по крайбрежието на Сароския залив и по шосето от Булаир за Кавак. Противникът е забелязан едва на стотина крачки от българските предни окопи. При достигането му до Разрязаната

Войници от 7-а пехотна Рилска дивизия край Булаир

могила към 7 часа сутринта турската артилерия открива огън. Това прави и артилерията на 13-и Рилски полк и с пушечен и артилерийски огън настъплението е забавено.

Към 8 часа в настъпление преминава и 27-а турска дивизия, която съсредоточава силите си по крайбрежието на Мраморно море. Създавайки превъзходство на силите, турците овладяват чифлика Доган Арслан и започват да обхващат левия фланг на 22-ри пехотен полк. Командирът на бригадата полковник Митов, който наблюдава и ръководи боя от първата линия, заповядва на 13-и Рилски полк да контраатакува с десния си фланг. Рилци го правят яростно и без страх, с натъкнати ножове и песен на уста.

Турците не издържат на устрема и започват да се оттеглят. Пробиът на противника е осуетен.

В следобедните часове настъпва прелом в боя при Булаир. В помощ на 22-ри Тракийски полк е изпратена 4-та дружина на 13-и полк и една дружина от 49-и пехотен полк, които атакуват от движение с натъкнати на пушките щикове и в устрема си повличат в контраатака отстъпващите дружини на 22-ри Тракийски полк. Води се ръкопашен безмилостен бой с ножове, приклади и камъни. Дясната вражеска колона не издържа на напора на българите и обръща гръб в бягство. Последват ги всички български войски, преминават в настъпление по цялата линия и отхвърлят и лявата неприятелска колона.

Към 17 часа турските табори подновяват настъплението си срещу центъра, но пак биват отблъснати с големи загуби. Артилерията действа отлично, разстрелвайки в упор техните бързо попълвани редици. Преследван ожесточено с огън и нож до спускането на мрака, разбитият противник се укрива в укрепената си Булаirsка позиция. Ако преследването продължало с повече сили, участвата на Булаirsката позиция щяла да бъде решена още през този кървав ден. Но се получава тревожната

Битката при Булаир на брега на Мраморно море – позициите на българската войска, февруари 1913 г. („Изгубената България“)

вест за вражески десант в Шаркьой, поради което увлеклите се в преследване части биват върнати на предишните им позиции.

Настървеността на боя, приличащ по-скоро на кланица, оставя страшен белег на бойното поле. Върху пространството между българската позиция и Булаирската турска позиция се наброяват около 6000 вражески трупа и огромно количество трофеи. Българските загуби са значително по-малки – 114 убити и 416 ранени. Турската армия е разбита и затворена в ъгъла на полуостров Галиполи.

На 27 и 28 януари 1913 г. полковете на 7-а пехотна Рилска дивизия (26-и и 50-и) участват в ликвидирането на турския десант при Шаркьой и Индже бурун.

В следващите месеци Рилската дивизия е на позиции при Булаир, сменяйки се с Тракийската дивизия, като прекарва зимата в борба с непоносим студ, холера и глад, както и с непрестанни опити на турците да променят статуквото. Одрин пада, войната е спечелена, но рилските полкове ги очаква война с доскорошните съюзници. Рилската дивизия по море и с пеши маршове е прехвърлена на запад срещу сърбите и е включена в състава на Четвърта армия.

Втората балканска война (1913 г.) започва за една от рилските дружини много по-рано. Оставената като гарнизон в Солун 3-та дружина от 14-и пехотен Македонски полк е трън в очите на гърците и те са принудени да държат в града почти цялата си 2-ра пехотна дивизия. С началото на бойните действия гърците предлагат на командира на дружината да се предаде, но той отказва. Те взривяват пълните с експлозиви тунели, прокопани под казармите на българските войници, но и това не помага. Докарана е артилерия, която с право мерене методично започва да разрушава сградите, отбранявани от българите. Два пехотни полка от 2-ра гръцка дивизия атакуват къщите. Боят е ожесточен и кръвопролитен. Останала с минимален състав, дружината се предава, а като

пленници българските войници, без вода, храна и медицински грижи, са изпратени на о. Трикери. Мнозина намират смъртта си от раните, от възникналия на кораба тиф или пък като са били изхвърляни в морето от охраняващите ги гръцки войници. Десетки загиват през дългите месеци, прекарани в пленническия лагер, преди най-после оцелелите да бъдат върнати в България. Останалите дружини от полка се включват в състава на дивизията и участват в боевете за спиране на сръбското настъпление.

С получаването на заповедта за настъпление Четвърта армия има задача да настъпи срещу Първа и Трета сръбска армия и да овладее рубежа вр. Султан тепе – вр. Богослов – Криволак. Седма Рилска дивизия е на направлението на главния удар срещу отпочиналите и боеспособни сръбски войски, оборудвали приграничните височини и Злетовската река за устойчива отбрана, а задачата ѝ е да овладее височините по западния бряг на реката, с. Дренак, кога 550 северно от с. Тихон и кога 650 западно от с. Улярци.

През нощта срещу 17 юни авангардните дружини на рилските полкове се справят със сръбските постове по Злетовската река и осигуряват преодоляването ѝ от главните сили на дивизията. Рано преди разсъмване на 18 юни полковете стремително атакуват височините по западния бряг на реката, превземат предните охранителни позиции, но се натъкват на унищожителен картечен огън на противника, оборудвал много картечни гнезда на върха и държащ под обстрел всички постъпи към тях. Жестоки боеве се водят за Дренак, кога 550 и 650. Веригите на българските дружини, подложени на силен картечен, пушечен и артилерийски огън, са принудени да спрат настъплението си.

Преди пладне сърбите отново атакуват със силите на три пехотни полка, поддържани от голямо количество артилерия и кавалерийска дивизия. Ударът е в стика между 13-и и 26-и полк, отбраняван от двете флангови дружини на полковете. Силите са неравни и боят се води с голямо ожесточение. В следобедните часове положението в участъка на 13-и Рилски полк става критично. Позициите му са обгърнати в неразсейващи се пушек и прах от непрекъснато взривяващите се снаряди, пушечния и картечния огън. Настава истински аг и в този аг се чува сигнал „отбой“. По заповед на българското правителство настъплението е спряно.

Рилските дружини вдигат бели флагове, показвайки на сърбите, че прекратяват бойните действия. Сърбите, убили преди това парламентъорите, в нарушение на приетите от всички правила за водене на война, се възползват от това и нахлуват в предните позиции, безжалостно колейки българските войници. Пробиът на сърбите принуждава командването на дивизията да заповяда оттегляне на полковете на позиции при Райчани. На следващия ден рилските полкове водят неравни боеве с превъзхождащите сили на противника и се оттеглят на новата Гърленска позиция на Калиманското плато.

През първите дни на юли Рилската дивизия оборудва позициите си при Калиманци и се подготвя за решителните боеве за спиране настъплението на сърбите. На 4 юли започва общо настъпление на сръбската и гръцката армия. В полосата на Рилската дивизия ударът е отново в участъка на 13-и Рилски полк и съседния 39-и пехотен полк. Боят започва на 4 юли предобед, когато сърбите атакуват в участъка на 39-и пехотен полк, който със съдействието на две роты от 13-и полк контра-

атакува и отблъсква противника. Разбирайки важността на участъка за отбрана на 13-ти Рилски полк, командването изпраща подкрепления от съседните полкове. Боевете се водят с ожесточение до средата на юли – с променлив успех и с огромни загуби и за двете страни. До края на войната Калиманската позиция остава българска. Пречупен е настъпателният устрем на сърбите и те не успяват да се съединят с гръцката армия. Съдбата на войната се решава на друг театър, след като Румъния влиза във войната и войските ѝ без бой напредват към София, водейки боеве с пъдари и опълченци и грабейки местното население. Примирието е сключено и рилските полкове се прибират в постоянните си гарнизони, свишат бойните си знамена и се подготвят за нови изпитания. И те не закъсняват. След две години 7-а пехотна Рилска дивизия е отново мобилизирана за участие в започналата преди година световна война.

Генерал-майор Вълко Василев –
началник на 7-а пехотна
Рилска дивизия

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** 7-а пехотна Рилска дивизия е мобилизирана през септември 1915 г. и е в състав от три пехотни бригади, 7-а артилерийска бригада, 7-о нескорострелно артилерийско отделение и дивизионни части. Първа пехотна бригада (13-и Рилски и 26-и Пернишки полк) е с командир полковник Панайот Сапунджиев. Още в началото 26-и пехотен полк (без 3-та дружина) е придаден към 1-ва конна бригада. Втора пехотна бригада (14-и Македонски и 22-ри Тракийски полк) е с командир полковник Дионисий Писинов. Трета пехотна бригада (53-ти и 54-ти пехотен полк) е с командир полковникът от Генералния щаб Христо Бурмов. Началник на дивизията е полковник Вълко Василев, а началник на щаба – подполковник Борис Сирманов.

Дивизията има 501 офицери, 63 чиновници, 40 754 подофицери и войници; 10 345 коня и 9723 вола; 22 259 пушки и карабини, 20 картечници, 201 саби и 134 оръдия.

В съответствие с плана за водене на войната до началото на военните действия дивизията заема район в близост до границата със Сърбия – от Березовски рид до планината Беласица, като съсредоточава главните си сили на направление Горна Джумая – Царево село и поема охраната на цялата сръбска граница в полосата на Втора армия.

В началото на войната 7-а пехотна Рилска дивизия е в състава на Втора армия и участва от 1 октомври до 12 ноември 1915 г. в Овчеполската настъпателна операция. Втора българска армия, в състав 3-та Балканска дивизия, 7-а Рилска дивизия и Конната дивизия с 220 оръдия, има за цел да настъпни срещу сръбските войски в полосата от вр. Стрешер до вр. Лешко (на фронт 210 километра) към линията Бояново, Куманово, Градище, да прекъсне съобщенията на Сърбия по долината на р. Морава и да попречи на съглашенските войски да се свържат със сръбската армия.

Седма пехотна Рилска дивизия е на направление на главния удар на армията и

настъпва към Куманово. С част от силите си (13-и Рилски полк) настъпва в направление към Крива паланка – Сливница – Кумарево – Враня, а задачата е да проникне в долината на р. Морава, като прекъсне железопътната линията Враня – Лесковац, а заедно със съседните полкове – и връзката на сръбските войски с Македония.

Със започването на войната 7-а Рилска дивизия действа в направление към Царево село – Кочани – Шип – Велес. На 2 и 3 октомври рилските полкове водят боеве със сърбите на Голак планина, чието било е укрепено, включително с блиндираны окопи. От разположената западно от с. Драгобращ височина и западно от с. Пекляно настъпващите вериги на българите са обстрелвани от артилерия и картечници. С вихрени атаки „на нож“ дружините на 3-та Рилска бригада успяват да изхвърлят сърбите от билото. На следващия ден частите на Рилската дивизия овладяват Калиманското плато и се спускат в Кочанското поле, водят боеве при Гърляно, Якимово и Драгобращ. Сърбите напускат позициите си и се оттеглят към Винаца, преследвани по петите от рилските полкове. На 5 и 6 октомври рилци съдействат на Балканската дивизия при овладяването на Страцинската позиция и настъпват към Куманово. На 9 октомври частите на 7-а Рилска дивизия влизат в Куманово.

Посещение на генерал Никола Жеков в 14-и пехотен Македонски полк от 7-а пехотна Рилска дивизия в Македония

В Солун обаче дебаркират съглашенски войски и се насочват по долината на Вардар в помощ на обсадената на Косово поле сръбска армия. От Втора армия по заповед на Главното командване се формират две групи. Северната група участва в Косовската операция и настъпва към Прищина в подкрепа на Първа армия. За две седмици Първа армия овладява гр. Прищина и цялото Косово поле. Южната група, в чийто състав са 7-а Рилска дивизия, придадената от резерва на армията 11-а Македонска дивизия и части от 2-ра Тракийска дивизия, се насочва към Кривопаланка за спиране настъплението на съглашенските войски.

На 14 и 15 октомври 1915 г., след превземането на гр. Велес и на мостовете на р. Вардар, едновременно с преследването на бягащата сръбска армия към Прилеп и Бабуна планина частите на 7-а Рилска дивизия, усилена с 45-и пехотен полк, атакуват укрепената Криволашка позиция. Първата атака е неуспешна и командването на армията извършва презгрупиране на силите. Формирана е Сборна бригада от 45-и и 54-ти полк под командването на полковник Христо Бурмов, въведени са в сражението и части на 2-ра Тракийска дивизия. На 21 октомври се провежда втора атака на Криволашката позиция – отново неуспешна и с големи загуби. Не успява и третата атака. Подвели значителни резерви, съглашенските войски преминават в настъпление.

Главнокомандващият генерал Никола Жеков извършва преглед на части от 7-а пехотна Рилска дивизия, железопътна станция Удово, 1915 г. („Изгубената България“)

От 24 октомври до 19 ноември частите на 7-а Рилска и 11-а Македонска дивизия водят ожесточени боеве за спиране на съглашенското настъпление при Фариш, Мирзен, Чичево и Соничка глава. В жестоките боеве при Криволак и вис. Соничка глава двете дивизии успяват да отразят съглашенското настъпление. Усилена с 5-а Дунавска дивизия, южната група на Втора армия преминава в контранастъпление, разгромява съглашенските войски на десния бряг на р. Вардар и р. Черна и на 23 ноември достига гръцката граница. Създават се благоприятни условия за пълен разгром на англо-френските войски. Германското командване обаче на 1 декември 1915 г. отдава заповед да се спре преследването и под никакъв предлог да не се преминава българо-гръцката граница. Създава се Македонският фронт, където нашата войска води отбранителни действия до края на войната.

Седма пехотна Рилска дивизия през 1916 г. е прехвърлена на струмското направление в състава на Втора армия, където се подготвя за отбрана. За подобряване оперативната обстановка на войските през август и септември 1916 г. българското командване провежда две операции – Чеганската (Леринската) и Струмската. Първа армия организира и провежда Чеганската операция, която поради недостатъчно привлечени сили, лоши пътища и непълна организация не постига очакваните резултати.

Докато тече Леринската операция, съединенията на Втора армия провеждат активни настъпателни действия на левия фланг на Солунския фронт, т.е. в Източна Македония, където осъществяват Струмската настъпателна операция. На 12 август дивизията получава задача заедно с 3-та Тракийска бригада и пограничните дружини да настъпни и достигне линията р. Струма (при с. Ернекьой) – с. Просеник – Тахинското езеро – Яйкин тепе в Змийница планина – Боздаг – железопътна гара Козлукьой – кола 1351 – Саръ Шабан.

В съответствие с получената на 17 август 1916 г. нова заповед, конкретизираща началния час на предстоящите действия, 7-а пехотна Рилска дивизия в 22:30 часа на 18 август започва настъплението си от Рупелското дефиле, а в 23 часа преминава безпрепятствено гръцките постове. Още на 19 август нейната 3-та бригада достига Демирхисар. След като пленява гръцка полурота, го заема и продължава движението си на югозапад през Серското поле, достигайки до края на деня линията с. Ернекьой – с. Хазнатар – с. Долна Джумая – с. Кумлия – с. Просеник. През целия ден бригадата преследва преминалия на източния бряг на Струма френски авангард. В същото време 2-ра бригада настъпва към Сяр, а 1-ва бригада – към Шарлия планина. От своя страна приданата към съединението 3-та Тракийска бригада, след като заема укреплението Лисе (Елес) и с. Старчища и прибира изоставените от отстъпващите гръцки части оръдия и муниции, достига манастира „Свети Димитър“ и височините около с. Каланот.

Настъплението на 7-а пехотна Рилска дивизия към Демирхисар, Серес, 1916 г.
(„Изгубената България“)

През следващите дни дивизията продължава настъплението си на юг. За разлика от отстъпващите френски части, които се изтеглят на западния бряг на Струма при с. Орляк, а нашите войски водят чести престрелки с тях, почти навсякъде гръцките части се оттеглят доброволно. Пленени са около 40 френски войници, има и доста убити и ранени. До началото на септември 1-ва и 2-ра бригада на дивизията прекосяват Серското поле и стигат до гр. Сяр, а 3-та Тракийска бригада, без да срещне каквато и да било съпротива от гръцка страна, продължава безпрепятствено настъплението си на юг, заема с. Алистрат и след като прекосява Кушница планина, излиза на Орфанския залив, прекъсвайки изцяло комуникациите между 6-а и 7-а гръцка дивизия, дислоцирани около гр. Драма.

По такъв начин целта на Струмската настъпателна операция, осъществена от нашите войски в Източна Македония, е напълно постигната. В резултат дължината на Солунския фронт е съкратена с около 100–120 километра. Това дава възможност Българската армия да концентрира усилията си върху предстоящите бойни действия.

Не по-маловажна последица от заемането на територията между реките Струма и Места от нашите войски е окончателното разформиране на дислоцирания там 4-ти гръцки корпус (с численост 464 офицери и 6373 войници). Заедно с цялото му въоръжение, включително 15 планински оръдия и 31 картечници, той е транспортиран в Силезия (по това време в Германия), където остава до 1919 г., поради което не е включен в състава на гръцката армия след влизането на Гърция в Първата световна война на страната на Антантата.

На 27 август 1916 г. Кралство Румъния прекратява своя неутралитет и обявява война на Австро-Унгария, като така се включва във войната на страната на Съюзените. Колебливата и неясна до този момент за Централните сили позиция на северната ни съседка най-после придобива реални очертания и дава отражение и върху решенията на българското Главно командване, което още на 26 август отдава заповед за преминаване на Втора армия към отбрана.

В края на септември 1916 г. Рилската дивизия е пренасочена към селата Горно и Долно Караджово и Еникьой на левия бряг на Струма, за да отблъсне тръгналите в атака на това направление английски войски. Двата рилски полка (14-и Македонски и 13-и Рилски) в продължение на два дни атакуват неуспешно Долно Караджово, превърнато в укрепен район, опасан с бодлива тел, и отбранявано упорито от англичаните. Английското командване успява да изпревари нашите войски в развърщането си, струнвайки големи сили около с. Орляк, и преминава в настъпление. Дружините на 14-и полк се окопават и подготвят за отбрана под огъня на противниковата артилерия, която има превъзходство на този участък от фронта, но времето не е достатъчно.

На 3 октомври в настъпление преминава 10-а ирландска дивизия и с множество си залива позициите на македонските дружини. Под напора на противника те се отдръпват през позициите на рилци. След като ирландците превземат с. Еникьой, ударът им е поет от дружините на 13-и Рилски полк. Командването на 14-и полк успява да събере разпилените дружини и да ги върне на помощ на рилци. Отбраната е възстановена и след успешната контраатака на рилци противникът се оттегля към с. Еникьой и се оборудва за отбрана. В жестоките боеве с превъзхождащите ги сили полковете на 7-а Рилска дивизия понесят тежки загуби и са изтеглени в района на гр. Серес за докомплектуване. След кратка почивка и потягане полковете

на Рилската дивизия отново са изведени на първа линия, като водят боеве на отделни направления по левия бряг на р. Струма в районите при Баракли Джумая и Еникьой – в рамките на позиционната война, която се води през този период, сменяйки се последователно по плановете за ротация. През август 1917 г. полковете преминават в тридружинен състав, като от четвъртите дружини на 13-и, 14-и и 24-ти полк е сформирани 84-ти пехотен полк, включен в състава на 1-ва бригада на дивизията. Така изтичат 1917 г. и месеците до злощастния за България септември 1918 г. Командир на дивизията от 29 юни 1917 г. до края на войната е генерал-майор Стефан Тасев.

Пробиът на Добро поле слага прелом във войната и българските войски започват отстъпление. Отделни части от Рилската дивизия (14-и Македонски полк и артилерия) са прехвърлени в района на пробива на съглашенските войски, но вече е късно. Непокътнатите съединения на Втора армия не получават задача да настъпят в тила на противника, фронтът се разпада главоломно. Подписано е примирие и 7-а Рилска дивизия се оттегля на българска територия. През септември 1918 г. тя е демобилизирана.

В изпълнение на решенията на Ньойския договор през 1920 г. дивизията е реорганизирана в 7-и пехотен Рилски полк. С премахването на ограниченията през 1938 г. е възстановена 7-а пехотна Рилска дивизия.

Генерал-майор Иван Русев –
командир на 7-а пехотна
дивизия, 1916–1917 г.

Награждаване на отличилите се от 3-ти пехотен Бдински полк в мартенските боеве на Червената стена в Баба планина, Македония, 1917 г. („Изгубената България“)

След влизането на страната ни във **Втората световна война (1941–1945)** още през април 1941 г. 7-а пехотна Рилска дивизия е мобилизирана и включена в състава на Пета армия, която участва в действията за възстановяване на върнатите български земи в Македония. Командир на дивизията е полковник Борис Богданов, а началник на щаба – подполковник Георги Манов. Тя е в състав 14-и пехотен Македонски полк, 39-и пехотен Солунски полк, 7-и дивизионен артилерийски полк и дивизионни конни, инженерни, гранични и тилови части. Дислоцирана е в градовете Щип, Велес, Струмица и Кочани и в този състав изпълнява задачи до 28 май 1941 г., когато е върната в България и демобилизирана.

Посрещане на българските войски в Струмица, 1941 г. („Изгубената България“)

През май 1942 г. дивизията е отново мобилизирана в Дупница. На 4 юни под командването на генерал-майор Богдан Богданов заминава за Прокупле и изпълнява задачи по администрирането на определения ѝ район на действие. След това е върната в Дупница и е демобилизирана.

На 5 юли 1943 г. дивизията е отново мобилизирана в състав 13-и пехотен Рилски полк, 41-ви пехотен полк, 1-ви армейски попълващ полк, 12-и дивизионен артилерийски полк, 12-а инженерна дружина и други части с наименованието на дивизията и е изпратена да отбранява Халкидическия полуостров от нос Епаноми до устието на р. Струма. През октомври 1943 г. командването на дивизията е поето от генерал-майор Никола Грозданов. Тя е с щаб в Лагадина и изпълнява задачи по управлението на предоставените земи до връщането и демобилизирането ѝ в България.

На 5 ноември 1943 г. 7-а Рилска дивизия е отново мобилизирана в състав 14-и пехотен Македонски полк, 39-и пехотен Солунски полк, 68-и пехотен полк, 7-и артилерийски полк и дивизионни части, а от 28 ноември е включена в състава на 2-ри

корпус, който е с щаб в гр. Драма. Под командването на генерал-майор Грозданов, сменен през декември от генерал-майор Иван Рафаилов, участва в противодесантната отбрана по Егейското крайбрежие от Дедеагач до нос Епаноми.

След 9 септември 1944 г. командването на дивизията е сменено. Командир става полковник Стефан Таралежков, а началник на щаба – полковник Дяко Халаджов. На 29 септември 1944 г. корпусът е реорганизиран в Седма армия и дивизията е върната за прикритие на южната ни граница в състава на армията.

На 24 октомври 1944 г. 7-а Рилска дивизия (14-и, 22-ри и 39-и пехотен полк, 7-и артилерийски полк и комплект дивизионни части) влиза в подчинение на Четвърта армия и участва в Брегалнишко-Струмишката операция. Тя настъпва по долината на р. Струмешница, освобождава Струмица, Ново село, Радовиш, Щип, Валандово, Байково, Дражево, Смоларе, Сушица, Колешино, Попчево и достига р. Вардар при станция Удово. Дава 225 убити и 484 ранени. След боевете е върната на територията на страната и през декември е демобилизирана.

През 1945 г. е разформиран 22-ри пехотен полк и към 15 май дивизията функционира в състав 13-и гвардейски пехотен Рилски полк, 14-и пехотен Македонски полк, 39-и пехотен Солунски полк и 7-и артилерийски полк. В края на годината е разформиран и 13-и пехотен Рилски полк. Впоследствие 27-и пехотен Чепински полк (Пазарджик) е преименуван на 13-и пехотен Рилски полк и е преместен в Кюстендил в състава на 7-а пехотна Рилска дивизия. През 1947 г. в дивизията е включен 25-и пехотен Драгомански полк от 1-ва Софийска дивизия, преместен от Сливница на Гара Пирин (без 2-ра пехотна дружина). Преместени са също 7-и артилерийски полк от Самоков на гара Крупник и други дивизионни части с оглед на приближаване на силите към границата и осигуряване на предстоящите реорганизации на войските по поречието на реките Струма и Места в Пиринска Македония.

През май 1950 г., когато се взема решение за преименуване на всички съединения и части по съветски образец, дивизията е преименувана на 7-а стрелкова. Преименувани са и нейните полкове на стрелкови. С министерска Заповед № 527 от 22 септември 1950 г. тя е отново преименувана на 10-а стрелкова Струмска дивизия, като полковете ѝ също променят наименованията си: 14-и стрелкови полк (Горна Джумая) става 23-ти стрелкови, 25-и стрелкови полк (Гара Пирин) – 32-ри стрелкови, 39-и стрелкови полк (Гоце Делчев) – 48-и стрелкови, а 7-и дивизионен артилерийски полк – 39-и оръжен артилерийски.

Впоследствие 48-и стрелкови полк е преместен в София и е включен в състава на 1-ва Софийска дивизия. Една дружина от полка е оставена в Гоце Делчев и е реорганизирана в планински стрелкови батальон от новосъздадената 3-та планинска стрелкова бригада с щаб на Гара Пирин, развърната през 1950 г. на основата на 25-и пехотен Драгомански полк.

При намаляването на числения състав на армията през септември 1955 г. 10-а стрелкова Струмска дивизия е съкратена наполовина (до 3500 души) и като мобилизационна отговорност е включено развърщането на още една стрелкова дивизия за военно време. През май 1956 г. дивизията е разформирана в мирновременния си състав. На нейна основа е развърнат 32-ри отделен стрелкови полк в подчинение на 1-ви отделен стрелкови корпус. Част от личния състав на дивизията (14-и артиле-

рийски дивизион) е преместен в Елхово за формиране на 14-а картечна артилерийска (Уровска) бригада. През 60-те години 32-ри отделен стрелкови полк (в състав около 600 души) е включен в 1-ва Софийска стрелкова дивизия. По-късно е преименуван в мотострелкови, в подчинение на Първа армия, който развърща във военно време 10-а мотострелкова дивизия. При реформите през 90-те години 32-ри отделен мотострелкови полк и военновременното формирование, което развърща 10-а мотострелкова дивизия са разформирани.

Като наследник на желязната Рилска дивизия, участвала в четири войни за национално обединение, формираната през 1950 г. **3-та планинска стрелкова бригада** през 1955 г. е реорганизирана в дивизия и е преместена през същата година от Симитли в Благоевград – в казармите на разформирания 23-ти стрелкови полк. При съкращенията през 1958 г. 3-та планинска стрелкова дивизия е реорганизирана в бригада, а нейните полкове – в батальони. През юни 1961 г. стрелковата бригада е реорганизирана в **3-та мотострелкова дивизия** в състав 14-и мотострелкови полк – Симитли; 19-и мотострелкови полк – Гара Пирин, 28-и мотострелкови полк – Гоце Делчев, 36-и артилерийски полк – Разлог, 11-и танков полк – Симитли, 49-и зенитен дивизион и комплект дивизионни части. През 1968 г. 49-и зенитен дивизион е реорганизиран в полк, който през 1987 г. е превъоръжен със ЗРК „Оса“ и реорганизиран в 49-и зенитноракетен полк. През 1969 г. в състава на дивизията е развърнат 3-ти отделен ракетен дивизион, въоръжен с четири пускови установки „Луна“. През 1973 г. 11-и танков полк е преместен от Симитли в Банско и дивизията остава в този си състав до реформите през 90-те години.

През 1990 г. 11-и танков полк в Банско е реорганизиран в мотострелкови полк и към дивизията е формиран отделен танков батальон от 40 танка. В изпълнение на „План 2010“ през 1998 г. 3-та мотострелкова дивизия е реорганизирана в бригада, която през декември същата година е наречена 3-та Струмска механизирана бригада. При реорганизациите по „План 2004“ е трансформирана в 3-та база за съхраняване на въоръжение и техника със задача да развърща за военно време механизирана бригада. В Банско през 2002 г. е сформиран 3-ти отделен механизирани батальон, подчинен на Командване „Запад“. Впоследствие в изпълнение на „План 2015“ през 2006 г. бригадата е разформирана и заличена по списъците на Българската армия, като от нея остава само 3-ти отделен механизирани батальон, преместен от Банско в Благоевград, реорганизиран през 2017 г. в следващите планове за развитие на Сухопътните войски в 3-то бригадно командване.

Закрита е желязната 7-а пехотна Рилска дивизия, но споменът за нея и нейните железни полкове надживява времето и остава в съзнанието на хората чрез нейните наследници, реорганизирани, закривани и отново развърщани според нуждите и времето. Остава в книгите и по улиците, които носят имената им: „7-а Рилска дивизия“ в Дупница и „14-и полк“ в Благоевград.

ОСМА ПЕХОТНА ТУНДЖАНСКА ДИВИЗИЯ

Сформирана е с Указ № 83 от 30 декември 1903 г. със седалище в Стара Загора, в мирновременен състав от две бригади с щабовете в Хасково и Стара Загора, включващи четири пехотни полка: 1-ва пехотна бригада (10-и пехотен Родопски полк с щаб в Хасково и 30-и пехотен Шейновски полк с щаб в Търново Сеймен) и 2-ра пехотна бригада (12-и пехотен Балкански полк с щаб в Стара Загора и 23-ти пехотен Шипченски полк с щаб в Казанлък).

Към 1 октомври 1912 г. дивизията се състои от: 1-ва пехотна бригада с командир полковник Георги Марчин; 2-ра пехотна бригада с командир полковник Гиньо Кърджиев; 3-та пехотна бригада, която включва новосформираните по време на мобилизацията 51-ви и 52-ри пехотен полк с командир полковник Иван Пачев; 8-а пионерна дружина, 8-и скорострелен артилерийски полк, 8-и нескорострелен артилерийски полк, 6-и конен полк и други части за поддръжка и осигуряване. В хода на бойните действия бригадите променят състава си според обстановката и задачите.

В дивизията влизат общо 25 пехотни дружини, 15 батареи и 3 конни ескадрона. Общата численост на личния ѝ състав възлиза на 541 офицери, 36 чиновници, 34 896 подофицери и войници. Началник на дивизията през Балканската война е генерал-майор Димитър Кирков а началник на щаба – подполковникът от Генералния щаб Иван Русев.

По време на Балканската война през 1912 г. 8-а пехотна Тунджанска дивизия е в състава на Втора българска армия, която има задача да настъпни на Тракийския фронт срещу Одринската крепост, да я обкръжи, да неутрализира гарнизона и да осигури фланга на главната групировка, водеща боеве на линията Одрин – Лозенград.

На 5 октомври сутринта 8-а Тунджанска дивизия настъпва по двата бряга на р. Марица и до вечерта 2-ра бригада, която е по левия бряг на реката, достига линията с. Левке – кота 113. Настъпващите по десния бряг 1-ва и 3-та пехотна бригада отблъскват пограничните турски части и без да срещнат особена съпротива, освобождават Мустафа паша (гн. Свиленград), заемат гарата в града и височините пред с. Мезек, като достигат Карабая и Беш тепе.

През следващите дни настъплението на дивизията продължава, като поради опасността от удар на турците откъм Кърджали тя засилва охраната на десния си фланг. По-сериозна съпротива среща на 7 октомври, когато предните части на Гюмюрджинската турска дивизия правят опит да спрат настъплението ѝ, но са разбити при Кадъкой и отхвърлени назад от 10-и Родопски полк.

Генерал-майор
Димитър Кирков – командир
на 8-а Тунджанска дивизия

Настъплението продължава и на 9 октомври сутринта тунджанци се изправят срещу главните сили на Гюмюрджинската пехотна дивизия, настъпваща към с. Юруш и развалините Куюнлий, за да си възвърне важните височини, завзети в боя при Кадъкьой. Боят се води с голямо ожесточение и след удар „на нож“ тунджанските полкове разбиват противника и го обръщат в бягство. Бойното поле е осеяно с турски трупове, повече от 160 души са взети в плен. Дивизията губи десетина убити и около 200 ранени. Полковете продължават настъплението, преследвайки отстъпващите части, и на 16 октомври дивизията отразява атаката на 15 турски табора, настъпили между реките Марица и Арда в района на Епчели. Турците дават над 800 убити и се връщат в крепостта.

Към 17 октомври 8-а пехотна Тунджанска дивизия получава задача да заеме сектор от обсадата на Огринската крепост – от десния бряг на р. Марица до левия бряг на р. Арда (при с. Юрук), което приключва към 23 октомври, като щабът на дивизията е в с. Кадъкьой.

На 25 октомври дивизията заема с бой укрепените възвишения Папаз тепе и Картал тепе – между Марица и Арда, в непосредствена близост до Огрин. На 26 и 27 октомври отразява опитите на противника да си ги върне и затяга обсадата на крепостта в сектора. Ожесточените боеве продължават до 30 октомври, когато турците правят последни неуспешни опити да си върнат завзетите позиции. Целодневните атаки на таборите са отблъснати с големи жертви от страна на противника. Турците се оттеглят към Огринската крепост. Два от полковете – 10-и пехотен Родопски и 23-ти пехотен Шипченски, са прехвърлени на Източния сектор от обсадата на крепостта. Там в началото на ноември 1912 г. водят тежки боеве за овладяване на турските позиции при Мусу Бейли и укреплението „Маслака“, при Ески Кумлук и Пачеджилар.

Снимка за спомен от Нова година на част от офицерите от 8-а пехотна Тунджанска дивизия в с. Татаркьой, 1912 г. („Изгубената България“)

Останалите части на Тунджанската дивизия заемат Южния сектор от обсадата на крепостта, заключен между десния бряг на р. Арда и десния бряг на р. Марица, който е под командването на началника на дивизията генерал-майор Кирков и е разделен на два бригадни участъка. Десният е зает от бригадата на полковник Георги Марчин: в състав 30-и Шейновски и 51-ви пехотен полк, поддържани от три скорострелни батареи от 8-и артилерийски полк и една нескорострелна батарея. Левият участък е под отговорността на полковник Иван Пачев и е зает от 12-и Балкански полк, поддържан от три скорострелни батареи от 8-и артилерийски полк и една гаубична батарея. Като секторен резерв генерал-майор Кирков оставя 52-ри пехотен полк и една дружина от 32-ри полк, както и шест сръбски тежки батареи. Полковете оборудват поверените им участъци и се подготвят за атака на крепостта.

Дружини от тунджанските полкове са изпратени в помощ на Кърджалийския отряд на генерал Никола Генов за осъществяване пълна блокада на Явер паша, както и да приемат капитулацията на неговия петнадесетхиляден корпус.

Дивизията ликвидира опитите на турците да осъществят излази от крепостта на 26, 27 и 28 януари 1913 г. В боевете за превземане на Одринската крепост на 11, 12 и 13 март полковете се покриват с вековечна слава: 10-и пехотен Родопски полк превзема форта Айджи Йолу, а след това и Кестенлик; 23-ти пехотен Шипченски полк щурмува и превзема форта Айваз баба, а след него и форта Таш табия. Превземането на двата главни форта от отбраната на турците е и началото на пробива на главната фортова линия на крепостта.

В Южния сектор полковете на Тунджанската дивизия ангажират значителни сили в крепостта и подпомагат успешните действия на войските от Източния сектор. През нощта на 11 срещу 12 март 1913 г. под прикритието на артилерията полковете превземат предните позиции на противника на фронта Памук – Сартъ. На следващия ден настъплението продължава и вечерта тунджанските полкове са пред фортовете Токат баир и Доуджарас. Турската артилерия обсипва с огън позициите на пехотата, но полковете въпреки загубите не отстъпват от заетите позиции.

Към 20 часа започва артилерийската подготовка на атаката на главната позиция. Българската артилерия буквално смазва с огъня си турската и пренася огъня си върху укрепените фортове на противника. Нощта се раздира от взривовете на снаряди. Полевата и крепостната артилерия разрушават отбранителни-

Български войник и загинал боев другар, някъде около Айваз баба, 1912 г.
(„Изгубената България“)

те съоръжения. Тунджанци атакуват под звуците на военни маршове, изпълнявани от полковата музика. Превзети са Токал баир и Доуджарас, пагат и другите фортове от Южния и Източния сектор. Одрин е взет, над крепостта се развяват български знамена. Светът е изумен. Непревземаемата крепост е превзета от българските полкове за по-малко от три дни.

*Българската войска пред превзетото укрепление Айваз баба край Одрин –
13 март 1913 г. („Изгубената България“)*

Турция е победена, мирът е сключен. Но вместо мир българските дивизии и полкове ги очаква война с доскорошните съюзници. На гърба на българските победи те сключват съюз за подялба в своя полза на освободените територии.

В навечерието на **Междусъюзническата война (1913 г.)** 8-а пехотна Тунджанска дивизия е прехвърлена първоначално в района на Серес, на гръцкия фронт, но в края на май е включена в състава на Четвърта армия и е изпратена на фронта срещу сърбите. С пеши маршове тунджанските полкове се изнасят в района на Струмица и източно от Щип. В началото на военните действия те воюват успешно срещу сръбските войски. Заети са стратегическите височини край Щип, а сърбите са изтласкани от десния бряг на Брегалница.

На 24 юни поради усложнената обстановка след пробива в полосата на 7-а Рилска дивизия, както и поради успехите на гръцките дивизии срещу частите на Втора армия началникът на 8-а пехотна Тунджанска дивизия разпорежда отстъпление от позициите по левия бряг на Брегалница. Тревожни вести идват от мобилизацията в Румъния, насочена срещу България, и от подготовката на турската армия да настъпи от Чаталджа и Булаир. От 24 до 29 юни полковете на Тунджанската дивизия из-

вършват невероятен 120-километров преход през долини и планини към билото на Осоговската планина и заемат нова отбранителна линия по върховете Сива кобила и Цера.

На 4 юли започва общото настъпление на сръбската и гръцката армия в направление към Царево село за изваждане на България от войната. От 5 до 9 юли на Калиманската позиция се решава съдбата на България. Настъплението на сръбските войски на централния участък е забавено в жестоки боеве и със значителни загуби и за двете страни. За да облекчи действията на централната групировка, новият командващ на Четвърта армия генерал-майор Диков провежда контраудар с 8-а Тунджанска дивизия и Македоно-одринското опълчение. Той е насочен по левия фланг на сръбската групировка пред фронта на Четвърта армия. На 5 юли тунджанските полкове атакуват и завладяват сръбските позиции на брега на р. Каменица. Настъплението върви бавно поради недостига на сили и тежкия терен. На 6 юли в целодневен бой полковете овладяват и вр. Говедар. Отбраняващата се Черногорска дивизия провежда три контраатаки за възвръщане на овладените позиции, отбити с големи загуби от тунджанци. На 7 юли полковете атакуват „на нож“ и превземат сръбските укрепени позиции на вр. Повиен, отбранявани от един черногорски и два сръбски пехотни полка. Върхът има огромно значение за цялата отбрана на Четвърта армия, защото разположената на него сръбска артилерия е с възможност да води огън по цялата Калиманска позиция. Уплашени от удара на 8-а Тунджанска дивизия по фланга на главната им групировка, сърбите снемат значителни сили от централния участък и ги насочват към масива Повиен, за да го завладеят отново и да заемат долината на р. Каменица, с което да предотвратят надвисналата опасност. Това облекчава отбраната на войските на централното направление към Царско село. Два дни продължават яростните атаки на сърбите. Тунджанци ги отбиват, като нанасят на сърбите огромни загуби.

Сръбските атаки постепенно замират. Компрометирана е цялата сръбска операция, а съединяването с гръцката армия се отлага. Успешно върви настъплението на другите български армии на територията на Стара Сърбия. Спряно е и гръцкото настъпление северно от Горна Джумая.

Румъния влиза във войната и нейните войски се разхождат из Северна България, без да срещнат съпротива. С обединените усилия на три армии българското командване провежда Кресненската настъпателна операция, която води до обкръжаване на гръцката армия в Кресненското дефиле. Турция нарушава сключения договор и нейните войски систематично овладяват новите български територии в Тракия. България губи войната и тунджанските полкове се прибират на територията на страната.

Поради навлизане войски на Турция в пределите на Стара България 8-а пехотна дивизия с войници от 34-ти, 35-и, 36-и и 37-и набор участва в прикритието на границата до август 1913 г., след което полковете се завръщат в постоянните си гарнизони, демобилизирани са и свиват бойните си знамена. Но не задълго.

След две години започва световна война. България влиза в нея на страната на Трестранния съюз през септември 1915 г. За участие в **Първата световна война (1915–1918)** 8-а пехотна Тунджанска дивизия е отново мобилизирана през септември 1915 г.

Към 1 октомври дивизията има 562 офицери, 55 чиновници, 45 361 подофицери и войници, 27 146 пушки и карабини, 24 картечници и 88 оръдия. Неин командир е генерал-майор Тодор Митов.

Бойният състав на дивизията е: 1-ва пехотна бригада (10-и пехотен Родопски полк и 30-и пехотен Шейновски полк) с командир полковник Владимир Серафимов; 2-ра пехотна бригада (12-и пехотен Балкански полк, 23-ти пехотен Шипченски полк) с командир полковник Иван Пашинов; 3-та пехотна бригада (55-и пехотен Охридски полк, 56-и пехотен Велешки полк) с командир полковник Иван Върбанов; 8-а артилерийска бригада (8-и и 18-и артилерийски полк) с командир полковник Димитър Русчев; 8-а пионерна дружина, 8-и дивизионен ескадрон и други дивизионни части. В хода на бойните действия съставът на бригадите се променя непрекъснато в зависимост от обстановката и задачите.

Тодор Митов – командир на 8-а
Тунджанска дивизия
(тук е като подполковник)

Бойните действия дивизията започва в състава на Първа армия. На 1 октомври 1915 г. България обявява война на Сърбия и навлиза на нейна територия. От северозапад настъпват съюзниците на България австро-унгарски и германски части. Първа българска армия провежда Моравската операция, а 8-а пехотна дивизия (без 3-та бригада) участва в нея и е в първия ешелон на армията на главното направление – със задача да настъпни по прохода Кагъ боаз към Княжевац, да отхвърли противника и да овладее града. От 1 до 14 октомври при изключително сложни атмосферни условия – мъгла, дъжд и студ, дивизията преминава границата, овладява прилежащите ѝ височини и настъпва към Княжевац. Пролитава недостатъчната подготовка на частите за водене на бой в планинска местност. Артилерията не може да следва пехотата и често тя атакува обектите без артилерийска поддръжка, което забавя настъплението. Въпреки това полковете преодоляват съпротивата на сърбите и към 9 октомври

се спускат в долината на Тимок. Водите на реката са придошли от поройните дъждове, което забавя настъплението с няколко дни. На 12 и 13 октомври Тунджанската дивизия преодолява отбраната на Шумадийската дивизия и овладява Княжевац. Противникът се оттегля към Соко баня, като оставя около 250 пленници. С това първият етап от операцията е осъществен.

На 15 октомври Тунджанската дивизия развива настъплението в две колони към градовете Алексинац и Ниш. С удари на „на нож“ дясната колона за две денонощия отхвърля противника, укрепил се на масива Треси баба, а лявата колона – 3-та пехотна бригада, овладява важния пътен възел Соко баня. Така към 20 октомври ударните групировки на дивизията излизат пред Нишкия укрепен район от северната му страна. След кратка подготовка на 21 и 22 октомври тунджанските полкове с

бой подобряват изходното си положение за атака. На 23 октомври, преди да се развидели, започва пробивът на Нишкия укрепен пункт. Изненадващата атака е успешна и тунджанските полкове овладяват целия северен участък от сръбската отбрана. В 10:30 часа на 23 октомври 10-и пехотен Родопски полк влиза победоносно в Ниш, посрещнат от цялото население – начело с митрополита и кмета на града. Останалите полкове на дивизията довършват разгрома на противника и преминават в преследване към устието на р. Нишава за овладяване мостовете на р. Морава. Късно следобед в Ниш влизат и частите на Плевенската дивизия, а към края на деня победоносните български полкове излизат на десния бряг на р. Морава.

На 26 октомври 8-а Тунджанска дивизия получава задача да извърши марш и да се съсредоточи в района на гр. Враня. Част от силите ѝ са придигани към Втора армия и в състава на северната група на армията водят боеве за удържане на фронта около Качаник – Гуляне. Без почивка войските на Първа армия продължават по плана на Косовската настъпателна операция. На 9 ноември те навлизат в Косово и по двете направления. Отбити са всички контраудари на сърбите и на 24 ноември е превзета Прищина. Косовската операция приключва на 4 декември с овладяването на Дебър и Дяково.

С началото на Косовската операция 8-а пехотна Тунджанска дивизия е в походна колона при Лесковац и е в марш към Македония. След разгрома на сърбите при Косово поле тя се предислоцира в района на Скопие, след това – в Гостивар, а накрая – в района на Битоля, Дебър и Охрид. Цялата Българска армия напредва на юг, но е спряна на гръцката граница от германското командване. Създаден е Южният (Солунският) фронт, където три години се водят тежки боеве. Българските войски се подготвят за отбрана.

Импровизирани „сепарета“ за обяд на бойците в лагера на 23-ти пехотен Шипченски полк, 1916 г. („Изгубената България“)

Осма пехотна Тунджанска дивизия заема участък за отбрана от Мокра планина до устието на р. Секулева, вливаща се в р. Черна. Позицията е с фронт 78 километра. Полковете пристъпват към оборудване на позицията на камениста почва, под обстрел на противника и при липса на достатъчно строителни материали. Започва да се усеща и недостиг на хранителни продукти и боеприпаси. При тези условия преминава първата половина на 1916 г. Съглашенското командване превъоръжава с френско оръжие разгромената сръбска армия, прехвърля я на Южния фронт, усилва групировката си с руски, френски, английски и италиански войски и се подготвя за активни действия на Балканите. Командването на дивизията е поето от генерал-майор Георги Бошнаков.

Очакваната неприятелска офанзива принуждава българското Главно командване през август 1916 г. да избърза с окончателното вземане на подходящо решение за оказване противодействия на съглашенските войски по долината на р. Вардар, а и за изтръгване на инициативата от тях на Солунския фронт. Тъкмо поради тази причина Щабът на Действащата армия пристъпва към осъществяване на контра-настъпление с двете крила на нашите войски в Македония.

Първа армия започва Чеганската (Леринската) операция. Поставена ѝ е задача в хода на предстоящата настъпателна операция да заеме дефилето между Островското езеро и Метерис тепе, да овладее и пресече пътя, водещ от Корча за Костурското езеро, както и този от гр. Лерин до с. Чеган. След достигането на заповяданата линия армията следва да има готовност за настъпление срещу левия фланг на намиращите се в долината на Вардар главни съглашенски сили.

Силите на настъпващата групировка са разпределени в три колони. В дясната колона е 2-ра пехотна бригада от Тунджанската дивизия, в лявата са частите от 3-та Балканска дивизия, а на централното направление настъпва 8-а Тунджанска дивизия, усилена с 3-та бригада от Бдинската дивизия и други части. Поради недостиг на време за предстоящата Чеганска операция е пристъпено незабавно към съсредоточаване на силите, а през нощта на 16 срещу 17 август 1916 г. Войските на Първа армия преминават в настъпление.

Втора Тунджанска бригада се спуска на юг в междината между Охридското и Преспанското езеро и заема с. Звезда. Бригадата продължава настъплението си на югоизток, на 19 август достига с. Руля, а на следващия ден – линията с. Тръстеник – вис. Бук – кола 1120 – кола 1145, на която спира, като до 25 август осигурява охраната на десния фланг на армията.

В изпълнение на възложените ѝ задачи през нощта на 16 срещу 17 август в няколко колони настъпва и 8-а пехотна Тунджанска дивизия. Към 16:30 часа на същия ден е овладян гр. Лерин. Още през първия ден от своето настъпление и 3-та конна бригада успешно напредва по шосето с. Негочани – с. Долно Каленик. Така към края на първия ден от началото на операцията 1-ва бригада от Тунджанската дивизия достига линията вис. Чечева – Лерин – с. Арменово, а 3-та конна бригада и 3-та бригада от 6-а Бдинска дивизия – линията с. Пополжани – с. Върбени.

Настъплението на 8-а пехотна Тунджанска дивизия продължава и през следващите дни. На 18 август основните сили достигат подножието на планината Мала Нудже. На 19 август след ожесточени боеве и яростни контраатаки от страна на противника и след като овладява прохода Кили Дервент и няколко височини, дивизи-

ята достига в непосредствена близост до укрепената линия, оборудвана по билото на планината и отбранявана от сръбските Дринска, Вардарска и Дунавска дивизия. Боевете продължават с нестихваща сила и през следващите дни.

В продължение на четири дни (от 20 до 24 август) колона на дивизията (10-и пехотен Родопски и 30-и пехотен Шейновски полк), действаща под командването на полковник Владимир Серафимов на десния ѝ фланг, атакува противника по фронта и във фланг и заема гребена на планината Мала Нудже, след което продължава настъплението си на североизток по посока на с. Чеган. Достигайки на 23 август силно укрепените неприятелски позиции от двете страни на пътя с. Пътеле – Острово (по западния бряг на Островското езеро), бригадата успява след тежки двудневни боеве да овладее двата от трите реда окопи на укрепената линия на сръбите. Особено ожесточени са боевете на 24 август, когато родопци и шейновци атакуват противниковите позиции югозападно от манастира „Свети Спиридон“ на западния бряг на Островското езеро. Посрещнати от масирания фронтален огън на неприятелската артилерия, воден от източния бряг на езерото, настъпващите понесат чувствителни загуби, поради което спират временно опитите си за овладяване на противниковите позиции.

Частите на левия фланг се придвижват бавно поради силно пресечената местност, но главно поради постоянния кръстосан огън, на който са подложени. На 22 август сутринта е овладяна най-голямата височина по билото на Мала Нудже планина. Полковете от ударната групировка на дивизията достигат само на 100–150 крачки от неприятелските окопи, разположени по югоизточните склонове на кола 1500 и Метерис тепе, но поради силния флангов артилерийски огън са принудени да се окопа-

Разузнавателен отряд в търсене за залавяне на информатор, 23-ти пехотен Шипченски полк, 1916 г. („Изгубената България“)

ят. Боевете продължават и през следващите дни, като противникът няколкократно контраатакува. Независимо от това на 25 август частите на дивизията достигат линията с. Жерви – с. Чеган и височините югоизточно от кота 1500, но силите им стигат до тук. Неуспешни са и действията на спомагателното направление на съседната 3-та Балканска дивизия. На 27 август Щабът на Действащата армия разпорежда да спрат по-нататъшните атаки и да се укрепи достигнатата вече линия.

След приключване на Чеганската операция от 12 до 14 септември 8-а пехотна дивизия без почивка и попълване на загубите участва в боя на Мала Нудже планина, известен още като „битката при Горничево“, която е първата от есенната офанзива на съглашенските войски. Българските сили на територията на Македония представляват дясното крило на Първа армия. На фронт от 79 километра са развърнати 8-а пехотна Тунджанска дивизия, 3-та Бдинска бригада и 1-ва Балканска бригада, имащи общо около 36 пехотни дружини, 10 кавалерийски ескадрона, 30 оръдия и 74 картечници.

Срещу тях съглашенското командване съсредоточава силите на 3-та сръбска армия, две френски дивизии (156-а и 57-а) и 2-ра руска пехотна бригада. Пехотната групировка е подкрепяна и от действията на една сръбска конна дивизия и два конни полка, както и от огромно количество артилерия. Срещу сръбската Трета армия на направлението на главния ѝ удар към Мала Нудже и Горничево на десеткилометрова фронтова линия са 1-ва и 2-ра пехотна бригада на Тунджанската дивизия, включващи три пехотни полка (10-и, 23-ти и 30-и). Силите са недостатъчни, планинският терен е неудобен за окопаване, снабдяването е затруднено, има остър недостиг на боеприпаси. На оръдие се отделят само 12 снаряда дневно, докато противниковата артилерия разполага с неограничен ресурс.

Гробове на загинали бойци от 23-ти пехотен Шипченски полк край Лерин, 1916 г. („Изгубената България“)

На 12 септември 1916 г. рано сутринта. В сектора Мала Нудже съюзническата артилерия открива огън срещу двете тунджански бригади, които продължава през целия ден. Сръбската пехота използва това, за да премине през телените заграждения и да постигне ограничен успех в центъра на позицията. Българската контраатака е отложена и започва вечерта. Тя успява временно да възвърне предишните позиции, но тежкия артилерийски огън води до много жертви (около 400 убити, ранени или безследно изчезнали) и те са изоставени. Заедно със сръбската атака срещу Горничево настъпват френските дивизии и руската бригада, които бързо преодоляват първата българска линия, принуждавайки главните сили да отстъпят към основната защитна линия на Мала река. Боевете продължават и през следващите два дни.

По време на трите дни битка 1-ва и 2-ра бригада от 8-а Тунджанска дивизия губят около 21% от състава и голяма част от оръдията си, но успяват да се укрепят на нови позиции в района на Завоя на р. Черна, южно от Лерин. Съглашенските войски продължават офанзивата. На 2 октомври сръбските войски превземат легендарния връх Каймак Чалан и продължават към Битоля. В района на Завоя на р. Черна настъплението им е спряно от заелата в края на септември набързо позиции за отбрана 8-а пехотна Тунджанска дивизия, която поема главната тежест на боевете. На 5 октомври 1916 г. сръбските войски правят първи опит да преминат реката. Слаби техни части достигат десния бряг на Черна, но са контраатакувани успешно. Сърбите са разбити, оставят пленници и отстъпват. На 6 октомври те пак атакуват в района на селата Добровени и Скочи вир. Сръбски подразделения пробиват българската отбрана, но отново са контраатакувани и са изтласкани. В български ръце пак пада с. Брод. Сърбите, които имат голямо надмощие в артилерия, атакуват постоянно. На 14–15 октомври се водят непрекъснати боеве. Натискът на сърбите е много силен. В нощта на 14 октомври е кулминацията на битката в Завоя на р. Черна. Тогава сръбските войски предприемат осем последователни атаки, които са отбити от българските защитници.

На 18 октомври 1916 г. сръбските войски преминават р. Черна при с. Брод и се укрепяват на левия ѝ бряг. Първа българска армия провежда контраатака, но тя е неуспешна. Французите действат в полето при Кенали, но атаките им са отбити с огромни загуби за тях. И сръбските атаки при Завоя на р. Черна биват отблъснати. Вражеската артилерия буквално смачква нашата, която трябва да пести снаряженията си, а това угнетява нашите защитници и убива бойния им дух. На 7 ноември съглашенската артилерия предприема най-силен огън срещу 3-та Тунджанска бригада, която заема позиции между селата Крапе и Полог. Загубите на бригадата постепенно се увеличават и на 10 ноември, без да бъде атакувана, тя напуска позициите си, които веднага са заети от сърбите. След нови боеве на 19 ноември българските войски са принудени да изоставят Битоля по заповед на командващия на съюзните войски генерал Фон Белов, на което остро реагира нашето командване, но протестът е оставен без последствия. В Битоля влизат съглашенските войски, но цялото поле и градът са под контрола на българската артилерия. На 19 ноември българските войски се оттеглят на позиции на фронт Червената стена – кома 1248 – кома 1050 – Маково – Градешница, северно от Битоля, където остават до края на войната. Изтощени от огромните загуби, съглашенските войски на 11 декември спират офанзивата. Огромни са загубите и на българските войски, поради което са прину-

гени да прекратят опитите за промяна на статуквото. Фронтьт се стабилизира. Особено пострадала е 8-а пехотна Тунджанска дивизия, чиито остатъци са изведени на почивка в Серско-Егейска Македония, след което тя е включена в състава на Втора армия и участва в отбраната на струмското направление.

Командването на дивизията от януари 1917 г. е поето от генерал-майор Стефан Богданов. През май с.г. 1-ва бригада на дивизията (10-и и 30-и пехотен полк), без да е попълнена все още с личен състав по щатовете, е изведена от състава на дивизията и е изпратена на фронта в района на Добро поле, където да смени 2-ра бригада от 3-та Балканска дивизия. Бригадата остава в Балканската дивизия до октомври 1917 г. и води боеве със сърбите на Доброполската позиция, когато е преподчинена на 2-ра пехотна Тракийска дивизия и до края на войната воюва в нейния състав.

Бригадата се оказва в участъка на пробива при Добро поле през септември 1918 г., където е почти напълно разгромена. С останалите две бригади 8-а Тунджанска дивизия отбранява участък от Серес до Тихинското езеро в състава на Втора армия. След пробива частите на 8-а Тунджанска дивизия се оттеглят в пределите на рогината, водейки ариергардни боеве на струмското направление.

„На път за заложенчество“ – офицери от 12-и пехотен Балкански полк пренасят багажа си от гарата до пленническия лагер „Шамли“ край Солун (8 километра), 25 април 1919 г. („Изгубената България“)

През юли 1919 г. в изпълнение на клаузите на Ньойския договор 8-а пехотна Тунджанска дивизия е разформирана. От прославените в битките ѝ полкове са формирани по една дружина, които влизат в състава на 8-и пехотен полк. Знамената са прибрани в очакване на по-добри времена. Възстановена е като военновременна дивизия през 1927 г., а в мирновременния ѝ състав – през 1938 г., с щаб в Стара Загора, след премахване на военните ограничения по договора. В състава ѝ влизат 10-и, 12-и,

23-ти пехотен полк и 8-и дивизионен артилерийски полк. През 1935 г. 23-ти пехотен полк е преместен в Симеоновград и през 1937 г. е преименуван на 30-и пехотен полк, но през 1939 г. отново е развърнат като 23-ти пехотен полк с щаб в Казанлък и 28-а пехотна дружина в Карлово. Същата година 10-и пехотен полк е изведен от състава на дивизията и е включен в новосформираната 10-а пехотна Родопска дивизия, като впоследствие е предислоциран от Хасково в Кърджали, а на негово място е включен новосформираният 23-ти пехотен полк. Осма пехотна Тунджанска дивизия остава в състав 12-и пехотен Балкански полк – Стара Загора, 23-ти пехотен Шипченски полк – Казанлък, 30-и пехотен Шейновски полк – Симеоновград. С този състав дивизията влиза във Втората световна война.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** 8-а пехотна Тунджанска дивизия е мобилизирана през февруари 1941 г. и е изпратена на Прикриващия фронт на югоизточната граница като част от Първа армия. През април 1942 г. дивизията е на турската граница, но вече в състава на Втора армия. От октомври до ноември 1944 г. тя е под командването на генерал-майор Никола Грозданов и отново е на Прикриващия фронт на южната граница.

През декември 1944 г. дивизията е включена в състава на новосформираната Първа българска армия на генерал Владимир Стойчев. Командир на дивизията е генерал-майор Борис Харизанов.

На 15 декември е отдадена бойна заповед за предстоящата Сремска армейска настъпателна операция под наименование „Винковци – Вуковар“. Частите на 8-а пехотна Тунджанска дивизия са на левия фланг – от гара Грабово до лявата разграничителна линия на армията. Срещу дивизията са се окопали германски и усташки части от 118-а и 264-та пехотна дивизия на общовойскова група „Цимерман“. В опорните пунктове на противниковата отбрана – селата Берак и Оролик, има 4000–5000 бойци, осем артилерийски батареи и няколко минохвъргачни роти, а пред селата – по шест бункера, много картечни гнезда, минновзривни и телени заграждения. Самата местност дава редица предимства на противниковата отбрана. Река Савак, която е широка осем и дълбока до два метра, е сериозно препятствие за настъплението на българските части.

По плана на операцията дивизията преминава в настъпление на 22 декември 1944 г. в направление към селата Негославци и Оролик. В първия ешелон са 12-и и 30-и пехотен полк. Противникът ги посреща със силен картечен и минохвъргачен огън и настъплението е спряно. На 25 декември се провежда втора атака, но отново без успех. На 26 и 27 декември е извършено презгрупиране, 8-а пехотна дивизия продължава настъплението си, но пак е спряна. Тя дава 225 убити и 701 ранени. Причините за неуспеха на операцията са липсата на боен опит и недостатъчната подготовка на дивизията.

Генерал-майор
Борис Харизанов – командир
на 8-а Тунджанска дивизия,
1944 г.

В навечерието на 1945 г. Първа българска армия получава нова задача. Тя трябва да предаде полосата в Срем на югославските войски, да се прегрупира в района западно и югоизточно от унгарския гр. Печ и да смени част от съединенията на Трети украински фронт. На 2 януари 1945 г. частите на Тунджанската дивизия сменят на позициите първоешелонната 74-та съветска стрелкова дивизия и получават задача здраво да прикриват направлението Вировитица – Барч. Дивизията е прехвърлена през р. Дунав при Илок – Бачка и при Бездан – Батина и се съсредоточава на западния участък. На 17 февруари е въведена корпусна организация и са сформирани 3-ти и 4-ти армейски корпус в Първа българска армия. Тунджанската дивизия е в състава на 3-ти армейски корпус и организира отбрана на полосата от с. Риняуйнен до гр. Барч. Бойният ѝ ред е в един ешелон и резерв, а командният ѝ пункт е разположен в с. Комлошод. На този участък дивизията е до 29 март.

От 29 март до 14 април Първа българска армия провежда Мурската настъпателна операция – като съставна част на Виенската настъпателна операция на Втори и Трети украински фронт. За целта командването на армията изготвя план по кодовото име „Балкан“, според който се създават две ударни групировки. Осма Тунджанска дивизия е на направлението на втория удар на армията. Пред фронта на настъпление на българските части противникът предварително е изградил дълбоко ешелонирана отбрана, състояща се от няколко силни укрепени позиции.

Настъплението на дивизията започва на 29 март в 11 часа на участъка от с. Риняуйнен до с. Хересне – на фронт от 7 километра, без артилерийска подготовка, за да се изненада противникът. В първия ешелон са 23-ти и 12-и пехотен полк. Първите атаки не донасят резултат, но с въвеждане на резервните първоешелонни полкове до вечерта противникът е принуден да отстъпи. Опорните му пунктове Терез и Бирка са овладени и първата отбранителна позиция е превзета. След първоначалния успех нашите части енергично продължават да преследват отстъпващия противник и само за два дни се вклиняват на 40–50 километра в неговото разположение.

Създават се условия да се овладее от движение и втората полоса на противниковата отбрана – укрепената линия „Маргит“, прикриваща подстъпите към промишления център Нагкануджа, но този опит остава неуспешен. На следващия ден сутринта дивизията продължава настъплението си, овладява с. Гола и южната покрайнина на гр. Чурго, превърнат от немците в силен опорен пункт. На 31 март шипченци водят жестоки боеве за опорния пункт Дейкенеш, който преминава от ръце в ръце, но късно вечерта тактическата отбрана на противника е пробита и силният опорен пункт Чурго е превзет. В село Дейкенеш врагът оставя над 500 убити. В района на гарата са пленени 60 немски и унгарски войници, взети са и 2 ешелона с бойна техника и имущество.

На 1 април 12-и и 23-ти пехотен полк настъпват и разгромяват унгарските фашистки части срещу себе си в района на селата Йортилош, Готалово и Порогсенткирай, като пленяват 52-ри унгарски пехотен полк и 54-та унгарска гранична бригада начело с командира ѝ. Българските воени вземат като трофей имуществото и въоръжението им.

На 2 април под прикритието на силен артилерийски огън частите на 8-а пехотна дивизия форсират р. Мур и първи от цялата армия стъпват на отсрещния бряг. Достигайки устието на р. Мур, вечерта 23-ти пехотен полк заема участък за отбрана от с. Готалово до с. Гола.

В началото на май 1945 г. оперативно-стратегическата обстановка на фронта се променя бързо. Немскофашистките войски започват бързо оттегляне на запад, което позволява на частите на Първа българска армия да преминат в преследване с всички сили и средства между реките Мур и Драва. На 7 май в две колони 8-а пехотна Тунджанска дивизия започва преследване. Дясната колона от състава на 12-и пехотен Балкански полк до вечерта достига с. Бецекей, а лявата от състава на 23-ти пехотен Шипченски полк – с. Света Мария.

За няколко дни те се вклиняват на 150 километра и освобождават редица селища. На 8 май предните части на дивизията достигат района на с. Шафарско, с. Благовец, гр. Чаковец, където вечерта се получава вестта за капитулацията на нацистка Германия. В периода 9–12 май предните части в походни колони продължават движението си на северозапад по посока на Марибор – Дравоград. На 9 май дивизията достига гр. Птуй, където се настанява и нейният щаб. На 10 май 8-а Тунджанска дивизия влиза гр. Марибор, където получава заповед да предаде града на югославските войски, а тя да се изнесе на австрийска територия. След усилен маршове стига до крайната цел и се разполага в района на селата Госелдорф и Сент Йохан в Южна Австрия, където остава на лагер. Щабът на дивизията е в Глайнцетган. На 18 май дивизията тръгва обратно за Унгария. През войната тя дава 552 убити, 1746 ранени, 344 измръзнали, или общо 2582 души.

След войната частите на 8-а пехотна Тунджанска дивизия са изведени в постоянните си гарнизони и са демобилизирани. През 1946 г. е разформиран 23-ти пехотен полк. През юни 1947 г. с Указ № 19 е разформирана 8-а пехотна Тунджанска дивизия (Стара Загора) с комплекта дивизионни части. Тя е отново сформирана с Указ № 25 през декември 1947 г. в Стара Загора. Възстановен е и 23-ти пехотен Шипченски полк. На 30 септември 1948 г. щабът на дивизията се установява в гр. Хасково.

Започналите масово преименуване и предислокация на полкове и дивизии в хода на реформата през 50-те години не подминава и 8-а пехотна Тунджанска дивизия. На 8 юни 1950 г. тя е преименувана на **8-а стрелкова дивизия** в състав 12-и, 23-ти и 30-и стрелкови полк и 8-и дивизионен артилерийски полк, а от наименованието ѝ отпада „Тунджанска“.

Със Заповед № 527 от 22 ноември 1950 г. на министъра на народната отбрана генерал-лейтенант Петър Панчевски 8-а пехотна Тунджанска дивизия е преименувана на **2-ра стрелкова дивизия „Георги Димитров“**. Преименувани са и нейните полкове, като 12-и стрелкови полк става 22-ри стрелкови полк – гр. Харманли, 23-ти стрелкови полк – 31-ви стрелкови полк – гр. Хасково, 30-и стрелкови полк – 49-и стрелкови полк – гр. Марица, 8-и дивизионен артилерийски полк – 25-и оръдеен артилерийски полк – гр. Кърджали.

През 1956 г. дивизията е включена в състава на Обединените въоръжени сили на Варшавския договор и започва нейното превъоръжаване.

През лятото на 1958 г. по предложение на тогавашния министър на отбраната армейски генерал Иван Михайлов, изхождайки от оперативни съображения, отново са извършени предислоциране и преименуване на дивизията, както и промяна на състава ѝ. С министерска Заповед № 00250 от 7 август 1958 г. управлението на 17-а стрелкова дивизия се премества от Кърджали в Стара Загора и е преименувано

на „управление на 2-ра стрелкова дивизия“. Управлението на 2-ра стрелкова дивизия (Хасково) е преименувано на „управление на 17-а стрелкова дивизия“ и включва в състава си 31-ви стрелкови полк (Хасково), 34-ти стрелкови полк (Момчилград), 78-и стрелкови полк (Крумовград), 66-и танко-самоходен полк (Хасково), 25-и артилерийски полк (Хасково), 87-и артилерийски полк (Кърджали), 77-и зенитен артилерийски полк (Кърджали) и дивизионни части с номера на дивизията.

На 14 август 1958 г. е осъществена размяната на бойните знамена между 2-ра стрелкова дивизия „Георги Димитров“ и 17-а стрелкова Родопска дивизия. От този момент 17-а стрелкова Родопска дивизия, поела щаба на 2-ра стрелкова дивизия (бившата 8-а пехотна Тунджанска дивизия), е в гр. Хасково, а щабът на 2-ра стрелкова дивизия се установява в Стара Загора.

През март 1960 г. дивизията е преименувана на 17-а мотострелкова дивизия, стрелковите полкове – на мотострелкови, и като такива остават до промените през 1996 г.

През 60-те години започва превъоръжаването на дивизията с нови образци техника и оръжие. В полковете на съединението постъпват първите БТР-60ПБ, от САУ-100 танковете погрозделения преминават на танк Т-54, в свързочните погрозделения навлиза БТР-50ПУ. През 70-те години с постъпването на нови образци оръжие танковете са подменени с по-новия модел Т-55, БТР – с МТЛБ, постъпват 122-милиметрови самоходни артилерийски системи „Гвоздика“. Формиран е 77-и зенитноракетен полк (Димитровград), въоръжен с 16 пускови установки „Куб“, и 17-и отделен ракетен дивизион, въоръжен с тактически ракети „Луна“. През 1991 г. в изпълнение на споразуменията по ДОВСЕ 66-и танков полк е трансформиран в мотострелкови полк и е развърнат отделен танков батальон, подчинен пряко на дивизията.

В съответствие с приетата програма за реорганизация на Българската армия и преминаването ѝ на корпусно-бригадна организация от 1 януари 1996 г. 17-а мотострелкова дивизия е реформирана в 17-а механизирена бригада.

Зенитноракетният полк е реорганизиран в 77-а зенитноракетна бригада и през 2000 г. преминава в подчинение на Военновъздушните сили. В изпълнение на приетите от държавното ръководство приоритетни задачи за присъединяване на България към Северноатлантическия договор и Европейския съюз личният състав на бригадата с успех се включва в изпълнението на изискванията за оперативна съвместимост със страните – членки на НАТО.

В изпълнение на „План 2004“ 17-а механизирена бригада е трансформирана в **17-а база за съхраняване на въоръжение и техника** за мирно време, която развърща военновременна механизирена бригада. През 2002 г. в Хасково е развърнат 31-ви отделен механизирен батальон, който влиза в подчинение на Командване „Изток“. През 2006 г. базата и военновременната бригада са закрити и единственото формиране, което да напомня за славната 8-а пехотна Тунджанска дивизия и наследилата я 17-а мотострелкова дивизия, остава **31-ви отделен механизирен батальон в Хасково**, който през 2005 г. влиза в състава на 2-ра лека пехотна бригада в Стара Загора.

В чест на прославената във войните 8-а пехотна Тунджанска дивизия нейният наследник днес – 2-ра механизирена бригада, през декември 1998 г. е преименуван на **2-ра механизирена Тунджанска бригада** с щаб в Стара Загора.

ДЕВЕТА ПЕХОТНА ПЛЕВЕНСКА ДИВИЗИЯ

Сформирана е на 1 януари 1904 г. с щаб в Плевен и в мирновременен състав от две бригади с щабове в Плевен и Свищов. Първа бригада включва 4-ти пехотен Плевенски полк с щаб в Плевен и 17-и пехотен Доростолски полк също с щаб в Плевен. Втора бригада се състои от 33-ти пехотен Свищовски полк с щаб в Свищов и 34-ти пехотен Троянски полк с щаб в Ловеч. В навечерието на Балканската война е създадена 3-та бригада, която включва новосформирани по време на мобилизацията 53-ти и 54-ти пехотен полк. В дивизията към 1 октомври 1912 г. освен пехотните полкове са и 9-а пионерна дружина, 9-и скорострелен артилерийски полк и 9-и нескорострелен артилерийски полк.

В дивизията влизат 25 пехотни дружини, 15 батареи и 1 конен ескадрон. Общата численост на личния ѝ състав възлиза на 503 офицери, 43 чиновници и 34 144 подофицери и войници.

Началник на дивизията през **Балканската война (1912–1913)** е генерал-майор Рагой Сираков, а началник на щаба – полковник Иван Стойков. Командир на 1-ва бригада е полковник Михаил Евров, на 2-ра бригада – полковник Христо Попов, на 3-та бригада – генерал-майор Григор Грънчаров. Към дивизията временно е придадена и 1-ва бригада от 3-та Балканска дивизия с командир полковник Паскалев.

Дивизията преминава в настъпление на 5 октомври сутринта в две колони по левия бряг на р. Марица, подпомагани от една бригада от 8-а пехотна дивизия. До вечерта основните сили на дивизията (1-ва и 3-та бригада и 1-ва бригада от Балканската дивизия) достигат рубежа на два километра северно от с. Констатиново, Гай тепе, Кокошница, на три километра от границата. Дясната колона (1-ва пехотна бригада) достига и заема линията Ения – Кюстюкьой, като спира за нощуване на двата хребета между двете села. Турците не оказват съществена съпротива и на следващия ден настъплението продължава.

На 6 октомври 9-а пехотна Плевенска дивизия достига селата Михалич, Хаскьой (дн. Добротица) и Фисел. Втора бригада на 9-а пехотна Плевенска дивизия достига с. Кара Хадир, водейки кратки боеве при Константиново, Михалич и Хаскьой. Усилена с 1-ва Балканска бригада, в следващите дни дивизията продължава настъплението без особена съпротива от страна на противника. На 11 октомври придадената към нея 1-ва Балканска бригада е прехвърлена в състава на Първа армия. На 16 октомври предните части на дивизията водят ожесточени боеве с около 18 дружини на противника, настъпващи от Одрин към Кадъкьой. Той е отблъснат с големи загуби към

Генерал-майор Рагой Сираков –
командир на 9-а Плевенска
дивизия, 1912 г.

Огрин, но и дивизията понася значителни загуби. В изпълнение на разпореждане на Главното командване на следващия ден Плевенската дивизия оставя една бригада по левия бряг на Марица и прехвърля другата на левия бряг на Тунджа.

На 18 октомври 9-а пехотна дивизия с две бригади заема линията на обкръжаване на крепостта Огрин от изток – от р. Тунджа до с. Оглу паша, северозападно от Ханса. На 20 октомври 2-ра пехотна бригада от дивизията е пренасочена към Лозенграг и е сменена от 8-а пехотна Тунджанска дивизия. През следващите дни Плевенската дивизия се насочва към Лозенграг.

Отслабването на обсадата около Огринската крепост налагат връщане на 3-та бригада към крепостта и към 1 ноември тя заема позиции в Източния сектор на обсадата на Огринската крепост. На следващия ден двата ѝ полка (53-ти и 54-ти) участват в атаката срещу предните укрепления на Огринската крепост – Мусу Бейли, Сапунджилар, укреплението „Маслака“ и Мал мепе.

На 4 и 5 ноември полковете от 1-ва и 2-ра бригада на дивизията участват в атаката на Чаталджанската укрепена позиция – в участъка на фортовете Каракол Нокта, Кестеник и Курт дере. Тя е неуспешна, загубите са тежки и атаките на Чаталджанската укрепена линия са прекратени. След подновяването на военните действия до края на март 1913 г. полковете от 9-а пехотна Плевенска дивизия водят боеве при Калфакьой, Сиври Кая, Чатал мепе, селата Акалан, Инжес и Кабачка за блокиране действията на Чаталджанската армия и неутрализиране опитите на турците за пробив на обсадата на Огрин.

На 26, 27 и 28 януари 1912 г. 3-та пехотна бригада (53-ти и 54-ти пехотен полк) участва в ликвидирането на опитите на турския гарнизон за излаз от Огринската крепост. На 11, 12 и 13 март двата полка участват в щурма и превземането на предните укрепления и телените заграждения в участъка на фортовете Айдж

Българска пехота преди атака в близост до Огрин („Изгубената България“)

Йолу, Айваз баба, Таш табия и Кестеник от фортовия пояс на Огринската крепост. Огрин пада, войната с Османската империя е спечелена, но плевенските полкове са изместени на запад за участие във войната с дотогавашните съюзници.

С руски кораби 9-а пехотна Плевенска дивизия е прехвърлена до Варна и оттам с железницата полковете пристигат в Белоградчик. В частите на дивизията избухват бунтове против новата война. Стига се дори до арести на офицери в полковете. Бунтовете са овладени трудно от командването и дивизията се подготвя за бойни действия. Двата полка и щабът на 3-та пехотна бригада стават основа за развързване на нови съединения и части за участие във войната с доскорошните съюзници.

По време на **Междусъюзническата война (1913 г.)** 9-а пехотна Плевенска дивизия (1-ва и 2-ра пехотна бригада) е в състава на Първа армия, която успешно настъпва в Североизточна Сърбия. Задачата на дивизията е да напредне побригадно в две колони по пътя Върбово – Стакювци – Репушница и шосето Чупрене – Свети Никола – Иново и да достигне линията Алдина река – Татрашица – Яна – Църни връх. Тя започва настъпление на 22 юни.

Полковете на дивизията без подкрепа на артилерия успешно овладяват Кадъбозкия проход и височините около прохода Свети Никола и Писана бука, с боеве превземат с. Габровница, сръбските постове Бяла вода, Червен град, Равен кладенец. На следващия ден настъпват към дефилето при Иново. Сърбите се оттеглят на оборудвани позиции западно от Княжевац, оставяйки града без защита, който е разграбен от цигани и мародери.

На 24 юни дружините на 34-ти Троянски полк атакуват вр. Дренова глава и кола 610 и успяват да ги овладеят. В кръвопролитен бой 33-ти Свищовски полк овладява върховете Ощра и Копатник. В същото време частите на 5-а пехотна дивизия завземат Княжевац. Сръбските части се оттеглят на масива Йяловик – Росуля и по хребета на левия бряг на р. Стажянка, добре замаскирани и отлично оборудвани за отбрана. На позициите се отбранява един сръбски пехотен полк, но през нощта към него са подведени още два полка. Атаката на българите започва в 5 часа следобед. Под прикритието на внезапно ливналия гъжд троянци и свищовци успяват да стигнат на 1000 крачки от сръбските позиции. Сърбите посрещат пълпещите към хребета български вериги с унищожителен огън. Троянци атакуват двукратно превъзхождащия ги по сила противник. Сърбите се отбраняват отчаяно, боят продължава до късно вечерта, когато плевенските полкове се оттеглят на изходните си позиции при вр. Дренова глава, кола 610 и Гърков дол.

Частите на Първа армия се спускат окончателно в долината на р. Тимок и удържат дефилето към Вратарница, което затваря движението към Зайчар. Постепенно пристига и голяма част от обозите и артилерията, закъснели по планинските пътища. Но по заповед на Главната квартира настъплението на армията е спряно. Румъния с нейната невоювала дотогава армия се намесва във войната и дивизиите ѝ, необезпокоявани от никого, нахлуват в пределите на българската държава, грабейки и отвлечайки всичко, каквото има в градовете и селата. На 26 юни войските на Първа армия започват да се оттеглят към старата граница.

Девета Плевенска дивизия е оставена като ариергард на армията и осигурява оттеглянето на съединенията на територията на страната. На 28 юни тя се раз-

полага на бивак около с. Чупрене, като остава авангарди за охранение на проходите Кръстина, Кагъ боаз, Писана бука, Свети Никола и Вража глава.

В пехотните части на дивизията отново започват вълнения срещу войната. Войниците се бунтуват и поради това, че им предстои да воюват на други фронтове, докато в родните им огнища върлуват румънски войски. Дивизията е разформирана и от нея се създават осем сборни дружини, обединени в Сборна бригада (4-ти Плевенски и 34-ти Троянски полк), която е пренасочена към София и става ядро на сформирания Самоковски отряд. Командването на отряда е поето от командира и щаба на 9-а Плевенска дивизия. Свищовските дружини, заедно с една от тези на 34-ти Троянски полк, на 7 и 8 юли участва в отбраната на укрепения пункт Белозграчик, след което се оттеглят към Вудин. В района на Горна Джумая е прехвърлен 17-и пехотен Доростолски полк – в състава на 3-та Балканска дивизия, и участва в окончателното спиране на настъплението на гръцките войски северно от града, като води боеве при вис. Дъбрава.

От 10 до 12 юли полковете от Самоковския отряд охраняват рилските проходи в района на Царев връх и Белмекен. На 12 юли Самоковският отряд настъпва в Разложкото поле за преустановяване на гръцкото настъпление и ликвидиране на гръцките войски, проникнали по долината на р. Места. На 16 юли отрядът разбива гръцките части при Добринище, води боеве при Арисваница и Предела, които продължават до 18 юли, когато полковете надвисват над Кресненското дефиле.

Спрени от войските на Втора армия северно от Горна Джумая и заплашени от обкръжаване, гръцките войски отстъпват на юг към Кресненското дефиле, но пътят им е затворен от преминалата в настъпление групировка на Четвърта армия, която стига до с. Пехчево и надвисва над дефилето, заплашвайки с удар във фланг гръцката групировка. Подписаното примирие спасява гръцката армия от пълен разгром.

Генерал-майор Стефан Нерезов – командир на 9-а Плевенска дивизия, 1915–1916 г.

Поради временната окупация на Северна България от румънските войски 9-а пехотна Плевенска дивизия е изведена в района на Карлово, но след това е пренасочена към Пловдив, където е частично демобилизирана. Поради навлизане на войски на Турция в пределите на Стара България за прикритие на югоизточната граница 9-а пехотна дивизия с войници от 34-ти, 35-и, 36-и и 37-и набор е съсредоточена в района на Хасково и участва в прикритието до август 1913 г., след което полковете се завръщат в постоянните си гарнизони, демобилизирани са и свиват бойните си знамена. Но не задълго. След година започва световна война.

През **Първата световна война (1915–1918)** 9-а пехотна Плевенска дивизия влиза в състава на Първа армия с командващ генерал-лейтенант Климент Бояджиев. Началник на дивизията е генерал-майор Стефан Нерезов, а началник на щаба – подполковникът от Генералния щаб Димитър Мустаков.

В състава на дивизията има 565 офицери, 60 чиновници, 44 085 подофицери и войници, 10 074 коня, 8265 вола, 7200 коли (каруци), 27 832 пушки и карабини, 24 картечници и 74 оръдия.

Организационно в дивизията са включени 1-ва пехотна бригада (4-ти пехотен Плевенски и 17-и пехотен Доростолски полк) с командир полковник Никола Крунев; 2-ра пехотна бригада (33-ти пехотен Свищовски и 34-ти пехотен Троянски полк) с командир полковник Димитър Бошнаков; 3-та пехотна бригада (57-и и 58-и пехотен полк) с командир полковник Иван Бончев; 9-а артилерийска бригада (9-и и 19-и артилерийски полк) с командир полковник Михаил Шишков; 9-а пионерна дружина и други дивизионни части.

От 1 до 27 октомври 1915 г. 9-а пехотна Плевенска дивизия участва в Моравската (Нишката) операция на армията. За целта в дивизията се извършва презгрупиране, като във 2-ра бригада са включени 33-ти Свищовски и 58-и пехотен полк, а в 3-та бригада – 34-ти Троянски и 57-и пехотен полк.

Войната започва на 1 октомври и още в същия ден предните части на дивизията от 4-ти пехотен Плевенски полк помитат прикриващите границата сърби, като заемат прохода Свети Никола (1444 метра) и съседните върхове Пиздица, Орлов камък, Дебели рид и Три уши. Сърбите превземат Остри връх, но авангардните дружини прогонват неприятеля от височината и го принуждават да отстъпи.

На 3 октомври дивизията продължава настъплението, като в първия ѝ ешелон са 1-ва и 3-та бригада. Главният удар се нанася с три пехотни полка в направление към Равно Буче (4-ти пехотен полк) и през Писана бука, Глоговица и Голаш (3-та пехотна бригада). Левият фланг на дивизията се охранява от 17-и пехотен полк, като настъплението е в направление към вр. Бабин зъб и най-високия планински връх в тази част Миджор (2186 метра). При изключително трудни условия, снежни виелици и бури горостолци атакуват Миджор. В снежната стихия загиват 45 души от полка, но това не спира горостолци, които атакуват и Бабин зъб. Към плагне сърбите провеждат контраатака във фланг на 17-и полк, която е отбита от дружините с подкрепата на три плевенски роты.

Настъплението на 3-та пехотна бригада започва трудно. Противникът се е окопал по върховете Голаш и Глоговица в блиндажи и окопи пълен профил. Без подкрепата на артилерията, изостанала по трудните планински пътища, 34-ти Троянски и 57-и пехотен полк атакуват и понасят големи загуби от артилерийски, картечен и пушечен огън. На 4 октомври пристигналата на вр. Писана бука българска артилерия засипва с огън Глоговица, дружините на 57-и полк атакуват яростно и навлизат в първите окопи на противника. Сърбите не издържат на бесния натиск и се оттеглят до втората линия окопи. Боят за Глоговица продължава цял ден. Жертвите са значителни и за двете страни. Чак към 22 часа веригите на 57-и пехотен полк овладяват върха с удар „на нож“ и „ура“. В плен са взети 200 души и 5 оръдия. Падаването на Глоговица открива пътя към главната сръбска позиция, оборудвана на масивите Вража глава, Дренова глава и Могра стена. В същото време 34-ти Троянски полк превзема вр. Голаш, 4-ти Плевенски полк – вис. Равно Буче и с. Яна в подножието на Вража глава, а плевенските полкове се озовават пред главната сръбска позиция, прикриваща дефилето, водещо към центъра на Сърбия.

Главната позиция на сърбите е оборудвана по планински масиви със стръмни склонове и непроходими урви. Полковете на 1-ва и 3-та бригада успяват на 3 октомври да заемат масива Вража глава, добре укрепен, но неудобен за отбрана след падането на Глоговица. Атаката на Могра стена и Дренова глава на следващия ден обаче не успява поради силния студ, мъгла и леген дъжд, който към обяд става пороен. Много сръбски войници – предимно македонци от Охридско, Дебърско и Приленско, насилва взети във войската, се предават в плен.

За атаката на главната позиция, разположена по хребетите от Бабин зъб, през Дренова глава и Могра стена до Магжерица, в дивизията се извършват презгрупиране и усилена подготовка. На ръце се изкачват оръдията на Вража глава и по околните височини. Българите помнят вр. Султан тепе от 1913 г., където поради недостатъчна подготовка на атаката и недостиг на артилерия Трета армия дава огромни жертви. Масивът Дренова глава е наречен втори Султан тепе, добре укрепен с гъста редица телени мрежи и дълбоки окопи, а Могра стена е хребет с дължина 5–6 километра, със стръмни скалисти склонове, спускащи се към р. Тимок. Отбраната е поверена на пет сръбски полка, решени на всичко, но да не допуснат българите към Ниш, станал военновременна столица на Сърбия след падането на Белград.

На 11 октомври рано сутринта започва атаката на укрепената линия. Дружините на 4-ти Плевенски и 17-и Доростолски полк атакуват Дренова глава, а 58-и пехотен полк – с. Балта Бериловица, разположено между българските и сръбските позиции. Трета пехотна бригада извършва дълбок обход на Могра стена, късно следобед 57-и пехотен полк се спуска към масива, а 34-ти полк атакува левия фланг на позицията. Атаките са една след друга. Сръбската артилерия коси българските вериги, пада тежко ранен и командирът на 17-и полк полковник Павлов. Огънят на нашата артилерия става барабанен и полковете в 8 часа вечерта се вдигат в решителна атака, но тя не успява. Петнадесет часа продължава жестокият кръвопролитен бой, загубите и на двете страни са значителни. Привечер сърбите опитват контраатаки, отразени от българите без особени усилия и с големи загуби за противника.

На следващия ден атаките на българите продължават с нарастваща сила. Успява обходът на 34-ти Троянски полк през Магжарица, което изненадва сърбите и улеснява атаката на Могра стена. Пробил отбраната при с. Балта Бериловица, 58-и пехотен полк атакува десния фланг на Дренова глава. Сърбите се сражават отчаяно, но не издържат на бесния натиск на плевенските полкове и през нощта на 12 октомври започват да се оттеглят от укрепената линия. На 13 октомври 9-а Плевенска дивизия овладява Дренова глава и Могра стена. Пътят към прохода, водещ към Ниш, е открит и Плевенската дивизия се включва в общото настъпление на армията към града. Загубите в полковете са значителни, лазаретите са пълни, но настъплението продължава с нарастващи темпове.

Плевенската дивизия се изнася през дефилето по пътя Свърлиг – Ниш, следвайки сърбите, оттеглящи се на позиции по Свърлигските височини за последен бой преди Ниш. Атаките на плевенските полкове започват на 19 октомври и продължават три дни. Първа Плевенска бригада сломява противника и овладява вр. Плеш – най-висок в Свърлишката планина. Сърбите се оттеглят на вр. Пернатица (1099 метра), кота 1076 и по склоновете на Преконожката планина. Бригадата очиства от противника Свърлигската планина, овладява последователно Преконожките височини,

коти 1076 и 1099. Втора бригада настъпва по гребена на планината в направление към вр. Баждерица и кота 489, северно от Липница. Трета бригада овладява гребена Калафат и вр. 658 и плевенските полкове излизат към долината на Нишава и Морава, настъпвайки в две колони. Срещу тях за последен бой преди Ниш се изправя Нишавската сръбска дивизия.

4-ти пехотен полк – войнишко-селско хоро в с. Смоларе („Изгубената България“)

Девета Плевенска дивизия с подкрепата на 8-а Тунджанска разбива последните сръбски сили, отбраняващи Нишкия укрепен район. На 23 октомври 1915 г. с фронтална атака и викове „на нож“ 9-а пехотна Плевенска дивизия превзема Ниш, което предизвиква небивал ентузиазъм сред войската и българското обществено мнение. На 25 октомври частите на дивизията излизат на десния бряг на р. Южна Морава.

Сръбските войски се оттеглят към Косово поле за последно сражение и в очакване на съглашенската помощ, тръгнала от Солун към Прищина. Българското командване провежда без прекъсване следващата Косовска операция и 9-а Плевенска дивизия участва в нея от 28 октомври до 21 ноември 1915 г.

След превземането на Ниш и Скопие сръбските части преминават в кръгова отбрана, съсредоточена по линията западен бряг на Морава – Вранските височини – Скопска Черна гора – Качанишки пролом. Целта на сръбското командване е да запази свободни пътищата за оттегляне към Албания, което започват в края на октомври. Българското командване решава с два концентрични удара от север и от юг да обкръжи сръбските части на Косово поле.

На 28 октомври нашето въздушно разузнаване открива започналото оттегляне на сръбските войски и Първа армия веднага форсира р. Южна Морава. Съвместно с Първа армия действат северната оперативна група на Втора армия и част от 11-а германска армия, което създава условия за обкръжаване на врага на Косово

поле. Главният удар нанася Първа армия по направление Ниш – Прищина. В първия ешелон са 9-а и 6-а пехотна дивизия. Плевенската дивизия преминава реката след 31 октомври и настъпва към Прокупле. За две денонощия българските части завземат Прокупле, където след краткотрайна съпротива започват преследване на противника.

През следващите дни настъплението на двата фронта продължава с по-бавни темпове. На 9 ноември нашите части навлизат в Косово и по двете направления. Сръбската армия опитва контраатака срещу Враня и Куманово, за да се съедини с англо-френските войски, но е отблъсната. Без особена съпротива 9-а и 6-а пехотна дивизия на 11 ноември превземат Прищина. Цялата Първа армия напредва, поддържана от северните части на 11-а германска армия.

Косовската операция завършва на 21 ноември 1915 г. с превземането на Дебър и Дяково. Овладени са Южна Сърбия и Македония, като войските проникват на дълбочина 170 километра. Българското командване не успява да постигне основната си цел в Косовската операция – обкръжаване и унищожаване на сръбските части, които, макар и с големи загуби на жива сила и оръжие, успяват да се изтеглят в Албания. След тази битка 9-а Плевенска дивизия е предислоцирана в Скопие, а впоследствие – в Прилеп, като остава в разпореждане на Първа армия.

Българските дивизии достигат гръцката граница, но заповед за продължаване на настъплението на гръцка територия не последва. Германия се надява да спечели Гърция на страната на Тройния съюз и иска от българското командване да спре настъплението. Образуван е Южният фронт.

Командирът на 9-а Плевенска пехотна дивизия
генерал Стефан Нерезов с български и германски офицери
в щаба на дивизията на Южния фронт, 1916 г. („Изгубената България“)

През септември 1916 г. в резултат на започналата есенна офанзива на съглашенските войски на битолското направление отбраната на българските войски при Завоя на р. Черна се пропуква, а българското командване подвежда войски от други направления за запълване на междините и извършва презгрупиране. За различни периоди 33-ти пехотен Свищовски и 58-и пехотен полк са изпратени на Битолския фронт, където нашите войски водят неравна битка с превъзхождащи сили на противника в хода на есенната офанзива на Съглашението, а 9-а Плевенска дивизия заменя 2-ра пехотна Тракийска дивизия на Дойранската позиция и се подготвя за отбрана. Двата полка, силно пострадали в боевете, се връщат в състава на дивизията през пролетта на 1917 г.

Девета Плевенска дивизия, чието командване от 1 март 1917 г. е поето от полковник Владимир Вазов, впоследствие генерал-майор, е на централния участък от отбраната на Първа армия. Десният ѝ фланг опира в р. Вардар, а левият – в Дойранското езеро. На запад от р. Вардар е развърната 5-а Дунавска дивизия, а вляво от Дойранското езеро до Беласица – 1-ва бригада от 11-а Македонска дивизия.

След жестокия урок, който получава при Дойран през 1916 г., съглашенското командване променя плановете си за водене на войната на това направление. С убеждението, че непрекъснатият огън руши отбранителните съоръжения, деморализира и поразява живата сила и артилерията на българската войска, противникът не пести боеприпаси. За разлика от съглашенските българските артилеристи са принудени да пестят снарядите, доставяни на позициите трудно и ограничено. Особено драстично е положението с тежката артилерия. Непрекъснатият артилерийски обстрел води до нови загуби в полковете и затруднява работата по отбранителните съоръжения.

Отчитайки многократното артилерийско превъзходство на противника, генерал Вазов започва изграждане на бетонни бункери и съоръжения за наблюдение и отбрана. Пионерите дават всичко от себе си, работейки ден и нощ, без да жаят сили, за да завършат бързо и в пълен обем отбранителните съоръжения. Пехотата е скрита в добре оборудвани окопи и бетонни блиндажи. Подготвят се защитени и оборудвани картечни и минохвъргачни позиции. Полските и планинските батареи, раклите със снаряди и прислугата се скриват под бетонни куполи и са неуязвими за артилерията на противника. Огромно внимание се обръща и на защитата от отровни газове, организира се редовна проверка на газовите маски, с каквито е снабден всеки войник и офицер. И германското командване смята направиленето по долината на р. Вардар за основно и не жали средства за оборудване на позициите.

Отбранителната позиция на дивизията с дължина 28 километра започва от вр. Белата при р. Вардар на десния фланг. Простира се на изток през вр. Кех-

Генерал-майор Владимир Вазов – командир на 9-а Плевенска дивизия, 1917–1918 г.

либар до граничен камък 50. Оттам завива на север до вр. Варовита. След това пак завива на изток през височините Долмар, Аеропланна, Долинната позиция, Кала тепе, Фердинанд до Дойранското езеро. Състои се от непрекъснат окоп с дълбочина от 1.60 до 2 метра и многобройни ходове за съобщение, наблюдателни пунктове и укрития. Пред позицията е разгъната телена мрежа в един ред, а отчасти и в два реда, с широчина 5–10 метра. Най-важният участък е в района, прилежащ към вр. Дъб, станал пословичен за съглашенските войски още от 1916 г. Той включва височините Цербер, Дъб, Бастион № 2 и Малък дъб между Аеропланна (Бастион № 1) и Кала тепе, обединени в единна отбранителна система.

Южно от Дойран е изградена предна позиция по височините Пазарджик, Княз Борис, Генерал Жеков, Княз Кирил и Генерал Нерезов с дължина 5 километра и същата организация на защита като на главната позиция. Проектирана е и втора линия на главната позиция, която не е изградена. Освен това са създадени две презградни и няколко ариергардни позиции, състоящи се от непрекъснат окоп.

Към 15 април 1917 г. Плевенската дивизия наброява около 30 000 души и разполага с 18 пехотни и 1 пионерна дружина. Дивизионната артилерия има 95 български (81 полски и планински 7-мм оръдия и 14 105-, 120- и 150-мм гаубици) и 52 германски оръдия (12 полски 75-мм, 8 дълги 105-мм и 3 морски 150-мм оръдия; 28 гаубици – 105- и 150-мм, и една 210-мм мортира), както и с 35 минохвъргачки. Картечниците са 129 – 80 български и 49 германски.

На левия фланг е развърната 2-ра бригада на полковник Писаров (33-ти Свищовски и 34-ти Троянски полк) в състав 6 дружини с 19 минохвъргачки и 52 картечници. Прикриват ги 76 оръдия под командването на полковник Каблешков. Една дружина е на предната позиция. В центъра се намира 57-и полк с командир полковник Икономов с 3 дружини и 21 картечници, 4 минохвъргачки и 23 оръдия. На десния фланг е развърната 1-ва бригада на полковник Атанасов (4-ти Плевенски и 17-и Доростолски полк) с 6 дружини, 56 картечници, 12 минохвъргачки и 48 оръдия. В дивизионен резерв остават 3 дружини. Върнатият по това време в дивизията 58-и пехотен полк е оставен в армейски резерв.

Срещу Плевенската дивизия е съсредоточен 12-и британски пехотен корпус с численост 43 000 души, в състав три дивизии (9 пехотни бригади), разполагащ с 432 картечници, 108 минохвъргачки и 160 оръдия (86 тежки и 74 полски).

На направлението на главния удар в участъка на Свищовския и Троянския полк британците съсредоточават 5 бригади от 22-ра и 26-а дивизия с 20 батальона, подгържани от 96 оръдия. Останалата част от фронта е зает от 60-а Лондонска дивизия и една бригада от 22-ра дивизия – общо 16 батальона с 64 оръдия.

Вторият щурм на Дойранската позиция започва на 21 април 1917 г. В 6 часа сутринта с мощна артилерийска подготовка срещу предната позиция и граничен камък 51. Тежките фугасни снаряди нанасят огромни разрушения по телените мрежи и окопите. Стрелбата е ефикасна, защото се коригира от въздуха. Плевенските воители обаче са надеждно укрити в бетоните бункери и спокойно изчакват атаката на пехотата. Тежкият обстрел на българските позиции продължава до 24 април, а броят на изстреляните снаряди надвишава 100 000. През нощта с масиран картечен огън противникът

се опитва да възпрепятства поправянето на разрушенията. В резултат на четиридневния обстрел голяма част от окопите на предната позиция са засипани и телената мрежа пред нея е разрушена. Засипани са и много от ходовете за съобщение.

Артилерийският огън значително се разрежда едва на 24 април късно следобед и защитниците на Дойранската позиция се подготвят за пехотна атака. В 8:15 часа нагвечер съгласенската артилерия открива барабанен огън по предната позиция. Последвалата атака на слаби пехотни части, представляваща разузнаване с бой, е отбита с преграден огън. В 8:45 часа е проведена още една 15-минутна канонада. Решителната атака започва в 9:30 часа. Многобройна пехота, поддържана от масиран артилерийски огън, настъпва срещу отбранителната линия на 2-ра Плевенска бригада. Стремително са атакувани заставите пред фронта на 33-ти Свищовски полк и 34-ти Троянски полк. Атаките и контраатаките са една след друга през цялата нощ. Заставите от предната позиция преминават от едни ръце в други. Към сутринта на 25 април противникът успява да овладее предната позиция и свищовци се оттеглят на главната позиция. В другия участък от предната позиция на бригадата троянци удържат на яростните атаки на британската пехота, контраатакуват успешно и до 4 часа сутринта успяват да си върнат всички отстъпени позиции. Последният опит на противника през тази нощ да превземе българските позиции, е ликвидиран с контраатака „на нож“.

Войници и офицери от 34-ти пехотен Троянски полк с богати трофеи от пленено британско въоръжение – пушки, картечници, каски, Дойран, лятото на 1917 г. („Изгубената България“)

На 24 април са атакувани и позициите на 1-ва бригада, разположена на десния фланг. Към 9 часа вечерта слаби пехотни сили настъпват срещу нея при граничен камък 51. Двете проведени атаки са отблъснати от оръдейния и пушечния огън на защитниците.

През целия ден на 25 април съглашенската артилерия не спира огъня си по българската отбрана. Към 8 часа вечерта той преминава в барабанен. Нашата артилерия също дава мощен отговор. Новата британска атака започва към 11:20 часа преди полунощ. Подложен на силен оръдеен, картечен и пушечен огън, настъпващият противник е принуден отново да отстъпи с тежки загуби. Към 9 часа вечерта на същия ден Свищовският полк провежда атака за възвръщане на изгубените застави. Противникът е изгонен от тях, но свищовци след поредния масиран натиск на пехотата и унищожителния артилерийски огън са принудени да се върнат на изходните си позиции. Виждайки, че разрушените позиции са практически неизползваеми, българското командване решава да не жертва напразно войниците си.

*Главнокомандващият на Действащата армия генерал Жеков
с група народни представители в щаба на 9-а пехотна Плевенска дивизия*

Понесли тежки загуби, на 26 април британците спират атаките и започват подготовка за нов шурм. Подвозват се попълнения и боеприпаси за силно оределите дивизии. Генерал Вазов нарежда да се предприеме незабавно поправяне на позицията. В работата се включват и бойците от армейския резерв. Пред фронта на Свищовския полк започва изграждане на нова линия охранителни застави, отстояща на по-малка дистанция, отколкото старата. Българските артилеристи усъвършенстват организацията на огъня на оръдията си. Едновременно съглашенската артилерия не спира да бълва огън върху българските позиции, стремейки се да осуети поправянето на разрушените и повредени съоръжения.

На 7 май 1917 г. в 8 часа сутринта британските дивизии, подсилени с резерви, правят нов опит да пробият отбраната на Плевенската дивизия. Противниковата артилерия открива огън по предната позиция, отбранявана от Троянския полк. По-слабо е огневото въздействие върху заставите и окопите на Свищовския полк. Към 8:30 часа вечерта огънят преминава в барабанен, след което британците със слаби сили провеждат разузнаване с бой, за да открият слаби места в отбраната. Атакующата пехота е разпръсната с преграден огън. Британските оръдия и картечници през цялата нощ обстрелват българските позиции, за да се попречи на справянето с разрушенията. Въпреки това телените мрежи са до голяма степен възстановени.

На 8 май сутринта противникът отново открива мощен оръдеен огън по предната позиция – пак в участъка на 34-ти полк, и значително по-слаб – в участъците на 33-ти и 57-и полк. В 5 часа следобед огънят преминава в барабанен. Но този път, без да дочака британската пеша атака да достигне позициите, в 9:50 часа по сигнал българската артилерия открива унищожителен огън и помита вражеските вериги. Съсредоточаващата се за атака британска пехота, разколебана още в началото, успява с големи усилия да се развърне под огъня и да премине в атака. Подложен на жестоко огнево въздействие от оръдия, картечници, пушки и ръчни бомби на троянци, атакующият противник скоро е обърнат в бягство.

В 10:50 часа, прикривана от мощен барабанен огън, британската пехота повтаря атаката по предната позиция, но отново е обърната в бягство. Трета атака – главно срещу връх Княз Борис, е проведена в 0:30 часа на 9 май. За кратко време противникът овладява височината, но след контраатака „на нож“ е отхвърлен обратно. По същия начин се развиват и опитите му да завладее и другите опорни пунктове по височините на позицията.

Генерал-майор Владимир Вазов, командващ на 9-а пехотна дивизия, и командващият на Първа армия генерал-лейтенант Димитър Гешов правят преглед на 33-ти пехотен Свищовски полк, Дойран, 1917 г. („Изгубената България“)

На 9 май в 5 часа сутринта под прикритието на цялата британска артилерия, сипеща ураганен огън отново по предната позиция, британската пехота предприема нова отчаяна атака – шеста поред. Полагайки максимални усилия, противникът заема Княз Борис, но отново не успява да задържи височината. Подложен на артилерийски обстрел и атакуван от половин рота „на нож“, към 7 часа той е прогонен от височината. Към 9 часа цялата предна Дойранска позиция е очистена от британците. Артилерията като побесняла коси бягащите британски вериги и унищожава оцелелите възли на съпротива. Малцина се спасяват от убийствено точния огън на плевенската артилерия.

Изчерпало всички сили, дало огромен брой жертви, британското командване прекратява по-нататъшните напъни за пробив на фронта при Дойран. Загубите според документи на противника се изчисляват на 12 000 убити, ранени и пленени. Българските загуби са 1344 души, като убитите са 318, ранените – 948, безследно изчезналите – 75. Пленени са трима български войници. Много наши воини изчезват безследно, остават навеки на бойния си пост в разрушените от тежките вражески снаряди окопи, наблюдателни пунктове и укрития. Катастрофата, постигнала британския корпус, се дължи преди всичко на отличната фортификация на позицията, на несравнимите бойни умения на българските артилеристи, и не на последно място – на високия боен дух на воините, ръководени от храбри и волеви офицери.

Девета пехотна Плевенска дивизия остава на Дойранската позиция до злополучния за България септември 1918 г., като продължава да усъвършенства позициите си, превръщайки ги в непристъпна крепост. В плен профил са оборудвани предната и главната позиция. Пред предната позиция е оборудвана позицията на заставите, отбранявани със сили до взвод.

Игва 1918 г., а надеждите за успешен край на войната отдавна са напуснали българското общество. В началото на септември близо милионната Българска армия е на фронт от Орфанския залив на Бяло море до Елбасан в Албания. Дванадесет дивизии заемат равномерно шестстотинте километра окопи и блиндажи. Резерви няма. Храната за нашите войски е оскъдна, дажбите намаляват всеки месец. А съгласенското командване е събрало всички налични сили в региона за решително сражение за изваждане на България от войната. Двадесет и девет съгласенски дивизии от всякакъв род и цвят са струпани срещу оставащата сама Българска армия. Напуснали са я и германските, и австрийските войски, отишли да спасяват своите родни домове.

Генералното настъпление на съгласенските армии в Македония започва в средата на септември 1918 г. Планът предвижда българската отбрана да бъде разкъсана в два пункта – Добро поле и Дойран. Двете настъпващи колони трябва да се съединят край Скопие, да затворят в „чувал“ цялата Българска армия във Вардарска Македония (600 000 бойци) и да извадят България от войната.

При Добро поле настъпващите френски дивизии и сръбска армия успяват да изтласкат след тридневна епична битка трите български полка. Техните генерали обаче с ужас оглеждат оголените си флангове, очаквайки български удар от изток. Всички погледи са вперени към Дойран, където Антантата е струпала колосални сили срещу 9-а Плевенска и части от 11-а Македонска дивизия.

За изминалите година и половина 9-а Плевенска дивизия значително е усъвършенствала отбраната и е превърнала позициите си в непристъпна крепост. Тя раз-

полага с 5 отбранителни линии с дълбочина 15 километра, напълно оборудвани в инженерно отношение. Дивизията се състои от 17 гружини, 15 ескадрона, пионерна гружина, като има 133 оръдия, 42 минохвъргачки и 183 картечници. Противникът, запознат със силата на позицията, също усилва бойния си ред. Той разполага с три английски дивизии (22-ра, 26-а и 27-а), две гръцки (Серска и Критска), 1-ва пехотна бригада от 28-а английска дивизия, гръцка тежка артилерийска бригада и други артилерийски и инженерни подразделения с обща численост 66 000–68 000 души. Съотношението на силите е огромно в полза на противника. Резерви няма и плевенчани се стягат за последния бой. По стар български обичай много офицери обличат парадните си униформи, войниците слагат пригответените за последно бели ризи.

До самото начало на настъплението съгласенското командване с нищо не издава своите намерения да настъпи срещу позициите на 9-а Плевенска дивизия. Британското командване успява да постигне изненада по отношение на направлението на главния удар, но това не му донесе особена полза. Плевенската дивизия, окопала се здраво на своите позиции, изобщо не мисли да ги отстъпва. На левия ѝ фланг – от Дойранското езеро до Дъбов гръбнак, е 1-ва пехотна бригада (17-и Доростолски и 58-и пехотен полк) с командир полковник Петър Атанасов, а 3-та бригада (33-ти Свищовски и 57-и пехотен полк) с командир полковник Стефан Рачев е на десния фланг. В резерв на дивизията и на армията са оставени 2-ра бригада, 34-ти пехотен Троянски полк и две сборни гружини.

На 16 септември съгласенската артилерия открива масиран огън по целия фронт на дивизията. Особено силно са обстрелвани предната позиция и Дъбов гръбнак. Огънят се коригира с самолети. Отговаря и нашата артилерия. До обяд противникът изстрелва над 70 000 снаряда. Артилерията ни дава едва 3550 изстрела. През деня генерал Владимир Вазов инспектира позициите. Очаквайки настъпление по фронта на дивизията, той взема мерки за отразяването му. В 6 часа следобед издава заповед за привеждане на всички части в пълна бойна готовност. Предвиждайки пехотна атака, генерал Вазов нарежда артилерията на дивизията да открие силен огън по пунктовете за съсредоточаване на противника. По негово заповед към позициите подхождат и резервите – 34-ти Троянски полк и двете сборни гружини. Към 9 часа вечерта противникът опитва с малки сили да разузнае слабите места на отбраната, но те са отблъснати без особени усилия от предната позиция. На 17 септември врагът

Командирът на 10-а рота от 33-ти пехотен полк, отличен с български и германски ордени за храброст, 20 април 1918 г. („Изгубената България“)

продължава да води силен огън предимно с тежки оръдия – основно по позициите на 33-ти, 17-и и 58-и полк. В 10:40 часа вечерта огънят става барабанен, а за първи път британците използват и газови снаряди. Доброто обучение и подготовка на нашите бойци дават своите резултати и ефектът от деветте газови атаки е твърде слаб. Българските загуби от гвудневния артилерийски огън са 9 убити и 25 ранени.

В 4:35 часа сутринта на 18 септември британската пехота настъпва по целия фронт на дивизията. Срещу позициите на 1-ва бригада настъпват 28-а британска и Серската гръцка дивизия, а срещу тези на 3-та бригада – 22-ра британска дивизия и един гръцки полк. Наблюдателите подават веднага червени ракети и българската артилерия моментално открива презграден огън. Британската авиация господства във въздуха. Вражеските аероплани освен че коригират огъня и разузнават, атакуват обозите с припаси, автомобилите и всяка друга цел, която забележат. Въпреки това командирът на Първа армия генерал Стефан Нерезов тръгва с автомобил към командния пункт на 9-та дивизия.

Запознавайки се с обстановката, той решава да отиде в окопите на първата линия в самия разгар на боя, като се обръща към генерал Вазов с думите: „Аз отивам на позицията. Ако се случи с мене нещо, вие ще командвате армията, а полковник Каменов – 9-а дивизия. Стойте тук и командвайте боя“.

Противникът нанася главния си удар в стика между двете бригади, отбранявани от 17-и и 33-ти пехотен полк. Плевенчани изчакват вражеските вериги да се приближат до рубежа на огневите удари, а в този момент заработва българската артилерия и започва да коси настъпващите вериги. Задействани са минохвъргачките и картечниците. Огън бълват и 30 000 пушки. Измъкналите се от бункерите българци поддържат такъв плътен огън, че до окопите стигат едва 20–30% от атакуващите. А там ги посреща с ужасна и съкрушителна контраатака „на нож“ българската пехота, от което изпитват ужас калените в боевете английски пехотинци. Противникът е спрял и обърнат в бягство, което скоро обхваща целия Дойрански фронт. На бойното поле остават повече от 11 000 трупа в британски униформи.

Английският генерал Милн е смаян. В спомените си той ще напише: „Два часа след началото на атаката две от дивизиите ми бяха напълно унищожени (annihilated)“.

Стопена е още една дивизия при следващите опити да се пробие отбраната на плевенчани. Не успяват съглашенските войски да пробият отбраната на 11-а Македонска дивизия източно от Дойранското езеро в опит да излязат в тила на плевенската отбрана. Отбраняващата се там 1-ва бригада допуска настъпващите вериги на Критската гръцка дивизия на петдесет метра и ги избива от упор с картечниците и огнехвъргачките си. Генерал Милн спира атаките на Критската дивизия и я прехвърля западно от езерото срещу Плевенската дивизия.

На 19 септември генерал Милн събира всичко, което може да носи оръжие, и прави нов опит да пробие отбраната на Плевенската дивизия. Но и тази атака е удавена в кръв. Българската артилерия е побесняла, бие с барабанен огън, а за първи път използва и газови снаряди. В края на деня английските тръбачи свирят отбой. Обезкървените съглашенски дивизии спират атаките. Отбраната на плевенчани е твърда и непробиваема, бойният дух – висок, волята за победа – неукротима. И третият

щурм на Дойранската позиция завършва катастрофално за съглашенските войски. По сведения от щаба на генерал Милн само убитите са 11 673 души. Над 30 000 са ранените. Пленниците са 543. Това е най-кръвопролитното сражение в цялата Първа световна война, с най-голяма плътност на убитите на километър фронт.

Генерал Владимир Вазов, командир на 9-а Плевенска дивизия, пише: „Цели камари от хиляди трупове задръстиха скатове... Това не бяха наемници сенегалци или араби, а чистокръвни англичани от Лондон, Бирмингам и Кеймбридж“. По-късно известният като враг на България британски премиер Лойд Джордж ще напише: „В никоя война англичаните не са давали наведнъж толкова много жертви, както при Дойран“.

Българските загуби са 2643 души убити, ранени и безследно изчезнали. Най-тежки са загубите на 1-ва Плевенска бригада, върху която се стоварва главният удар.

На 20 септември генерал Владимир Вазов докладва, че пред него няма вражески части... Той изпраща запитване до София да настъпи ли към незащитения вече от никого Солун. Не му разрешават, но използват победата, за да изтръгнат точка в споразумението за примирие, подготвяно именно в Солун от българска делегация, водена от Андрей Ляпчев, – България да не бъде окупирана от войски на балканските държави.

Няколко дни по-късно 9-а пехотна дивизия марширува по улиците на Плевен заедно с 558 английски войници и офицери, взети в плен в последния ден на войната. След войната по изрично настояване на Англия и Франция 9-а пехотна Плевенска дивизия е разформирана.

Българската победа при Дойран се изучава във всички военни академии.

През 1936 г. в Лондон се организира честване по случай края на Европейската война. От българска страна делегацията ръководи генерал Владимир Вазов – като представител на победена страна. Когато слиза от влака на гара Виктория, на перона е подреден знаменен блок на английската армия. Командващият церемонията дава заповед: „Сведете знамената! Преминува победителят при Дойран!“.

На 1 юни по време на конгреса на „Британския легион“ в гр. Бъкстън председателят на конгреса (и на легиона) майор Годли, когато идва редът на генерал Вазов да поздрави конгреса, казва: „Ще дам думата на българския генерал Вазов. Той е от малкото чужди генерали, чието име фигурира в официалната ни история!“.

Дивизията е формирана отново едва през 1939 г. и е една от последните възстановени. В състава ѝ са включени 4-ти пехотен Плевенски полк, 36-и пехотен Козлодуйски полк (от 6-а пехотна дивизия), 34-ти пехотен Троянски полк, 9-и артилерийски полк от 5-а пехотна дивизия и комплект дивизионни части. Неин командир е генерал-майор Константин Димитров.

В този си състав дивизията участва във **Втората световна война (1941–1945)**, но вече под командването на полковник Димитър Янчев. От 1940 до 1941 г. тя е на Прикриващия фронт. На 9 юни 1942 г. е прехвърлена в състава на 1-ви корпус в Сърбия, като сменя 6-а пехотна Бдинска дивизия и участва в окупационните действия. През март 1943 г. Плевенската дивизия е сменена от 24-та пехотна дивизия и е демобилизирана.

На 14 септември 1944 г. дивизията е отново мобилизирана в състав: 4-ти пехотен Плевенски полк, 25-и пехотен Драгомански полк, 34-ти пехотен Троянски полк,

*Генерал-майор Михаил Захариев –
командир на 9-а Плевенска
дивизия, 1944 г.*

9-и дивизионен артилерийски полк и комплект дивизионни части, като е включена в състава на новосформирания 1-ви армейски корпус. След неговото закриване е в състава на Втора армия и участва в първия период от войната на България на страната на антихитлеристката коалиция. Командир на дивизията е генерал-майор Михаил Захариев, а началник на щаба – подполковник Кирил Киселички. В състава ѝ са 14 428 души.

От 8 до 18 октомври 1944 г. Втора армия провежда Нишката операция. Девета пехотна Плевенска дивизия е в състава на северната група на армията и настъпва на направлението на спомагателния удар Станияци – Свърлиг – Ниш. Срещу северната група са части на 7-а СС дивизия „Принц Ойген“, която сменя 1-ва планинска противотанкова дивизия.

Операцията започва на 8 октомври и след артилерийска подготовка и мощни авиационни удари

Плевенската дивизия преминава в настъпление в боен ред от един ешелон и резерв. Тя бързо овладява селата Любатовци и Орля и се вклинява към вр. Бабина глава. Върхът е превзет с щурм от дружините на 34-ти пехотен Троянски полк, подпомогнат от 4-ти Плевенски полк. Двамата полка продължават настъплението, водейки ожесточени боеве за височините Големи връх и Паежки камък, а 25-и Драгомански полк овладява последователно селата Орля и Шугрин. За два дни частите на дивизията успяват да се вклинят в отбраната на противника на дълбочина 6–8 километра. С част от силите на 34-ти пехотен полк дивизията съдейства на 6-а Бдинска дивизия за овладяването на Бяла паланка.

На 13 октомври плевенските полкове достигат височините североизточно от гр. Ниш и при гр. Свърлиг, който е превзет, а плевенските полкове продължават преследването на противника към Прокупле и Куршумлия. Дивизията „Принц Ойген“ е разгромена с подкрепата на съветската фронтова авиация и атаката на Бронираната бригада. На 17 октомври 25-и пехотен Драгомански полк е придаден към 6-а пехотна дивизия и води боеве при Бояново, Гуляне, Давидовци и Прибой.

След превземането на Куршумлия Плевенската дивизия е насочена към Подуево, където се събират силите на противника за преграждане на направлението към Прищина, и участва в Косовската операция на армията от 25 октомври до 30 ноември 1944 г.

Девета Плевенска дивизия е във втория ешелон на Втора армия. Задачата на армията е да овладее Косовското поле и гр. Прищина и да отреже последните пътища за отстъпление на немските войски от Гърция. Операцията се подготвя в хода на Нишката и времето не е достатъчно. Настъплението на армията започва на 25 октомври, но атаката е неуспешна поради упоритата съпротива на противника, окопал се в подножието и по билата на планините Копаник и Голяк – последната преграда пред Косовското поле.

Армията извършва прегрупиране, усилва първоешелонните си съединения с части от втория ешелон и отново преминава в настъпление. Девета Плевенска ди-

Визия е въведена между 4-та Преславска и 12-а пехотна дивизия, но атаката пак не успява. Армията извършва ново прегрупиране, като формира две ударни групи, а 9-а Плевенска дивизия е в лявата група, която настъпва към Прищина.

Новото настъпление започва на 16 ноември при изключително тежки условия. По билата на Копанник и Голяк бушуват снежни бури, придвижването е затруднено и от тежкия пресечен терен. Плевенските полкове настъпват северно от Прищина, разбиват противостоящия противник и на 26 ноември освобождават гр. Рашка. Противникът отстъпва към Нови пазар, преследван от плевенските полкове. В същото време 12-а пехотна дивизия овладява гр. Прищина. На 30 ноември части на 9-а Плевенска дивизия влизат в гр. Нови пазар. Задачата е изпълнена, цялото Косовско поле е очистено от немски части. В боевете дивизията дава 231 убити и 528 ранени. По заповед на Главното командване тя е върната в България, демобилизирана и след това разформирана.

Сформирана е отново през 1946 г. на основание на Указ 25 на Председателството на Народна република България в състав: 4-ти пехотен Плевенски полк, 18-и пехотен Етърски полк, 33-ти пехотен Свищовски полк, 9-и дивизионен артилерийски полк и комплект дивизионни части за осигуряване и поддръжка.

При последвалите трансформации и преименувания през май 1950 г., когато всички пехотни дивизии и полкове са преименувани в „стрелкови“, дивизията става 9-а стрелкова дивизия и отпада „Плевенска“.

През септември същата година с решение на Политбюро на ЦК на БКП и с министерска Заповед № 527 от 22 септември 1950 г. е преименувана в 15-а стрелкова Дунавска дивизия и прославеното във войните ѝ име престава да съществува по списъците на Българската армия. Преименувани са и нейните полкове, като 4-ти Плевенски става 27-и стрелкови, 18-и Етърски – 35-и стрелкови, 33-ти Свищовски – 43-ти стрелкови, а 9-и дивизионен артилерийски полк – 44-ти оръжен артилерийски полк.

В последвалите трансформации през 50-те години на миналия век дивизията заляга в плановете като военновременна. От нея остават за мирно време 27-и отделен стрелкови полк – Плевен, чиято задача е да развърне 15-а дивизия във военно време, и 35-и отделен стрелкови полк – Велико Търново, със задача да развърне още една дивизия във военно време. След прехвърлянето на Школата за запасни офицери от Велико Търново в Плевен 35-и стрелкови полк е закрит и дивизията остава само във военновременния състав на Сухопътните войски, развърщана от Школата за запасни офицери в Плевен.

През 1960 г. 15-а стрелкова дивизия е преименувана в „мотострелкова“ и остава във военновременния състав до реформите през 1998 г., когато е закрита и престава да съществува по списъците на Сухопътните войски и Българската армия.

ДЕСЕТА ПЕХОТНА СБОРНА (БЕЛОМОРСКА, РОДОПСКА) ДИВИЗИЯ

Сформирана е на 20 септември 1912 г. под името 10-а пехотна Сборна дивизия в състав от две пехотни бригади и артилерия. За това са използвани части от други дивизии, което е определило и наименованието „Сборна“. Първа пехотна бригада е втората пехотна бригада на 1-ва Софийска дивизия (16-и пехотен Ловчански полк и 25-и пехотен Драгомански полк) с командир полковник Васил Петев; 2-ра пехотна бригада е третата пехотна бригада на 6-а Бдинска дивизия (47-и и 48-и пехотен полк) с командир полковник Атанас Петров. Командир на 10-и артилерийски полк е подполковник Христо Вълчев, а на 10-а пионерна дружина – военен инженер подполковник Захари Бочев. В състава на дивизията има и един ескадрон, тилови и санитарни части. По време на Балканската война дивизията се командва от генерал-майор Стою Брагистилов, а началник на щаба е подполковник Христо Чаракчиев.

По време на **Първата балканска война (1912–1913)** дивизията е в състава на Първа армия.

Десета пехотна Сборна дивизия има 342 офицери, 29 чиновници, 23 322 погофицери и войници, 3985 коня, 1234 вола, 1957 коли (каруци), 17 269 пушки и карабини, 16 картечници и 48 оръдия.

Макар и сборна, по военен потенциал тя е равностойна на две турски дивизии по това време. Полковете на бригадите се изнасят към турската граница с железопътен транспорт до гара Ямбол, след което с пеши маршове се съсредоточават в изходните си райони за настъпление.

Войната е обявена на 5 октомври 1912 г. и бригадите настъпват на турска територия. В резерв на командващия Първа армия е оставена 2-ра пехотна бригада на дивизията и тя не взема участие в първите сражения, а следва 1-ва пехотна бригада в готовност да я подкрепи. Започва Лозенградската настъпателна операция и най-напред в боя влизат дивизиите на Първа армия. Първа бригада на 10-а Сборна дивизия (16-и пехотен Ловчански и 25-и пехотен Драгомански полк) на 9 октомври заема височината между Кайпа и Ортакчи и посреща удара на 11-а низамска дивизия от 4-ти турски корпус. Настъплението ѝ е спряно от първоешелонния 16-и пехотен Ловчански полк. Натискът на турците се засилва. В подкрепа на ловчанлии се включва съседният 41-ви пехотен полк от 3-та Балканска дивизия. С общите усилия на двата полка 11-а низамска дивизия е обърната в бягство и повлича със себе си дошлата на помощ 10-а низамска дивизия.

На 10 октомври рано сутринта турците с превъзхождащи сили – с целия 4-ти корпус (10-а и 11-а низамска дивизия, 1-ва редовна дивизия), настъпват с подкрепата на артилерия срещу позициите на бригадата. Добре окопан, 16-и пехотен полк отразява няколко атаки, като нанася на настъпващите огромни загуби. Към 10 часа преди пладне 25-и пехотен Драгомански полк по собствена инициатива влиза в боя в подкрепа на ловчанлии и настъпва към с. Кара Юсуф, последван от няколко батареи. Сражението става най-ожесточено на обяд. В него се включва и 38-и пехотен полк от 1-ва Софийска дивизия. След пладне българските полкове тръгват устремно в атака

и турците отстъпват панически, като повличат и съседите си. Към 3 часа след пладне по цялата линия неприятелят отстъпва на юг. В хода на боя дивизията понася и първите загуби – 13 офицери и 607 войници падат убити и ранени. Настъплението на дивизията продължава, но вече в две колони, а турците се оттеглят на укрепената линия Люлебургаз – Бунархисар.

На 16 октомври 10-а пехотна дивизия се включва в сражението за укрепената линия. Полковете на 1-ва пехотна бригада пристигат към обяг пред р. Караагач дере и от двуженение атакуват позициите на 12-а низамска дивизия южно от Люлебургаз. В кръвопролитния срещен бой турците са обърнати в бягство, полковете на 1-ва пехотна бригада продължават настъплението и достигат железопътна гара Люлебургаз и р. Еркене, където вземат цял влак с боеприпаси, ечемик за конете и други военни материали. Настъплението на дивизията продължава и до 19 октомври полковете ѝ достигат р. Чамурлу дере. Турците се оттеглят на Чаталджанската укрепена линия. Към края на октомври дивизията след тежък изтощителен марш по разкаляните и затрупани с изоставена техника и имущества от турците пътища достига Чаталджа. Върху полковете врхлелява и донесената от турците вечна гостенка на войните – холерата. Болестта взема и първите си жертви.

На 4 и 5 ноември 10-а пехотна Сборна дивизия участва в боевете за пробив на Чаталджанската укрепена линия. Поради недостиг на артилерия и сили, слаба организация и не на последно място поради врхлелялата войските холера двете атаки на българите са неуспешни. Следва борба с глада и болестите, със студа в невероятно тежката зима, които вземат нови жертви. Дивизията участва в поддържане на отбраната при Чаталджа, в парирание опитите на турците да пробият отбраната през февруари и март 1913 г. Одрин пада, войната е спечелена, но вместо очаквания мир на българските дивизии им предстои нова война. Тя е с доскорошните съюзници за подялба на завоюваните от Османската империя територии. Десета пехотна дивизия е разформирана и бригадите ѝ изпълняват задачи самостоятелно. Нейната 1-ва бригада е включена в състава на Втора армия, а генерал Брагистилов и щабът поемат ръководството на Одринския окупационен корпус, който се занимава с администрирането на новозавоюваните по мирния договор земи в Източна Тракия, а в него е включена и 2-ра пехотна бригада.

Във **Втората балканска война (1913 г.)** 1-ва пехотна бригада на дивизията (16-и и 25-и пехотен полк) води жестоки отбранителни боеве при Лакна, където удържа

Генерал-майор Стою Брагистилов – командир на 10-а пехотна дивизия, 1912 г.

*Генерал-майор Васил Делов –
командир на 10-а Беломорска
дивизия, 1913 г.*

атаките на две гръцки дивизии. Но превъзходството на противника е огромно и бригадата се оттегля на Круша планина, а впоследствие – при Рупелското дефиле, където влиза в подчинение на 3-та пехотна Балканска дивизия. Сменен е командирът на бригадата полковник Петев и командването е поето от полковник Атанасов. В състава на Балканската дивизия води боеве на източния бряг на р. Струма при Рупел, впоследствие – в Кресненското дефиле, участва в контранастъплението на българските войски, довело до обкръжаване на гръцката армия.

Втора пехотна бригада е в отбраната при Чаталджа и в окупационните действия в Източна Тракия. След подновяването на военните действия от Турция поради огромното превъзходство на противника води съдържачи боеве на редица последователни рубежи и отстъпва на територията на България, където е демобилизирана. Войната е загубена за България. Но дивизията я очакват нови задачи.

След Междусъюзническата война възниква въпросът за поемане на овладените и дадени по мирния договор територии в Западна Тракия и Беломорието. За целта на 10 август 1913 г. дивизията е формирана отново в Пазарджик – вече под името 10-а пехотна Беломорска дивизия, в която се влива и разформиранията 13-а пехотна дивизия. Дивизията е в състав от две пехотни бригади с четири пехотни полка (37-и пехотен Пирински, 38-и пехотен Одрински, 39-и пехотен Солунски и 40-и пехотен Беломорски полк), 10-и артилерийски полк, 10-а пионерна дружина и други части. В 1-ва пехотна бригада са включени 37-и Пирински и 38-и Одрински пехотен полк, а във 2-ра бригада – 39-и Солунски и 40-и Беломорски пехотен полк. Командир на дивизията е генерал-майор Васил Делов. На 29 октомври 1913 г. тя се установява в Пловдив, а на 25 декември – в Гюмюрджина. Дивизията заема заповяданите ѝ райони в Западна Тракия и Беломорието, като поддържа гарнизони в Ксанти, Гюмюрджина, Дедеагач, Кърджали и Неврокоп, където и гочаква световната война.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** дивизията е мобилизирана през септември 1915 г. в състав: двете пехотни бригади с четирите пехотни полка, 10-а артилерийска бригада (10-и и 20-и артилерийски полк), 8-и конен полк, 10-и етапен полк, 10-и опълченски полк; щаб на 19-и маршеви полк, 10-а пионерна дружина и други тилови и поддържащи части. Началник на дивизията е полковник Иван Колев, станал впоследствие генерал-майор, а началник на щаба – полковник Димитър Азманов. Дивизията отбранява Беломорския бряг и е подчинена непосредствено на Щаба на армията. В началото на войната е съсредоточена в Ксанти, Пашмакли, Дедеагач и Гюмюрджина, заемайки позиции от вр. Каинчал в Родопите до устието на р. Марица. През април 1916 г. генерал-майор Колев е назначен за началник на прочутата Конна дивизия от Трета армия и командването на дивизията е поето от полковник

Христо Бурмов, впоследствие генерал-майор. От 17 до 23 август 1916 г. тя участва в Струмската настъпателна операция, която се провежда като част от операциите на Главната квартира за подобряване общото разположение на българските войски на Южния фронт.

Бивак на част от 38-и пехотен Одрински полк, 1916 г. („Изгубената България“)

На 18 август в 2 часа сутринта в две колони настъпва десният фланг на 10-а пехотна Беломорска дивизия – 1-ва пехотна бригада (37-и пехотен Пирински и 38-и пехотен Одрински полк), усилен с артилерия и поддържащи части. Граничната гара Окчидар е заета от 37-и пехотен Пирински полк и въпреки че страничното му прикритие е временно задържано, той продължава настъплението си към Саръ Шабан. До вечерта на 20 август достига брега на Егейско море, където започва да се укрепява. Още в първия ден на настъплението е превзето и гръцкото укрепление Инджас, заедно с въоръжението и боеприпасите. Осуетен е и опитът за дебаркиране на съглашенците на следващия ден в района на нос Куюн. След усилен 17-часов непрекъснат пеши марш 38-и пехотен Одрински полк достига и овладява без бой гара Бук и големия железопътен мост на р. Места – южно от гарата. На 19 август до вечерта той достига линията с. Лилиер – железопътна гара Козлукьой – кота 1351 и продължава настъплението си.

През следващите дни 10-а пехотна Беломорска дивизия осъществява напълно поставената ѝ задача, като постепенно овладява предварително определените ѝ райони. Тъй като според заповедта на Щаба на Действащата армия от 19 август 1916 г. по най-категоричен начин се препоръчва да се спазва искането на германския

съюзник да не се заемат градовете Кавала, Драма и Сяр, частите на съединението стриктно спазват получените указания. Предвижда се и проявяване на „най-голяма коректност“ по отношение на гръцкото население.

Генерал-майор Христо Бурмов –
командир на 10-а пехотна
дивизия, 1916 г.

В хода на своето настъпление нашите войски действително избягват сблъсъците с гръцките части (освен ако не са предизвикани), като се държат толерантно с местното гръцко население, като въпреки възможността да заемат трите града, не я осъществяват. На 23 август например 37-и пехотен Пирински полк достига Кавала, но не овладява града, а само четирите укрепления около него заедно с намиращите се там 14 оръдия. По подобен начин действат 8-а погранична дружина и придружаващите я подразделения (планинска батарея и пионерната рота), които през същия ден обграждат Драма, без обаче да влизат в града.

По време на Струмската операция 2-ра пехотна бригада (39-и пехотен Солунски полк и 40-и пехотен Беломорски полк) осигурява фланга на настъпващата групировка на Втора армия, продължавайки отбраната на Беломорския бряг до устието на р. Марица.

До 23 август 1916 г. частите на 10-а пехотна Беломорска дивизия осъществяват изцяло поставените им задачи. След излизането си на Егейското

Картечари от 38-и пехотен Одрински полк, юни 1916 г. („Изгубената България“)

крайбрежие те получават задача да отбраняват Беломорския бряг – от устието на р. Марица до устието на р. Струма при Орфанския залив.

По такъв начин целта на Струмската настъпателна операция, осъществена от нашите войски в Източна Македония, е напълно постигната. Втора армия съвместно с части на 10-а пехотна Беломорска дивизия овладява площ от около 4000 квадратни километра, дължината на Солунския фронт е съкратена с около 100–120 километра, което дава възможност Българската армия да концентрира усилията си върху предстоящите бойни действия.

На 27 август 1916 г. Кралство Румъния прекратява своя неутралитет и се включва във войната на страната на Съглашението. Колебливата и неясна до този момент за Централните сили позиция на северната ни съседка най-после придобива реални очертания, като дава отражение и върху решенията на нашето Главно командване, което още на 26 август отдава заповед за преминаване на Втора армия към отбрана. На 6 ноември 1916 г. щабът на дивизията се установява в Драма, където остава до демобилизацията през 1918 г.

За облекчаване управлението на войските, разгърнати по огромния фронт от Албания до устието на р. Марица, Главното командване решава през 1917 г. да сформира още една армия – Четвърта, която да поеме задачите по охраната и отбраната на Беломорието, с командващ генерал-лейтенант Сава Савов. Четвърта армия е сформирана на 25 ноември 1917 г. от 10-а пехотна Беломорска дивизия, 2-ра конна дивизия и армейски части. В състава на армията 10-а пехотна Беломорска дивизия продължава да изпълнява задачи в предоставените ѝ за охрана и отбрана райони. От 15 август 1917 г. командир на дивизията става генерал-майор Иван Пашинов, като я командва до края на войната.

Дружина от 39-и полк на 10-а Беломорска дивизия, строена за преглед от главнокомандващия генерал-майор Никола Жеков, 16 юни 1916 г.

След войната дивизията на 12 октомври 1918 г. се завръща от фронта в Гюмюрджина, където е демобилизирана. На 31 октомври 1919 г. тя, вече под командването на генерал-майор Шкойнов, в изпълнение на унизителните за България условия на Ньойския договор се завръща в родината и се установява в гр. Хасково. На 30 ноември 1920 г. 10-а пехотна Беломорска дивизия е разформирана – изрично по настояване на Гърция, като страна, наредила се в последните години от войната на страната на победителките. Само 38-и пехотен полк е редуциран в дружина от три строеви и картечна рота с домакински взвод и тя е включена в състава на 8-и пехотен Беломорски полк. Закрита е и 10-а дивизионна област.

Войник от 39-и Солунски пехотен полк и германски войници в окоп с картечница MG-08, на Южния фронт, 1917 г. („Изгубената България“)

След премахването на ограниченията по Ньойския договор с Височайши указ № 12 от 1939 г. 10-а пехотна дивизия е отново формирана, но вече под името „Родопска“ – в гр. Кърджали в състав: 10-и пехотен Родопски полк (Хасково), 44-ти пехотен Тунджански полк (Крумовград), 47-и пехотен Ардински полк (Ардино) и 10-о дивизионно артилерийско отделение, прераснало впоследствие в 10-и дивизионен артилерийски полк (Кърджали). В състава на дивизията е развърнат и пълен комплект дивизионни части: инженерно-щурмова, бронираноподготвителна, свързочна, интендантска дружина, военноеохранителен дивизион, противовъздушна батарея и други. Формирането на дивизията е на два етапа. През първия етап – до края на 1939 г., са развърнати щаб на дивизията и 10-и Родопски полк; 3-та дружина от 11-и пехотен

полк е преименувана на 1-ва дружина от 44-ти пехотен полк; 3-та дружина от 29-и пехотен полк става 2-ра дружина от 44-ти полк; 3-та дружина от 12-и Балкански полк е преименувана на 1-ва дружина от 47-и пехотен Ардински полк. Сформирано е и 10-о артилерийско отделение от частите на 1-ви, 2-ри, 4-ти и 8-и дивизионен артилерийски полк и 2-ри, 3-ти и 4-ти армейски артилерийски полк. През втория етап – след 1 януари 1940 г., са развърнати всички щабовете и части по щата на дивизията.

За подобряване на дислокацията с оглед на изпълнението на новите задачи 10-и Родопски полк е преместен от Хасково в Кърджали, а артилерийският полк – в Момчилград. На 30 юли 1939 г. дивизията е на Прикриващия фронт – в с. Любимец, където изпълнява задачи до 21 октомври, след което се завръща в Кърджали. На 26 февруари 1941 г. дивизията с командир подполковник Константин Стоянов се изнася в Момчилград.

На 18 май 1941 г. 30-и германски корпус се изтегля от Беломорската област и остава административното ѝ управление на българските власти. За целта Щабът на Войската поставя задача на армията, за чието изпълнение командващият на Първа армия генерал-лейтенант Лукаш на 19 май 1941 г. издава заповед за окончателно заемане на Беломорската област. Задачата на армията е вече да охранява Беломорския бряг и да организира отбраната на Беломорието, да осигурява реда и спокойствието в заетата област и да организира военното и гражданското управление. Армията изпълнява поставената ѝ задача паралелно с две съединения – 10-а и 11-а пехотна дивизия. Всяка дивизия организира и охраната на заповядания ѝ район. Задачите на съединенията и частите за охрана и действие са съобразени с новото административно деление.

Още на 2 май 1941 г. 10-а пехотна Родопска дивизия е изпратена в Беломорието и е съсредоточена в района на Гюмюрджина и Дедеагач, като сменя частите на 2-ра гранична бригада. Тя заема район на отговорност между р. Струма и линията с. Арда – Дипотами – с. Потомаки – с. Амисинон – Сидироптера – р. Места. В района на дивизията е включен и о. Тасос. Щабът, управлението на службите на дивизията и щабните подразделения са разположени в Драма.

Дивизията организира отбраната на морския бряг в заетия от нея участък между реките Струма и Места, а също и на о. Тасос. Главното внимание е насочено към десантностъпните места – плажовете при Кавала, Перамус и Амфиполис (при устието на р. Струма). Десета пехотна дивизия изпълнява тази задача при запазване на групировката и поетите ангажменти за оказване на съдействие в установяване на българската власт в заетия от нея участък. Непосредствената отбрана на брега дивизията организира с 44-ти пехотен полк, като оборудва три участъка за отбрана. В резерв на Първа армия е оставен 47-и пехотен полк, като той под-

Полковник Ничо Георгиев – командир на 10-а пехотна дивизия, 1942 г.

държа готовност да противодейства при десант на противника в направления към Орфанския залив, Кавалския залив и Лахна. След изпълнението на задачата на 23 юли 1941 г. дивизията се завръща в Кърджали и е демобилизирана.

На 18 май 1942 г. 10-а пехотна Родопска дивизия е мобилизирана отново и изпратена на Прикриващия фронт. Неин командир е полковник Ничо Георгиев, а началник на щаба – полковник Тодор Рошавелов. След изпълнението на задачата е върната в България и е демобилизирана. На 6 октомври 10-а Родопска дивизия е изпратена отново на Прикриващия фронт в състава на Седма армия.

*Полковник Иван Хубенов –
командир на 10-а пехотна
дивизия, 1944–1945 г.*

В началото на декември 1944 г. 10-а пехотна Родопска дивизия е отново мобилизирана и включена в състава на новосформираната Първа българска армия. Неин командир е полковник Иван Хубенов. През януари 1945 г. тя преминава р. Дунав при Нови Сад и Бездан – Батина и след многокилометрови маршове се съсредоточава в района на Неметлаг. На 20–21 януари дивизията сменя частите на 236-а съветска дивизия и заема за отбрана участък от канала „Риня Патак“ срещу гр. Надятаг, като се подготвя за предстоящите боеве. И те не закъсняват.

На 15 февруари 44-ти пехотен Тунджански полк води бой срещу предмостие, овладяно от немците на канала „Риня Патак“. На 10 март тунджанци се изнасят с камиони към Нагкорнаг, контраатакуват и деблокират обкръжения 960-и съветски стрелкови полк.

От 29 март до 15 април 10-а пехотна Родопска дивизия участва в Мурската настъпателна операция на армията. Целта е да се пробие отбраната на противника и съвместно с 57-а съветска армия да се унищожи хитлеристката групировка в района на Нагканижа. На 30 март дивизията пробива отбраната при с. Шомогчио, като по време на боя унищожава 12 танка и самоходни оръдия. На следващия ден родопските полкове атакуват и пробиват укрепената линия „Маргит“, а на 2 април преминават канала „Принципалис“, освобождават с. Муракерастур и достигат р. Мур, форсират я и стигат до с. Коториба. Победите на Родопската дивизия на 30 март и на 2 април са салютирани от Върховното командване на съветската армия в Москва. След това дивизията заема за отбрана левия бряг на р. Драва в района от Ново село до устието на р. Мур и участва в Чаковецката операция.

При преследването на отстъпващите хитлерофашистки войски 10-а пехотна дивизия е включена в състава на 4-ти корпус и е във втория му ешелон, следвайки 3-та Балканска дивизия. На 11 май дивизията достига гр. Мурска Субота, където се установява щабот ѝ.

След завършването на войната на 13 юни 1945 г. 10-а пехотна Родопска дивизия с командир генерал-майор Христо Бенов се завръща в България, посрещната тържествено от населението, и се установява с щаба си в гр. Кърджали. Тя поема отговорността за защита на кърджалийското направление, като частите ѝ са разполо-

жени в Кърджали, Момчилград, Ардино, Крумовград и Ивайловград. През 1946 г. с Указ № 8 от 6 март 1946 г. дивизията е разформирана.

С Указ № 657 от 20 юли 1949 г. дивизията е отново сформирана в гр. Бургас и е включена в Трета армия. В състава ѝ са 24-ти пехотен Черноморски полк, изведен от 3-та пехотна дивизия, 33-ти пехотен полк в Грудово, 10-и артилерийски полк и комплект дивизионни части, дислоцирани в Бургас, Царево, Грудово, Айтос и Българово.

При последвалите размествания и реформи през май 1950 г. със заповед на министъра на отбраната дивизията е преименувана на 10-а стрелкова дивизия, а с министерска Заповед № 527 от 22 септември 1950 г. – на 24-та стрелкова дивизия „Васил Коларов“, с щаб в Бургас, и е включена в състава на 8-и отделен стрелкови корпус. Преименувани са и нейни полкове, като 24-ти Черноморски полк става 37-и стрелкови полк, а 10-и артилерийски полк – 30-и оръдеен артилерийски полк.

В последвалите съкращения през 1958 г. 24-та стрелкова дивизия е разформирана.

ЕДИНАДЕСЕТА ПЕХОТНА (СБОРНА) ДИВИЗИЯ

Единадесета пехотна сборна дивизия е сформирана през октомври 1912 г. в Мустафа паша (гн. Свиленград). В нея влизат 12 допълващи и 4 опълченски дружини. От 13 октомври тя е в състава на Втора армия на генерал-лейтенант Никола Иванов. Формирането на дивизията върви трудно, защото предназначенията за нея дружини пристигат коя без офицери, коя без превозни, съобщителни и други средства, чието попълване в Свиленград е почти невъзможно поради факта, че градът е станал важен разпределителен център за войските от одринското направление. Това създава огромни затруднения с войски и техника по пътищата, водещи към Одрин, като има и допълнителни усложнения от започналото подвозване на обсадна артилерия към крепостта.

Със заповед по Втора армия от 15 октомври 1912 г. дивизията е обявена за формирана. По-късно е обявено бойното ѝ разписание, с което тя участва в **Първата балканска война (1912–1913)**. Състои се от две пехотни бригади: 1-ва пехотна бригада (55-и и 56-и пехотен полк) с командир полковник Абрашев и 2-ра пехотна бригада (57-и и 58-и пехотен полк) с командир запасния полковник Клисуров. След пристигането на Хасковския отряд на полковник Васил Делов от Кърджали той е включен като бригада в състава на дивизията, но след няколко дни е изведен отново и е изпратен в състава на войските, сражаващи се при Люлебургаз.

Командир на дивизията е полковник Вълко Велчев, впоследствие генерал-майор, а началник на щаба – майорът от Генералния щаб Вълков. Дивизията от 17 октомври заема участъка от обсадата в Северния сектор – между десния бряг на р. Тунджа и р. Марица, и укрепва обсадата на крепостта в поверения ѝ участък. Съставът ѝ се променя няколкократно поради отправянето на дружини от нея за усиление на войските на Първа и Трета армия. По искане на командващия на Втора армия към 18 октомври е определен съставът на дивизията от четири пехотни полка (десет допълващи и три опълченски дружини). Към 24 октомври една бригада заема обсаден участък на десния бряг на р. Тунджа, източно от Сарий ак бунар, а втората бригада е прехвърлена на левия бряг на реката. През следващите дни една бригада от дивизията участва в боевете за Папаз тепе и Картал тепе в района на с. Еникьой. Генерал Велчев е назначен за началник на сектора от левия бряг на р. Тунджа до левия бряг на р. Марица, на юг от Одрин, и дивизията заема този сектор, подкрепяна от 8-а и 9-а дивизия и два конни полка. Към края на октомври обсадата на крепостта е приключена.

На 2 ноември частите на дивизията водят боеве с опитващите се да направят пробив части на противника. В контраатаката си стигат дори до фортовата линия в района на Айваз баба, опитвайки се да го превземат. Опитите за пробив се повтарят на 3 ноември при Мусу Бейли, но са отбити.

Впоследствие командването на Източния сектор е поето от генерал-майор Георги Вазов и полковете от 11-а пехотна дивизия са включени в плановете за щурм на крепостта. Основните сили на дивизията са включени в състава на Източния сектор, а 55-и пехотен полк е изпратен в Северозападния сектор, действащ съвместно с полковете от Тимошката сръбска дивизия.

В северния отдел на сектора 56-и пехотен полк трябва да действа заедно с 54-ти пехотен полк срещу форта Таш табия. В южния отдел на сектора 58-и и 57-и пехотен полк имат задача да атакуват фортовата линия на запад от Серван дере – срещу фортовете Топ Йолу и Кавказ табия.

Артилерийският огън започва в 13 часа на 11 март и продължава докъм 23 часа в останалите сектори, като се води интензивно. Артилерията в Източния сектор започва стрелба с около 2 часа по-късно и я прекратява твърде рано – към 18:30 часа. Това допълнително въвежда противника в заблуждение за действителната посока на главния удар.

58-и пехотен полк в превзет турски бивак, Одрин, 13 март 1913 г.

На следващия ден призори, към 4 часа, пехотата от всички сектори безшумно и незабелязано се вдига към позициите на противника. Преди уречения час настъпват дружините от 56-и пехотен полк и в 4:30 часа, след като са прогонили постовите на неприятеля по Провадийска река, атакуват „на нож“ окопите от предната позиция. Тя е превзета, но полковете са спрени от убийствения огън на турската артилерия и се окопават.

През нощта срещу 13 март започва щурмът на главната фортова линия на крепостта. Дружините от 56-и пехотен полк настъпват в пространството между фортовете Айваз баба и Таш табия. В 1:50 часа на 13 март те се вдигат в атака и с подкрепата на част от 54-ти пехотен полк след яростен бой превземат форта Таш табия. До сутринта 57-и и 58-и полк с решителен щурм успяват да превземат Топ Йолу и Кавказ табия. Постепенно падат и останалите фортове от главната позиция. Одрин е превзет, войната с Турция е спечелена, но доскорошните съюзници на България готвят ново преразпределяне на завоюваните територии от империята. Назрява война между съюзниците.

Под командването на генерал-майор Сирманов 11-а пехотна дивизия в състава на Втора армия е изпратена на местенското направление срещу Гърция, а 58-и пехотен полк е оставен като гарнизон в Одрин. В хода на Междусъюзническата война дружините на полка носят гарнизонна и караулна служба в града, изпълняват и възникнали задачи за ликвидиране на турски военизирани формирования във вилаета. След включването на Турция във войната 58-и пехотен полк се изтегля на територията на България и е разформиран.

Генерал-майор
Борис Сирманов – командир
на 11-а пехотна дивизия,
1913 г.

Към 15 юни дивизията е съсредоточена в района на Рагулево и охранява линията от вр. Вигла до устието на р. Места. На 17 юни в изпълнение на заповедта на командващия Втора армия преминава в настъпление, изтласква гръцките предни постове от Правишко и се укрепява на източния бряг на р. Струма – на линията Еникьой до устието на реката в Орфанския залив. На следващия ден частите на дивизията са обстрелвани от кораби на гръцкия флот.

При започналото настъпление на гръцката армия на 5 юли 11-а пехотна дивизия поема удара на източната групировка на гръцката армия в състав 7-а и 8-а пехотна дивизия, настъпваща в направление към Драма, Неврокоп, Разложкото поле и Предела, във фланг на нашата Втора армия.

Дивизията води боеве на местенското направление, отстъпвайки под ударите на превъзхождащите сили на противника, при Неврокоп, Кременските ханци и в Разложкото поле, участва в решителната битка при Предела, където съвместно със Самоковския отряд спира окончателно гръцките войски от източната групировка и създава условия за обкръжаване на гръцката армия в Кресненското дефиле. Подписаното примирие я спасява от разгром, но войната е загубена за България.

След Междусъюзническата война на 25 август 1913 г. дивизията е разформирана и кадровият ѝ състав е включен в други части.

След Междусъюзническата война на 25 август 1913 г. дивизията е разформирана и кадровият ѝ състав е включен в други части.

По време на участието на България в **Първата световна война (1915–1918)** е сформирана 11-а пехотна дивизия, наречена Македонска – предимно от българи от Македония. Тя е наследник на Македоно-одринското опълчение, но приема номерацията на пехотната дивизия. Създадена е през 1915 г. по идея на ръководството на старата ВМРО около полковник Александър Протогеров. Първоначалният план е да се организира около 25-хилядна армия от македонски бежанци, която под формата на чети да нахлуе в окупираната от Сърбия Вардарска Македония и да предизвика въстание в тила на сражаващите се на север с австро-унгарците сръбски части. Тази идея не е осъществена поради бързата намеса на България във войната.

Заповедта за създаването на 11-а пехотна дивизия е издадена на 22 август 1915 г., едновременно с оформянето на Плеската конвенция. Наречена е първоначално Кадрова дивизия. Сформирана е от 1 до 4 септември по специален щат при общата мобилизация на Действащата армия през септември, непосредствено преди

намесата на България в Първата световна война, от българи от Македония – доброволци бежанци, неслужили в Българската армия, както и от дезертьори от сръбската и гръцката армия. Частите на дивизията се формират в различни градове на страната: в София – щабот, 1-ви и 5-и пехотен Македонски полк, в Пловдив – 3-ти пехотен Македонски полк, в Стара Загора и Ямбол – 4-ти пехотен Македонски полк, в Плевен и Враца – 2-ри пехотен Македонски полк, в Кюстендил и Горна Джумая – 6-и пехотен Македонски полк. За кадър на всяка дружина се вземат от полковете, които ги формират, по 20 подофицери на постоянна служба, 8 младши подофицери и 100 ефрейтори и редници.

Организационно дивизията се състои от три пехотни бригади (шест пехотни полка) и един артилерийски, както и от комплект дивизионни части. Първа пехотна бригада (1-ви и 2-ри пехотен Македонски полк) е с командир полковник Тилю Колев, 2-ра пехотна бригада (3-ти и 4-ти пехотен Македонски полк) – полковник Григор Кюркчиев, а 3-та пехотна бригада (5-и и 6-и пехотен Македонски полк) – полковник Александър Протогеров.

В състава на дивизията към 11 септември 1915 г. са 274 офицери, 75 чиновници и 30 448 подофицери и войници. Има 3590 коня и 1464 вола. Обозът е от 3277 обикновени и товарни коли. Въоръжението включва 19 792 пушки и карабини, 9 картучници, 176 саби и 12 оръдия. Тогава ѝ е присвоено името „Македонска“. Почти всички офицери са от Македония.

Командир на дивизията е полковник Кръстю Златарев, по-късно генерал-майор, а началник на щаба – подполковник Петър Дървингов, станал впоследствие полковник. Формирането на дивизията се извършва с изключителни трудности, защото тя не е предвидена по щатове за военное време и не са осигурени всички полагащи се въоръжения и доволствия за нея. Веднага след развърщането ѝ по оперативния план тя се изнася в района на Брезник – Батановци, като една от бригадите е в Рагомир.

През 1915 г. при българското настъпление срещу Сърбия дивизията в състава на Втора армия първоначално е в резерв. Задачата ѝ е да заеме новоосвободените земи в Македония, като с една бригада усилва 7-а пехотна Рилска дивизия. На 17 октомври 2-ра бригада е изведена от дивизията и под прякото командване на щаба на армията е пренасочена към Куманово.

Докато българските дивизии съвместно със съюзническите войски гromят сръбската армия, в Солун започват да дебаркират англо-френски войски. Със стъпването им на Беломорския бряг те са изпратени на север и първите стълкнове-

Генерал-майор Кръстю Златарев – командир на 11-а Македонска дивизия, 1915–1916 г.

ния на англо-френските части с българските са при Криволак. Англо-френското настъпление принуждава войските на Втора армия да се разделят на две и южната група в състав 2-ра Тракийска, 7-а Рилска и 11-а Македонска дивизия се насочва за спиране и разгромяване на съглашенската групировка и за предотвратяване на съединяването ѝ със сръбската армия. Първите боеве са при Карлова кория – северно от Криволак. По заповед на Щаба на Действащата армия дивизията се съсредоточава в района на Щип и Велес. Трета бригада от Македонската дивизия е придадена в разпореждане на 7-а Рилска дивизия и под командването на полковник Протогеров организира и ръководи партизанските отряди и действия срещу нахлулите на македонска земя англо-френски войски. На 18 октомври 11-а пехотна Македонска дивизия завършва съсредоточаването си в района на Щип и влиза в подчинение на Рилската дивизия.

*Войнишки развлечения – „театро“ за фронтоваците
от 2-ри Македонски пехотен полк, 1915 г. („Изгубената България“)*

Съглашенските войски са спрени при Криволак и Струмица от частите на Втора армия и впоследствие преминават към отбрана на Криволашката позиция със задача да спрат настъплението на южната група на Втора българска армия и да осигурят развърщането на главните сили.

След превземането на Велес и на мостовете на р. Вардар и започналото преследване на отстъпващата сръбска армия към Прилеп и Бабуна планина части от Рилската дивизия на 14 и 15 октомври провеждат първата атака на Криволашката позиция на противника, но без успех. На 19 октомври Македонската дивизия се изправя срещу укрепената още повече Криволашка позиция. Срещу южната група войски на Втора армия са френските 56-а и 157-а пехотна дивизия и Вардарският сръбски отряд от два пехотни полка с тежка артилерия.

Приемане на нови попълнения в 5-и пехотен Македонски полк, ноември 1915 г. („Изгубената България“)

На 20 октомври 6-и Македонски полк, 45-и и 54-ти пехотен полк водят сражения с френски части в района на Серка планина, селата Патрик и Шехоба. От тези части се създава Сборна бригада под командването на полковник Христо Бурмов, която е включена в състава на 11-а пехотна дивизия.

За втората атака на Криволашката позиция 11-а пехотна дивизия, усилена с части от 7-а Рилска дивизия, получава задача да заеме левия бряг на р. Вардар – от устието на р. Брегалница, по течението на р. Вардар до станция Удово, да отхвърли противника от левия бряг на Вардар, северно от Криволак, и да не допусне преминаване на противникови части на левия бряг на реката. За целта в дивизията се създават два бригадни участъка. В десния участък е Сборната бригада на полковник Бурмов, усилена с 2-ри гаубичен, 7-и артилерийски (две батареи) и 2-ри планински артилерийски полк (една втора батарея), със задача да заеме участъка от устието на р. Брегалница, по течението на р. Вардар до притока ѝ при с. Шехоба. В левия участък действа 1-ва пехотна бригада от Македонската дивизия на полковник Тилю Колев, усилена с 4-ти артилерийски (две батареи) и 2-ри планински артилерийски полк (една втора батарея), със задача да заеме участъка от с. Шехоба, през Серка планина до с. Гарван. Създаден е и краен ляв участък от една и половина дружини под командването на майор Богомил Марков. Като маневрени войски са оставени 5-и Македонски полк и една и половина дружини от 6-и Македонски полк под командването на полковник Протогеров. Българското командване е с намерение бързо да унищожи изпратените напред части на противника, преди пристигането на основните му сили.

Втората атака на Криволашката позиция на 21 октомври е отново неуспешна. Главният удар нанася Сборната бригада на полковник Бурмов. Съпротивата на

французите е ожесточена. Веригите на 54-ти и 6-и Македонски полк стигат на 50–100 метра от френските позиции, но убийственият презграден артилерийски, картечен и пушечен огън, големите загуби и умората от няколкодневните боеве си казват думата. Няма необходимото съдействие и от обходните колони. Преподчи-няването на Македонската дивизия на командира на Рилската дивизия и подмяната на части в състава ѝ затрудняват прякото командване на полковете, демотивират командирите, спъват инициативата им и водят до неуспех в боя. Частите се оттеглят на изходните позиции, загубили около 600 души убити, ранени и безследно изчезнали. Французите укрепват отбраната, като подвеждат за усиление и части от 122-ра пехотна дивизия.

На 23 октомври Сборната бригада започва третата атака на Криволашката позиция, но следобед тя се задържа. Командирът на Македонската дивизия изпраща бързо разпореждане до полковник Бурмов: „Разпоредете частите ви да развееят знамената и с музиката да тръгнат напред“. Полковник Христо Бурмов лично повежда атаката на 54-ти и 6-и пехотен полк. Под звуците на „Шуми Марица“ веригите яростно атакуват френските позиции, но отново са отблъснати от плътния огън на противника.

*Картечно звено от състава на 11-а пехотна Македонска дивизия
(„Изгубената България“)*

Българите опитват с нощна атака да превземат височината, но отново са спрени от унищожителния огън на французите. Загубите на полковете нарастват с още 1300 души, над тридесет са убитите и ранени офицери, които са имали задачата да вдигнат и поведат в атака своите войници. Българското командване спира атаките. На помощ на отбраняващите се френски полкове пристигат нови и нови подкрепления. На гарата в Градско на следващия ден идват 12 000 англичани и фран-

цузи. Българските войски при Криволак преминават към активна отбрана, която продължава до 24 ноември. Частите на 11-а Македонска дивизия удържат позициите си на левия бряг на р. Вардар, по склоновете на Серка и Гарван планина срещу силния противник, като не му позволяват да пробие и да се съедини със сръбската армия. Македонските полкове участват в настъплението на Сборната дивизия, изтласкала съглашенците отвъд р. Черна, овладяват проходите на Бабуна планина, водят боеве при Виничани, вис. Остра чука, Войшан, Липа, Курешница и кота 650. Косово е овладяно, сръбската армия е разбита и отстъпва панически към албанските планини, преследвана от българите. Провалено е съединяването ѝ със съглашенските войски. Българските дивизии преминават в настъпление за изгонване на съглашенците от Македония.

Извършва се прегрупиране на войските. В състава на Македонската дивизия са 1-ва и 3-та Македонска бригада и 1-ва пехотна бригада от 5-а Дунавска дивизия (2-ри и 45-и пехотен полк). Задачата на дивизията е да изгони противника и да заеме левия бряг на р. Вардар – от Уланци до Кошарка и по-назад до кота 750 на Градец планина. Срещу нея са 242-ри и 260-и пехотен френски полк, които са флангови на отстъпващите към Гърция съглашенски войски.

Македонската дивизия на 20 ноември преминава в настъпление в един ешелон. При Градец 5-и Македонски полк на подполковник Дрангов атакува, за да овладее и разруши железопътната линия. Първа пехотна бригада приковава противника северно от Пепелище и с дясната си колона настъпва към Войшанци и Бистренци. До 22 ноември съпротивата му е сломена и македонските полкове преминават в преследване, водят кратки боеве при Бистренци и Градец и на 26 ноември излизат от теснината при с. Удово и стигат до р. Козлу дере. Дясната колона – 1-ва бригада от Дунавската дивизия, преследва противника към Богданци и вр. Баба, които са овладени на 29 ноември. На 30 ноември 11-а пехотна Македонска дивизия заема очаквателно положение срещу гръцката граница, но заповед да продължи на гръцка територия не последва. Германското командване спира настъплението и българските дивизии заемат участъците си за отбрана по гръцката граница. Образуван е Южният фронт, наречен още Македонски и Солунски, който остава до 1918 г. Македонската дивизия е прехвърлена на струмското направление и оборудва участък за отбрана на Беласица планина.

През 1916 г. към дивизията е добавен още един артилерийски полк и тя влиза в боевете срещу английските части по долината на Струма. За подобряване оперативната обстановка на войските през август и септември българското командване провежда две операции – Чеганската (Леринската) и Струмската. Първа армия организира и провежда Чеганската операция, която поради недостатъчно привлечени сили, лоши пътища и непълна организация не постига очакваните резултати.

Докато протича Чеганската операция, съединенията на Втора армия провеждат активни настъпателни действия, но на левия фланг на Солунския фронт, т.е. в Източна Македония, където осъществяват Струмската настъпателна операция. Съгласно получените указания се предвижда 11-а пехотна Македонска дивизия да напредне от Беласица към Бутковското езеро, в което да опре с десния си фланг. В съответствие с получената заповед тя преминава в настъпление сутринта на 18 август 1916 г.

Клетва на 61-ви пехотен полк, Първа световна война („Изгубената България“)

Още същия ден дивизията, която предишните дни се предислоцира на изток – на мястото на 3-та бригада от 7-а пехотна дивизия, и е заела участъка вр. Конгуре (в Беласица планина) – Бутковското езеро, започва артилерийска престрелка с противниковите батареи, разположени в близост до селата Акбузалък и Порой. През следващите дни артилерията ни обстрелва неприятелските части при селата Шугово, Мътница, Горни порой, Соколово и укрепленията при Дова тепе, а в отговор противникът води артилерийски огън по нашите позиции на вр. Тумба, Демир капия и кота 570 (североизточно от Горни порой), които неприятелската пехота неуспешно се опитва да овладее. Независими от това на следващия ден, 21 август, съгласенските части заемат селата Света Петка, Палмиш, Шугово, Мътница, Горни и Долни порой, като така се оказват в непосредствена близост до укрепените български позиции в Беласица.

През май 1917 г. дивизията е преустроена по модела на останалите български пехотни дивизии и полковете ѝ (от 1-ви до 6-и) получават съответно номера от 59-и до 64-и, като отпада името „Македонска“.

През 1918 г. две бригади на дивизията са придадени към Втора армия, а 1-ва бригада (60-и и 61-ви пехотен полк) заедно с дивизионни части заема участък от Дойранската позиция – от езерото до вр. Висока чука в Беласица, и участва в епичните сражения през есента на 1918 г. Командир на бригадата е полковник Пейо Банов. Тя разполага с 6 пехотни дружини, 64 картечници и 37 гранатохвъргачки. Артилерията под командването на полковник Савов има 23 оръдия.

На Южния фронт при Дойранското езеро – войници пред полевата къпалня на 61-ви пехотен полк, а над входа е написано „Обединена България – къпалня здраве“, 10 септември 1917 г. („Изгубената България“)

Срещу частите на бригадата настъпва 16-и британски корпус. Командващият го генерал Бригс разчита да пробие фронта с Критската дивизия и част от силите на 28-а английска дивизия, след което да обходи левия фланг на Дойранската позиция, принуждавайки 9-а Плевенска дивизия да предприеме отстъпление. Противникът планира да атакува укрепените позиции на македонските полкове, разгръщайки пехотата и артилерията си в открито поле, под огъня на българската артилерия.

Бивак на 61-ви пехотен полк от 11-а пехотна дивизия, 1917 г.

Атаката започва на 18 септември призори. Гъсти вериги гръцка пехота отхвърлят бойното охранение и достигат телените мрежи. Презградният огън нанася огромни опустошения в бойните редове. От окопите огън открива и нашата пехота. Понасяйки тежки загуби – 500 убити и още повече ранени, гръците отстъпват. В участъка на бригадата нови опити за настъпление не се предприемат. Виждайки безизходността на настъплението, генерал Милн прекратява опитите да обходи главната дойранска позиция от изток и праща Критската дивизия на направлението на главния удар, където тя е смяна от плевенските полкове. Настъплението срещу 1-ва бригада на Македонската дивизия е преустановено.

*Пехотинци на позиция в планината Беласица, на Южния фронт, 1918 г.
(„Изгубената България“)*

След съгласения пробив при Добро поле по заповед на Първа армия към 20 септември 1-ва пехотна бригада на Македонската дивизия заема и отбранява участъка от вис. 1063 включително до Висока чука, с щаб северно от кота 1380, и поддържа връзка с щаба на дивизията. Фронтът се разпада и дивизията започва организирано да се оттегля през Струмица към Горна Джумая, където е демобилизирана. През април 1919 г. 11-а пехотна Македонска дивизия е разформирана. Тя е първата от всички български дивизии, разформирана по настояване на Сърбия преди подписването на Ньойския договор.

През 1939 г., по време на **Втората световна война**, 11-а пехотна дивизия отново е сформирана. В състава ѝ са 22-ри, 25-и и 42-ри пехотен полк. На 2 май 1941 г. тя е включена в Беломорския отряд и до края на ноември заема района на Дедеагач, Голям Дервент и участва в Беломорската отбрана. На 18 май 1941 г. германските войски се изтеглят от Беломорската област и администрирането ѝ е поето изцяло от българските власти. На 19 май по разпореждане на Щаба на войската Първа армия с

командващ генерал-лейтенант Лукаш получава заповед за окончателно заемане на Беломорската област. Задачата ѝ е да охранява брега и да организира отбраната на Беломорието, да осигурява реда и спокойствието в заетата област и да организира и провежда военното и гражданското управление. Дивизията е включена в състава на армията. След извършената смяна на частите от 10-а пехотна дивизия заема района с граници: на запад – разграничителната линия с 10-а пехотна дивизия, а на изток – демаркационната линия Дедеагач – Голям Дервент – Свиленград. Щабът и управлението на службите на дивизията са в Гюмюрджина.

На 11-а пехотна дивизия, усилена с подразделения от морската дружина, се поставя задача да организира отбраната на Беломорския бряг в заетия от нея участък от р. Места до демаркационната линия. Изисква се да се обърща особено внимание при изграждане отбраната на плажовете Порто Лагос и Дедеагач. Дивизията организира отбраната, като продължава да изпълнява поставените ѝ задачи за оказване на съдействие в установяването на българската власт в заетия от нея участък. Изгражда два участъка за отбрана, а с 11-и конен дивизион охранява демаркационната линия. Отбранява о. Самотраки с пехотна рота, усилена с тежкокартечен взвод. Впоследствие и о. Тасос се заема от подразделение на дивизията. На 11-а пехотна дивизия е поставена и задача да има готовност бързо да изнесе линията на главната съпротива по десния бряг на р. Марица, като заеме неутралната територия. Щабът на войската обективно оценява неестественото положение на територията източно от демаркационната линия, която е окупирана от немски войски, като същевременно е запазено гръцко административно управление. Правилно е поставена задачата при създаване на необходимите условия да се заеме и тази територия. В резерв на Първа армия е оставен 25-и пехотен полк, като поддържа готовност да противодейства на десант на противника в направлението към Саръ Шабан, Кавала и залива Порто Лагос.

До април 1942 г. 11-а пехотна дивизия е развърната и прикрива участъка срещу Димотишка област. През пролетта на 1942 г. се осъществява прегрупиране на войските, прикриващи българско-турската граница. След април 1942 г. 11-а пехотна дивизия е сменена от 10-а пехотна дивизия, която заедно с 3-та и 8-а пехотна дивизия участва в прикритието на българско-турската граница.

През април 1943 г. 11-а пехотна дивизия е включена в състава на Прикриващата армия. Извършва се известно прегрупиране, като подразделенията ѝ, които са на островите Тасос и Самотраки се изтеглят и заемат мястото си в полосата на дивизията. Те се сменят от сборна опълченска дружина, мобилизирана и изпратена в подчинение на командира на Беломорския отряд. След изпълнението на задачите 11-а пехотна дивизия е изведена в България и разформирана.

За участие във **войната срещу Германия след 9 септември 1944 г.** 11-а пехотна дивизия е отново сформирана в състав 13-и пехотен Рилски полк, 41-ви пехотен полк, 42-ри пехотен полк и 11-и дивизионен артилерийски полк, инженерно-щурмова, свързочна, бронеизстребителна, интендантска и тежкокартечна дружина, военноплицейски ескадрон и други части за поддръжка и осигуряване. Тя участва и в двата периода на войната. Неин командир е генерал-майор Ангел Доцев, а началник на щаба – подполковник Христо Бакърджиев.

Отначало 11-а пехотна дивизия е в резерв на Главното командване и заема района

*Генерал-майор Ангел Доцев –
командир на 11-а пехотна
дивизия, 1944 г.*

на Гюешево. От средата на октомври е подчинена на Първа армия и от 26 октомври се изнася в района на Страцин (без 13-и полк) в готовност да настъпи към Куманово. На 30 октомври настъплението започва и полковете атакуват отбраната при с. Распе, кола Орловци и с. Живуш. Противникът е принуден да се оттегли от заеманите позиции и дивизията достига р. Пчиня. На 1 ноември полковете ѝ форсират реката и отхвърлят противника от заеманите позиции. Дивизията обхожда Куманово от югозапад, на 14 ноември овладява Прешево и на 16 ноември влиза в Урошевац, с което съдейства за овладяването на Куманово и успешното приключване на Страцинско-Кумановската операция на армията. В първия период на войната дивизията дава 363 убити и 486 ранени офицери, подофицери и войници.

Дивизията е прехвърлена по железницата до Белград и влиза в Първа българска армия за участие във втория етап на войната срещу Германия. На 23 декември тя се съсредоточава в Сремска област, на 31 декември се прехвърля през Дунав при Безден – Батина и Илок – Бачка паланка и заема района Шейе, Вайсло, Харкан.

42-ри пехотен полк от 11-а пехотна дивизия в поход из Унгария, 1945 г.

В Дравската отбранителна операция на армията 11-а пехотна дивизия участва, като заема за отбрана рубеж на северния бряг на реката – от гр. Барч до с. Драва Полконя. Настъплението на немските войски в полосата на 11-а дивизия започва на

6 март 1945 г., като те форсират реката при чифлика Тормащек, в района на 41-ви пехотен полк, и при с. Драва Керастур, в района на 42-ри пехотен полк. Противникът има известен успех в района на 41-ви пехотен полк, който води боеве при селата Ипачва, Сапорца, Тешенфа, Семеш и чифлика Тормащек, подкрепян от дивизионна артилерия. На 7 март полкът след кратка, но мощна артилерийска подготовка провежда контраатака към селата Сапорца и Тешенфа, която е отблъсната и до вечерта противникът овладява селата Сапорца и Драва Полконя. На следващия ден в боевете е включен 133-ти съветски корпус, с чиято подкрепа настъплението на противника е до 11 март е спряно. На 12 март в операцията е въведена и 16-а пехотна дивизия. С общите усилия на Първа армия и 133-ти съветски корпус плацдармът на противника е ликвидиран след 14-дневни ожесточени боеве.

Делегация от родината поднася подаръци на бойците от 42-ри пехотен полк на 11-а пехотна дивизия, март 1945 г.

Дивизията продължава да отбранява северния бряг на р. Драва – от гр. Барч до с. Торюнц, а по-късно и до устието на р. Мур. През май тя се включва в преследването на противника и достига гр. Лайбниц и селата Ландша, Еренхаузен и Мюрек.

През втория период от войната 11-а пехотна дивизия дава 358 убити и 508 ранени. След приключване на бойните действия през юни тя е изведена в България и временно щабот ѝ е разквартируван във Военната академия. Впоследствие той е прехвърлен във Варна, където поема предоставените му за управление части във Варна, Добрич и други населени места. При следващите съкращения, във връзка с изпълнението на клаузите на Парижкия мирен договор, 11-а пехотна дивизия е разформирана в мирновременния си състав. Впоследствие е закрыта и като военновременно съединение и така престава да съществува по списъците на Българската армия.

ДВАНАДЕСЕТА ПЕХОТНА (СБОРНА) ДИВИЗИЯ

Дванадесета пехотна дивизия, известна и като Дванадесета сборна дивизия, е сформирана през май 1913 г. – непосредствено преди началото на Междусъюзническата война, в състав от три пехотни полка: 59-и, 60-и и 61-ви, артилерийски полк и дивизионни части. В бойни действия в Междусъюзническата война 12-а пехотна дивизия се включва на 19 юни 1913 г. Тя се отличава при атаката на вр. Киселица, северно от Крива паланка, където е взета сръбска батарея и са пленени 370 души. След Междусъюзническата война е разформирана.

*Генерал-майор
Георги Абаджиев – командир
на 12-а пехотна дивизия*

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** на 15 октомври 1915 г. дивизията е сформирана отново под наименованието 12-а Сборна дивизия. Веднага след създаването ѝ тя се съсредоточава около Плевен – като част от Трета армия. По-късно получава заповед да разучава и охранява Дунавския бряг. Със Заповед № 403 от 27 юли 1916 г. е преименувана на 12-а пехотна дивизия, съставът ѝ търпи редица промени, а на 30 юли със Заповед № 433 за неин командир е назначен генерал-майор Георги Абаджиев.

Войната между България и Румъния е обявена на 1 септември 1916 г. Започва подготовка за военни действия, но в дивизията има демонстрации във връзка с преминаването на Дунав. На 18 ноември щабот на дивизията е предупреден, че предвижданото преминаване ще бъде съвсем скоро, а съобщенията на 21 и 22 ноември дават по-подробни указания.

На 24 ноември в 10 часа дивизията тръгва от Плевен и същия ден пристига в щаба на корпуса в Свищов. Там началникът ѝ получава заповед от фелдмаршал Фон Макензен за преминаването на Дунав при Зимнич.

През ноември 1916 г. е сформирана нова армия – Дунавската, с 54 гружини (батальона), 23 ескадрона и 56 батареи, от която части на България са: 1-ва и 12-а пехотна дивизия, в състав 33 пехотни гружини, 6 ескадрона и 32 батареи; на Германия: 12 пехотни батальона, 17 ескадрона и 15 батареи; на Османската империя – 9 пехотни батальона и 9 батареи.

По заповед на фелдмаршал Аугуст фон Макензен тази армия форсира Дунав при Свищов на 23 ноември, след което сломява румънско-руската съпротива при реките Няжлов и Арджеш. На 6 декември Букурещ капитулира без съпротива. След паради по улиците на града Дунавската армия продължава настъплението си и преодолява румънската съпротива при р. Калмацулуй. В началото на януари 1917 г. българските войски завземат Браила и достигат р. Серет, където преминават към позиционни действия.

*Патрулиращ отряд в делтата на р. Дунав,
пролетта на 1917 г. („Изгубената България“)*

Напредването във Влашко принуждава руските войски в Добруджа да се оттеглят още на север. Под натиска на Трета армия на 5 януари 1917 г. цяла Добруджа е освободена.

Скоро след букурещкото настъпление Румъния на практика е окупирана. През 1917 г. е сключен предварителен договор, а по-късно идват Фокшанското примирие и Букурещкият договор. Румънската армия е демобилизирана. България успява да си възвърне само Южна и Централна Добруджа, докато северната ѝ част е обявена за кондоминиум на Централните сили.

На 6 януари 1917 г. дивизията излиза от състава на Дунавската армия и получава заповед да замине от Серет за Добруджа, откъдето на нейно място идва Сборната дивизия на генерал-майор Тодор Кантарджиев. Дотогава позициите на 12-а дивизия се заемат от части на 1-ва дивизия. В Добруджа 12-а дивизия влиза в Трета армия.

На 14 септември 1917 г. започва изпращане на различни части от дивизията на различни фронтове – като части от други формирования и окупационни войски. Щабът на дивизията поема за известно време управлението на всички части, оказали се в зоната на пробива при Добро поле. След сключването на примирието щабът се отправя към Пловдив, където на 20 октомври 1918 г. е разформиран окончателно.

*Завръщане с лодки от позициите на 12-а пехотна дивизия –
делтата на р. Дунав, 1917 г („Изгубената България“)*

През следвоенния период 12-а пехотна дивизия се появява отново в състава на Българската армия през 1929 г., когато в съответствие с Плана за мобилизация се развърща във военно време от 2-ра Тракийска дивизия.

*Генерал-майор Христо Новаков,
командир на 12-а пехотна
Сборна дивизия, 1944 г.*

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** 12-а пехотна дивизия е мобилизирана през май 1944 г. в състав: 31-ви пехотен Силистренски полк, 32-ри пехотен Загорски полк, 46-и пехотен Добруджански полк, 12-и дивизионен артилерийски полк, инженерно-щурмова, бронирана, свързочна и интендантска дружина. Неин командир е полковник Христо Новаков, а началник на щаба – полковник Димитър Братанов. Изпратена е на Прикриващия фронт на турската граница.

От 15 септември 1944 г. дивизията започва да се извозва с железопътен транспорт до Пирот и е придадена към новосформирания 1-ви корпус, а от 21 септември е в състава на Втора армия и участва в Нишката и Косовската операция. На 23 септември 1944 г. получава задача да настъпи южно от гр. Белоградчик в направление към Ниш и с поддържащ удар към Власотинце за осигуряване левия фланг на армията. В състава на лявата групировка на армията 12-а пехотна дивизия е на

направлението на главния удар. Заедно с 4-та пехотна Преславска дивизия настъпва към Власотинце и Лесковац.

Настъплението започва на 10 октомври и дивизията води боеве за овладяване на височините при гр. Власотинце. Нейният 31-ви полк овладява вис. Висока чука, настъпва към селата Гюнетица и Липовица и успява да влезе в тях, като води бой за всяка къща; 32-ри полк овладява с. Джакманово и настъпва към Власотинце, като съдейства на Бронираната бригада за овладяването му; 46-и пехотен полк овладява вис. Букова глава, Църна бара и Средар. Настъплението продължава и на 11 октомври частите на 12-а пехотна дивизия влизат в Лесковац. От 16 до 21 октомври дивизията продължава настъплението си към Медведжа, овладява селото, след което е изведена във втория ешелон на армията.

От 25 октомври до 30 ноември 12-а пехотна дивизия участва в Косовската операция на Втора армия. Тя започва на 25 октомври сутринта, но поради недостатъчна подготовка не постига успех и е спряна. Дивизията е изведена в първия ешелон на армията и преминава в настъпление на 1 ноември с 31-ви и 32-ри полк в направление към Лебане. Силистренци настъпват към височините Лисица и Гомур и успяват да превземат упорито отбранявания от германците вр. Сухо. Загорци овладяват гр. Лебане. На следващия ден дивизията отразява контраатаките на противника и продължава да настъпва, въвеждайки 46-и пехотен полк, който овладява Крушевица и стига до Голо бърдо. Настъплението ѝ продължава, противникът се оттегля на позиции по Копаник планина и Голак планина. Всички опити на нашите войски да пробият отбраната на противника завършват с неуспех.

След извършеното прегрупиране на войските на Втора армия 12-а пехотна дивизия заедно с 9-а Плевенска дивизия е в състава на лявата групировка на армията и на 16 ноември настъпва към Прапацица и Прищина. По билото на Голак планина върлуват снежни бури. Полковете на дивизията успяват да пробият отбраната на противника, превземат след краткотрайни боеве височини 980 и 1020, настъпват към Прапацица, която е овладяна на следващия ден, и дивизията излиза в Косовското поле. Настъплението продължава успешно и на 19 ноември частите на 12-а пехотна дивизия влизат в столицата на Косово – гр. Прищина. Пътят на немските войски през Косово е затворен окончателно, а 12-а пехотна дивизия е оставена в Прищина и се подготвя за нови задачи. В боевете тя дава 462 души убити и 1234 ранени.

За участие във втория период от войната 12-а пехотна дивизия – в същия състав пехотни полкове и 12-и артилерийски полк, е включена в новосформираната Първа българска армия. Неин командир става генерал-майор Стефан Таралежков. Тя е съсредоточена в Лесковац, след което е извозена с железопътен транспорт до

Генерал-майор
Стефан Таралежков – командир
на 12-а пехотна дивизия, 1945 г.

Белград. С пеши маршове през Нови Сад, Сомбор и Батина е съсредоточена в района на Шиклош, Вилан и Бели манастир и заема за отбрана района от Драва Саболч до устието на р. Драва. В началото на февруари 1945 г. се изнася на западния участък в района на Кагаркут и Неметлаг във втория ешелон на армията и участва в Дравската отбранителна операция, проведена от 6 до 19 март 1944 г. На 6 март 31-ви и 46-и пехотен полк са изпратени на помощ на 299-а съветска дивизия и участват в боевете при Чекел, Надбайом и Кишбайом. Дванадесета пехотна дивизия е препоръчана на 64-ти съветски корпус.

Месец и половина преди да започне Мурската настъпателна операция Първа българска армия е разделена на два корпуса – 3-ти и 4-ти, а 12-а пехотна дивизия, заедно с 8-а и 10-а пехотна дивизия, е включена в състава на 3-ти корпус, командван от генерал-майор Тодор Тошев. Операцията започва на 29 март и завършва на 15 април 1945 г. На 29 март 12-а пехотна дивизия овладява с. Сабаш и на следващия ден води боеве за укрепената линия „Маргит“. На 2 април форсира канала „Принципалис“ и участва в превземането на гр. Надканижа. За тези победи дивизията е салютирана на 30 март и 2 април 1945 г. по заповед на Върховното командване в Москва. Впоследствие от 7 до 15 април тя участва в боевете за укрепената позиция при Ястребци – Мали Ког – Велики Ког, където понася значителни загуби. Противникът се оттегля и на 9 май дивизията започва преследването му.

Полковете от дивизията превземат последователно населените пунктове Птуй, Марибор, Маренберг и Лабуд и на 11 май са близо до гр. Фьолкемарт – най-далечната точка, достигана от българските войски на австрийска територия. На 14 май дивизията принуждава да се предаде една усташка дивизия при Дравоград и пленява 8900 души. На 16 март 12-а пехотна дивизия достига и заема демаркационната линия с. Щанберг – Санкт – Венцени, където приключва бойния си път.

В боевете на страната на антихитлеристката коалиция срещу Германия 12-а пехотна дивизия дава 3720 убити и ранени, като през първия период на войната те са 462 убити и 1234 ранени, а през втория период – 678 убити и 1346 ранени. След завършване на войната дивизията е върната в България, демобилизирана е и е разформирана като съединение в мирновременния си състав. Преименувана е на 31-ва пехотна дивизия и като военновременно съединение е включена за развързване от 11-а дивизионна област. През 1947 г. 11-а пехотна дивизия е закрыта и в мирновременния ѝ състав. При следващите реформи през 50-те години 31-ва пехотна дивизия е закрыта и престава да съществува по списъците на Българската армия.

ТРИНАДЕСЕТА ПЕХОТНА ДИВИЗИЯ

Сформирана е на 12 май 1913 г. – след **Балканската война (1912–1913)**. Дивизията през **Междусъюзническата война (1913 г.)** се командва първоначално от генерал-майор Христо Луков, по-късно – от генерал-майор Иван Попов, а като част от Трета армия воюва срещу сръбската войска. В състава ѝ влизат три пехотни полка (62-ри, 63-ти и 64-ти), 13-и артилерийски полк и 13-а пионерна рота.

На 22 юни 1913 г. дивизията като дясна група на армията заема изходно положение за настъпление в долината на р. Нишава със задача да напредне към Пиротския укрепен район. За целта е усилена с 1-ва Софийска бригада (1-ви пехотен Софийски и 6-и пехотен Търновски полк) и други части, което значително повишава бойните ѝ способности. С четири батареи и конница 62-ри пехотен полк е на десния фланг – в района на Изатовци – Скиловци – Патерлаш. С девет батареи, пионерна дружина и два и половина ескадрона конница 1-ва Софийска бригада е на линията Патерлаш – Власи. С две батареи 63-ти и 64-ти пехотен полк са в района на Борово. Дивизията осигурява стика с лявата група на армията и с Първа армия, настъпваща северно от Трета армия. Щабът на дивизията е в Драгоман, като в хода на настъплението част от него се премества в Цариброд.

Генерал-майор
Христо Луков – командир
на 13-а пехотна дивизия, 1913 г.

Сърбите се опасяват от мощно българско настъпление в Стара Сърбия към Пирот и съсредоточават за отбрана на укрепения район две дивизии (Тимошката първи призив и Шумадијската втори призив), както и няколко полка трети призив. Основните сили са за отбрана на укрепения район, а отделни части са изведени на изгодни позиции за прикритие по вероятните направления за настъпление на българите.

Настъплението на дивизията започва на 24 юни 1913 г. В първата линия са 62-ри пехотен полк и 1-ва софийска бригада. Останалите два полка са в маневрените войски на дивизията. Тя настъпва на фронт от около 30 километра, което не позволява съсредоточаване на сили за изпълняване на конкретна задача, всяка от групировките действа самостоятелно и не може да разчита на помощта на другата.

На много широк фронт от 12 километра настъпва и 62-ри пехотен полк – с три дружини в първата линия, което не позволява пълно взаимодействие между тях. Най-дясната дружина, настъпваща към Росомачки връх, се възползва от тъмнината и успява да се приближи до позициите на противника, който е изненадан и ги напуска. Другите две дружини, настъпващи към Турско Ливаде и Вража глава, неподдържани от нашата артилерия, не успяват да достигнат позициите на противника и са контраатакувани. Българите отстъпват, но подпомогнати от полковете резерви,

успяват да удържат на удара и да контраатакуват. Сърбите се оттеглят към Пиротския укрепен район.

Полковете на 1-ва Софийска бригада настъпват по долината на р. Нишава. Силната сръбска позиция по височините около с. Планиница, която се вдава като клин на наша територия, е заета предвидливо още през нощта срещу 22 юни. На сутринта 1-ви пехотен полк атакува позициите на

*Генерал-майор Иван Попов –
командир на 13-а пехотна
дивизия, 1913–1914 г.*

сърбите на върховете Кобул и Бубляк, до пладне ги отхвърля от заетите позиции и заема линията Кобул – Бубляк. С основните си сили 6-и пехотен полк заема височината Грамодан – между реките Ерма и Нишава, а с лявофланговата си дружина към вечерта и Драганов връх при с. Беровица. Сърбите и на това направление се оттеглят на позиции на Пиротския укрепен район. Така още през първия ден частите на 13-а пехотна дивизия овладяват всички авангардни позиции, прикриващи подстъпите към укрепения район, и вечерта се навесват над Пиротското поле.

Началникът на дивизията заповядва на частите да се укрепят на достигнатите позиции и започва да привлича цялата артилерия за атака на Пиротския укрепен район. До 30 юни частите се укрепяват на позициите си, но атака не последва. Главната квартира заповядва да се прекрати настъплението на армията и частите да се върнат на изходните си позиции за отбрана на столицата.

Заповедите, често противоречащи си една на друга, следват непрестанно и дивизията остава на позициите си при Пирот до сключване на примирието, обстрелвана от вражеската артилерия и отблъсквайки всички опити на сърбите да я отхвърлят от заеманите позиции.

След сключването на примирието частите на 13-а пехотна дивизия се завръщат на територията на страната и са демобилизирани. Дивизията е разформирана през юли 1913 г., когато щабът и частите ѝ стават основа за създаване на 10-а пехотна Беломорска дивизия.

ШЕСТИНАДЕСЕТА ПЕХОТНА БЕЛОМОРСКА ДИВИЗИЯ

Беломорският отряд с щаб в Ксанти е сформиран на 24 май 1941 г. и той поема администрирането в Беломорието, охраната и отбраната на брега и островите Тасос и Самотраки. Към 1 октомври той разполага с 11 767 души личен състав и 1336 коня. От 25 ноември 1941 г. е преименуван на 16-а пехотна дивизия, което не е само смяна на имена. Първоначалният замисъл е с една дивизия под името на отряд, усилен с някои подразделения и части, включени в нея, да се осигури отбраната на Беломорието. В хода на изпълнението се оказва, че замисълът е трудно осъществим и се пристъпва към друго решение. Независимо че на този етап военнополитическата обстановка не налага да се увеличават войските в областта, тръгва се към решение да се преименува отрядът на дивизия и чрез попълването ѝ да се изгради по-стройна в организационно отношение войскова единица. Щабът, управлението и частите на дивизията остават в дотогавашните си гарнизони. Попълването на дивизията се извършва от 2-ра, 3-та, 7-а и 8-а дивизионна област. Тя остава пряко подчинена на Щаба на войската. С преименуването на Беломорския отряд на 16-а пехотна дивизия се сменя и командването ѝ – от 10 декември полковник Трифон Трифонов го поема от полковник Гено Генов, а началник на щаба е подполковник Лозан Вишков. Извършват се организационни изменения и на 14 декември 1941 г. командирът на 16-а пехотна дивизия обявява организационния състав и мирновременните ѝ формирования.

Щабът на дивизията е в Ксанти. В състава ѝ са два пехотни полка (Драмски и Гюмюрджински), два конни полка (2-ри и 6-и) и придадени части и служби. В пехотните полкове не се извършва промяна. Драмският пехотен полк продължава да е с четири пехотни дружини при старата им дислокация. В организационния състав на полка остават 18-и и 19-и граничен участък. Гюмюрджинският пехотен полк продължава да е с две дружини (Гюмюрджинска и Ксантийска пехотна дружина). В състава на полка е и 21-ви граничен участък с щаб в с. Дервент. Включването на двата конни полка повишава нейната маневреност и позволява да се изгради по-добре отбраната на Беломорския бряг. Конните полкове правилно се дислоцират в населени пунктове на най-десантнодостъпните места. Трети конен полк е дислоциран в Кавала, а 6-и конен полк – в Дедеагач.

Възможностите на 16-а пехотна дивизия се увеличават както чрез организационните ѝ изменения, така и чрез придадените ѝ части, което подобрява плътността на отбраната. Придават ѝ се 67-и пехотен полк, 8-и етапен полк, 443-то войсково разузнавателно ято, сборната опълченска дружина. Дивизията разполага с 16-а дивизионна болница в Драма. Освен това към нея е и 11-а армейска хирургическа болница. В резултат на организационните изменения и придадените ѝ части

*Полковник Гено Генов –
командир на Беломорския
отряд*

личният ѝ състав значително нараства. Към 1 януари 1942 г. след преименуването и организационните изменения на 16-а пехотна дивизия мирновременният ѝ състав се увеличава на 14 482 души и 4326 коня. С тази организационна структура на 16-а пехотна дивизия българското командване решава на този етап да прикрива и отбранява Беломорската област.

*Генерал-майор
Трифон Трифонов – командир
на 16-а пехотна дивизия,
1941–1942 г.*

Дивизията поема административното управление в Беломорието и заема за отбрана целия Беломорски бряг – от р. Струма до Дедеагач. През 1943 г. българското командване решава тя да бъде усилена и с 2-ра конна бригада, която е мобилизирана, а също и с един пехотен полк. Двата конни полка на бригадата се предвижда да бъдат разположени в Гюмюрджина и Драма със замисъл да бъдат използвани за провеждане на контраатаки. Тези изменения се извършват преди всичко в резултат на постъпките на немското командване пред Щаба на войската. През март 1943 г. беломорската брегова артилерия получава 18 брегови 155-милиметрови оръдия. Усилена е 16-а пехотна дивизия, в резултат на което през април 1943 г. заедно с Беломорския флот и прирадените ѝ части има личен състав от 29 609 души.

Тази задача дивизията изпълнява до декември 1943 г. През ноември командването ѝ се поема от полковник Страшимир Велчев, а произведеният в звание „генерал-майор“ Трифон Трифонов е назначен за командир на новосформирания 2-ри корпус.

Той има задача да отбранява Беломорския бряг от Дедеагач до нос Епаноми и е оперативно подчинен на германската група армии „Е“. На 4 ноември 1943 г. 16-а пехотна дивизия е включена в корпуса и е в състав: 57-и, 59-и и 62-ри пехотен полк и 16-и артилерийски полк с щаб в Драма, като участва в администрирането на Беломорието до септември 1944 г.

На 9 септември 1944 г. корпусът получава задача да се подготви за действия срещу оттеглящите се от Гърция германски войски и 16-а пехотна дивизия презгражда направлението от Солун за Сяр, Драма и Кавала. На 29 септември корпусът е преименуван на Седма армия и получава задача да отбранява южната ни граница. На 10 октомври войските на армията, включително 16-а пехотна дивизия, започват оттеглянето си от Западна Тракия на територията на България. До 25 октомври 16-а пехотна дивизия се изнася в района на Пазарджик, Горна Джумая и Дупница и демобилизира част от състава си. От 25 септември командването ѝ е поето от полковник Цоньо Ганев,

*Генерал-майор Цоньо Ганев –
командир на 16-а пехотна
дивизия, 1944 г.*

по-късно генерал-майор, а през ноември за началник на щаба е назначен подполковник Сава Генов. През декември дивизията получава задача да се подготви за участие във втория период от войната срещу Германия.

На 24 декември 1944 г. 16-а пехотна Беломорска дивизия започва мобилизацията си в районите на Пазарджик, Асеновград и Дупница. В състава ѝ са включени 57-и, 58-и и 59-и пехотен полк, 16-и артилерийски полк и дивизионни части. Щабът на дивизията, 59-и пехотен полк, артилерийският полк и дивизионните части се мобилизират в Пазарджик и съседните села. В района на Горна Джумая и Дупница се формира 57-и пехотен полк, а 58-и – в района на Асеновград. По време на мобилизацията в Пазарджик възниква инцидент. Изразен е протест във връзка с мобилизирането на по-възрастни – наборите 1919 и 1920 година, продължително служили в Беломорието и освободени само преди 45 дни, и невявяването на други – укрили се от мобилизацията. Включването на страната във военните действия извън територията на Балканите от ноември 1944 г. насетне среща неразбиране в определени среди от обществото, както и сред част от редовите войници и офицерския състав. С помощта на командването на армията и дивизията, помощник-командирите и представители на местните администрации броженето е преодоляно и до 2 януари 1945 г. дивизията привършва мобилизацията си. За началник на щаба ѝ е назначен подполковник Станчо Хаджиев. Превозването на щаба и частите на дивизията се извършва от гара Пазарджик в четири ешелона на 4, 5 и 6 януари 1945 г., като до 9 януари те достигат района на Белград. Оттам с пеши маршовете се изнасят до Нови Сад, Сомбор, Бездан – Батина и Печ. След двукратно преминаване на р. Дунав при Петроварадин и Бездан дивизията достига покрайнините на гр. Печ.

Там пристига нова заповед, според която се налага незабавно връщане на около 150 километра – за отбрана на района южно от Сомбор, Апатин, Бачка паланка. Отбранителният участък се простира между реките Драва и Сава по левия бряг на Дунав. След изпълнението на задачата частите на дивизията на 7 февруари 1945 г. отново преминават Дунав при Сомбор, като 59-и пехотен полк остава в стария район на Бачка паланка, а 58-и пехотен полк прави два прехода от 60 километра, за да премине през моста, който на следващия ден трябва да бъде вдигнат във въздуха.

На 18 февруари инженерно-щурмовата група се отправя към Нат Наряд, свързочната – към Седеркент, а бронейзползвателната – към Печ. На 19 февруари 59-и пехотен полк преминава Дунав при Батина, а на 25 февруари достига крайния район Сулок. Там се провеждат показни занятия и се подготвят частите за предстоящите бойни действия, укрепват се заеманите позиции.

На 6 март 1945 г. германските войски пробиват фронта при р. Драва. Задачата на 16-а пехотна дивизия, която е в резерв на армията, първоначално е да съдейства за възстановяване целостта на отбраната по Драва. От 9 до 11 март дивизията се съсредоточава в района на Харкан – Шиклош и влиза в подчинение на командира на 133-ти съветски корпус. На 12 март тя е включена в боевете на гравския участък. В него са селата Драва Сердахел, Ковачхига, Драва Чехи, Драва Полконя; чифлиците Сеген, Теметелия, Жухес, Драва Кож и канала „Фекетефиз“.

На 12 март 59-и пехотен полк настъпва с 1-ва и 3-та група към с. Драва Чехи, а с 2-ра – към чифлика Сеган, но попада под унищожителен огън, понася големи загуби и напредването е спряно. На 13 март полкът достига чифлика Теметелия, където

отново е прикован от огън. Същия ден 2/59 и 3/58 дружина със съдействието на 133-ти съветски корпус напредва към чифлика Сеган, където среща силен огън. Настъпва временна суматоха поради взривяването на самоходните оръдия, преодоляна с личната намеса на командира на корпуса и командира на дивизията. Отстъпващите части са върнати в настъпление. Същата нощ чифликът Сеган е превзет.

На 14 срещу 15 март частите на дивизията започват нощна атака срещу селата Драва Чехи, Драва Полконя и Драва Саболч, но осветени с ракети и обсипани с ми-нен и автоматичен огън, те са спрени. Отделни групи проникват в селата, но биват ликвидирани. Боевете в района продължават до 18 март, когато противникът е отхвърлен на западния бряг на канала „Фекетефиз“. На 19 март през нощта е направен мост през канала и частите след седемдневни боеве достигат левия бряг на Драва. В ожесточените боеве воините от дивизията проявяват чудеса от храброст, но понасят тежки загуби – особено значими в 57-и пехотен полк.

16-а пехотна дивизия на унгарска земя (снимка на РИМ – Пазарджик)

На 2 април 1945 г. под силен огън 58-и и 59-и полк форсират с гумени лодки р. Мур. Следват боевете за с. Коториба, Велики и Мали Стефанец, Свети Криж, Чаковец, Неделище. От 11 до 17 април 59-и пехотен полк участва в боевете при селата Ястребци и Витан и дава много жертви. От 17 април до 7 май той остава в с. Страхонинец.

Дивизията на 2 април форсира Мур, а на 3 април – канала „Принципалис“, овладява селата Прибиславец, Ореховац и гр. Чаковец и заема позиции на р. Драва. До 15 април войските на Първа българска армия овладяват укрепените позиции „Маргит“ и „Ястребци“. В състава на корпуса 16-а пехотна дивизия е пренасочена за отразяване контраудара на група армии „Е“. Тя участва в Чаковецката операция като част от Мурската настъпателна операция на армията.

Дивизията заема за отбрана района от с. Средище до с. Ново село и изгражда отбраната си в два ешелона. В първия ешелон са 57-и и 58-и пехотен полк, във втория – 59-и пехотен полк. Командният ѝ пункт е в с. Неделище. Чаковецката операция е съчетание от отбранителни и настъпателни действия и завършва успешно за нашите войски. Частите на 16-а пехотна дивизия от 1 до 5 май отразяват успешно патрулни нападения на противника и преминават отново в настъпление.

Боят при Ястребци, 1945 г. (снимка на РИМ – Пазарджик)

На 9 май вечерта 16-а пехотна дивизия форсира горното течение на р. Мур. От 11 до 15 май настъпва на север на австрийска територия – в района на Рагкесбург, Обер Пуркла, Клах и Гедеровци. В боевете дава 1172 души убити и 2416 ранени и на 13 май приключва бойният ѝ път.

Дивизията се връща в Кагаркут, Чедел, Капошвар и остава в Унгария в помощ на местното население до 3 юли 1945 г., когато тръгва обратно към родината. От 23 до 31 юли се извършва демобилизацията в съответните гарнизони, тя е разформирана в мирновременния си състав и става военновременно формирование на 10-а дивизионна област – като 30-а пехотна дивизия. В изпълнение на клаузите на Парижкия договор през 1946 г. 10-пехотна дивизия е разформирана в мирновременния си състав, но с преодоляване на ограниченията през 1949 г. е развърната наново – този път в Бургас. При следващите реформи 30-а пехотна дивизия е разформирана през 50-те години, като частите ѝ стават основа за развърщане на нови формирования.

През 1950 г. във връзка с нарастване на напрежението по южните ни граници е развърната **16-а планинска стрелкова бригада** с щаб в Звездец, на която е присвоен номерът на 16-а пехотна дивизия. Бригадата има в състава си три стрелкови батальона в Звездец, Царево и Долни чифлик, танков и артилерийски дивизион в Грудово и бригадни части. През 1961 г. с министерска Заповед № 0034 от 6 февруари бригадата е трансформирана в **16-а мотострелкова дивизия** с щаб в Бургас. На основата на батальоните на бригадата и други части са развърнати полковете структури на дивизията в състав: 33-ти мотострелков полк (Звездец), 37-и мотострелков полк (Мичурин, дн. Царево), 96-и мотострелков полк (Долни чифлик), 16-и танков полк, 88-и дивизионен артилерийски полк (Грудово, дн. Средец), 16-и дивизионен зенитноартилерийски полк (Бургас) и комплект дивизионни части за осигуряване и поддръжка. Дивизията е включена в състава на Трета армия и съществува до реформите в края на XX век, когато е трансформирана в 16-а механизирана бригада. На механизираната бригада през 1998 г. е присвоено наименованието „Черноморска“ – на името на прославения във войните 24-ти пехотен Черноморски полк. През 2000 г. 16-а механизирана Черноморска бригада, наследила прославения 10-а пехотна Беломорска дивизия и 16-а пехотна дивизия, е разформирана и престава да съществува по списъците на Българската армия.

ПЪРВА ПЛАНИНСКА ДИВИЗИЯ

Сформирана е през ноември 1916 г. със Заповед № 576 на Щаба на Действащата армия. Прикрепена е към щаба на Македонската военноинспекционна област и е в състав: 1-ви, 2-ри и 3-ти планински пехотен полк, 27-и артилерийски полк и инженерна рота. Първ неин началник е полковник Александър Протогеров, произведен впоследствие в звание „генерал-майор“. Първоначално дивизията е подчинена на Македонската областна военна инспекция и изпълнява задачи в предоставените ѝ за администриране райони в Македония.

*Генерал-майор
Александър Протогеров –
командир на 1-ва планинска
дивизия, 1916 г.*

Впоследствие е преподчинена на Първа армия и заема район на Южния фронт, като отбранява укрепената позиция от вр. Висока чука до северния бряг на Дойранското езеро. През януари 1917 г. в дивизията е формирана школа за подготовка на младши подофицери. Срещу нея противникът не провежда активни действия, но позициите ѝ са непрекъснато обстрелвани с артилерия, което причинява загуби в полковете.

През май 1917 г. командването на дивизията е поето от полковник Михаил Сапунаров, също произведен впоследствие в звание „генерал-майор“. На 12 декември 1917 г. към нея е развърнат 4-ти пехотен планински полк.

От 1 януари 1918 г. полковете на дивизията влизат в общата номерация на полковете от Българската армия и са преименувани съответно в 65-и, 66-и, 67-и и 68-и пехотен полк. На 13 януари в дивизията е създадена 1-ва пехотна планинска бригада, в състав 65-и и 66-и пехотен планински полк, а на 15 юни – 2-ра пехотна планинска бригада, в състав 67-и и 68-и пехотен планински полк. В

този си състав участва в боевете с английските войски през септември 1918 г.

До 15 август 1918 г. командващият на Първа армия генерал-лейтенант Стефан Нерезов заповядва позицията от р. Вардар до Дойранското езеро да се раздели на два участъка – Вардарски и Дойрански. Вардарският участък, от р. Вардар до вис. Голяма Варовита, да се заеме от Планинската дивизия, а с освободените части 9-а пехотна Плевенска дивизия да уплътни отбраната на Дойранския участък – от вис. Голяма Варовита до Дойранското езеро. Планинската дивизия под командването на генерал-майор Сапунаров предава участъка си за отбрана северно от Дойранското езеро на Македонската дивизия и заема новия участък в боен ред в два ешелона. В първия ешелон е 2-ра планинска бригада на полковник Пенев – 67-и и 68-и планински полк и оставения от 2-ра Плевенска бригада 39-и пехотен Солунски полк, който заема десния фланг на позицията – от левия бряг на р. Вардар до с. Мочуково. Централната позиция се заема от 68-и пехотен планински полк, а на левия фланг е 67-и пехотен планински полк.

Смяната на позициите се извършва без противникът да узнае за нея. От 25 до 28 юли 67-и планински полк сменя на позиции 58-и пехотен полк, а от 20 юли до 2 август 68-и планински полк сменя 4-ти пехотен Плевенски полк. Сменените полкове от Плевенската дивизия оставят всичкото си имущество, усиление от въоръжение и бойни припаси, карти, схеми с укрития, телефонни връзки и апаратура, шанцов инструмент на частите от Планинската дивизия. Същевременно в продължение на дни се носи съвместно дежурство до изясняване на всички въпроси по управлението и позициите. Към 14 септември Планинската дивизия заема фронт от 10 километра и разполага с 12 пехотни дружини, 1 ескадрон, 1 сапъорна дружина и 7 батареи. На въоръжение са 92 картечници, 69 оръдия и 16 минохвъргачки. Но противникът не настъпва в полосата на Планинската дивизия, а само съдържа с артилерийски огън изпращането на подкрепления от нея за Дойранския участък. Въпреки това Планинската дивизия оказва подкрепа с пехотни роти, батареи артилерия и огнева поддръжка на действията на плевенските полкове. Ударът на противника се стоварва на Дойранския участък, където настъпващите английски дивизии са смлени от 9-а пехотна Плевенска дивизия. Дойранската позиция е удържана, на противника са нанесени невъзвратими загуби и той прекратява опитите си да пробие отбраната. Съдбата на войната се решава при Добро поле, където съглашенските войски, струпали огромни сили на тесен участък от фронта, успяват да пробият отбраната и да разширят пробива, превръщайки тактическия успех в оперативен и стратегически. След пробива при Добро поле по заповед на Щаба на армията победителите при Дойран отстъпват.

По заповед на Щаба на армията Планинската дивизия заема за отбрана участък от левия бряг на р. Вардар – от Удово до с. Чепели включително, с щаб в с. Баракли, като оставя ариергард на тези позиции, който да задържи противника, докато дивизията се оттегля към Струмица. Англичаните, замаяни от загубите, не успяват да се организират за спиране на отстъплението, което дава възможност на българските дивизии да се оттеглят незабелязано за противника. Събрали всички резерви, след мощна артилерийска подготовка по опустелите позиции съглашенските войски тръгват в решителна атака, но намират празните окопи на дойранските защитници. След завръщането си в Кюстендил Планинската дивизия е демобилизирана. Командването ѝ през октомври 1918 г. е поето от генерал-майор Никола Петров, 67-и планински пехотен полк е разформиран през октомври 1918 г., 27-и артилерийски полк – през ноември същата година, а останалите полкове и щабът престават да съществуват през май 1919 г. Първа планинска дивизия е разформирана, но опитът от използването ѝ се прилага впоследствие при създаването на планинските войски на Българската армия през 50-те години.

Генерал-майор
Михаил Сапунов – командир
на 1-ва планинска дивизия, 1917 г.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Абаджиев, Г.* 12. пехотна дивизия през Общоевропейската война през 1915–1918 год. (статия от възпоменателния сборник „Епопея на българския воин“. София.
- Ангелов, Т.* Нашата седма дивизия. София: Военно издателство, 2012.
- Българската армия въ Световната война 1915–1918 г. Т. 2. Войната срещу Сърбия през 1915 година. Настъплението на I армия през границата от 1-и до 14-и октомврий. София: Министерство на войната, Щаб на армията – Военноисторическа комисия. Държавна печатница, 1936.
- Българската армия в Световната война 1915–1918 г. Т. 4. Войната срещу Сърбия през 1915 година. Настъплението на I армия към долината на р. Морава и това на Северната група от II армия към Лесковац и Прищина от 22 до 31 октомври. София: Министерство на войната, Щаб на армията – Военноисторическа комисия. Държавна печатница, 1940.
- Българската армия в Световната война 1915–1918 г. Т. 5. Косовска операция. София: Министерство на войната, Щаб на армията – Военноисторическа комисия. Държавна печатница, 1946.
- Българската армия въ Световната война 1915–1918 г. Т. 8. Войната срещу Ромъния през 1916 година. Подготовката на войната и Тутраканската операция. София: Министерство на войната, Щаб на армията – Военноисторическа комисия. Държавна печатница, 1939.
- Българската армия въ Световната война 1915–1918 г. Т. 9. Настъплението на III армия в Добруджа. София: Министерство на войната, Щаб на армията – Военноисторическа комисия. Държавна печатница, 1943.
- Войната между България и Турция 1912–1913 год. Лозенградската операция. Т. 2. София: Министерство на войната, Щаб на армията – Военноисторическа комисия. Държавна печатница, 1928.
- Войната между България и Турция 1912–1913 год. Сражението при Люлебургаз – Бунархисар. Т. 3. София: Министерство на войната, Щаб на армията – Военноисторическа комисия. Държавна печатница, 1931.
- Войната между България и Турция 1912–1913 год. Сражението при Чаталджа. Т. 4. София: Министерство на войната, Щаб на армията – Военноисторическа комисия. Държавна печатница, 1932.
- Войната между България и Турция 1912–1913 год. Операциите около Одринската крепост. Т. V. София: Министерство на войната, Щаб на Армията – Военноисторическа комисия. Държавна печатница, 1930.
- ДВИА. Справка по фондовете за пехотните дивизии.
- Дитерих.* Сражения отъ Световната война. Т. 11. Краят на Световната война на Македонския фронт. – Във: Военноисторически сборник, 1927, № 3 и 4.

- Дошкинов, П.* Боят на Малка Нудже 12–14.09.1916. – В: Артилерийски преглед, 1932, № 7.
- Дошкинов, П.* Есенното сражение на Македонския боен театър – 1916 год. XI-а германско-българска армия въ борбата с френско-руската и сръбските армии (I, III и II). Кн. I. София, 1948.
- Дошкинов, П.* Чеганската операция. Подготовка и изпълнение. Настъплението на дясното крило на I бълг. армия за овладяване на м. Нудже – Чеганска пл. Сражението от 17 до 27 август 1916 год. Кн. I. София: Печатница на военноиздателския фонд, 1941.
- Дървингов, П.* Действията на 11-а п. Македонска дивизия отъ Криволак до Богданци 1915 г. София: Печатница „Нов живот“, 1920.
- Йотов, П., А. Добрев, Б. Миленов, Р. Руменин, С. Недев.* Българската армия в Първата световна война 1915–1918. София: Издателство на Министерството на отбраната, 1995.
- Недялков, Х.* 1-ва пехотна Софийска дивизия на Македонския фронт през втората половина на месец септември 1918 год. – Във: Военна библиотека 2. София, Печатница на армейския военноиздателски фонд, 1921.
- Недялков, Х.* Действията на 1-ва Софийска дивизия през Световната война: на Ромънския фронт, въ Влахия. – Във: Военноисторически сборник, № 2, 1931.
- Калонкин, М.* България във Втората световна война 1939–1945 година. София: Аско-ни, 2011.
- Крапчански, В., Д. Възелов, Г. Христов, И. Скачоков.* Кратък обзор на бойния състав, организацията, попълването и мобилизацията на българската армия от 1878 до 1944 г. София: Държавно военно издателство, 1961.
- Лазаров, Н.* Дивните Дунавци (из бойния живот на 5-а Дунавска дивизия 1912–1913). Варна: Печатница „Просвещение“ на П. Зенгинов, 1928.
- Лефтеров, Х.* Настъплението на 4-та отделна армия в Галиполския полуостров въ 1913 г. Боевете при Булаир и Шаркьой. София, 1941.
- Марков, Г.* България в Балканския съюз срещу Османската империя 1912–1913. София, 1989.
- Недев, Н.* Дойранската епопея 1915–1918. София: Печатница на Армейския военноиздателски фонд, 1923.
- Приносъ къмъ историята на II. армия въ войната 1915–1918 г. м. м. октомврий и ноемврий 1915 г. Кн. 1. Действията на Северния фронтъ. София: Печатница на Военноиздателския фонд, 1928.
- Приносъ къмъ историята на II. армия въ войната 1915–1918 г. м. м. октомврий и ноемврий 1915 г. Кн. 1. Ч. 2. Действията по долината на река Българска Морава; Ч. 3. Действията на Косово поле. София: Печатница на Военноиздателския фонд, 1930.
- Русев, И.* Осма пехотна тунджанска дивизия във войната срещу турците 1912–1913. От началото на войната до пагането на Одрин включително. – Във: Военна библиотека 14. София: Печатница на армейския военноиздателски фонд, 1923.

- Русев, И.* Принос към историята на II. армия въ войната 1915–1918 г., октомври и ноември 1915 г. Кн. 1. Действията на Северния фронт. – Във: Военноисторически сборник, 1928, № 3 и 4.
- Христов, А.* Исторически прегледъ на войната на България срещу всички балкански държави – 1913 г. – Във: Военна библиотека 26. София: Печатница на Армейския военноиздателски фонд, 1946.
- Ташев, Т.* Българската войска 1941–1945. Енциклопедичен речник. София: Военно издателство, 2008.
- Узунов, К., Г. Начев.* Забравената война 1912–1913. София: Информационна агенция „Фокус“, 2013.
- Унищожението на сръбската Тимошка дивизия при Криволак. Шумен: Издание Ив. Лъсичков, 1913.

СЪДЪРЖАНИЕ

Никой и нищо не бива да бъдат забравени!	4
Първа пехотна Софийска дивизия	7
Втора пехотна Тракийска дивизия	27
Трета пехотна Балканска дивизия.....	50
Четвърта пехотна Преславска дивизия	70
Пета пехотна Дунавска дивизия.....	82
Шеста пехотна Бдинска дивизия	93
Седма пехотна Рилска дивизия.....	107
Осма пехотна Тунджанска дивизия.....	123
Девета пехотна Плевенска дивизия	139
Десета пехотна Сборна (Беломорска, Родопска) дивизия.....	158
Единадесета пехотна (сборна) дивизия	168
Дванадесета пехотна (сборна) дивизия.....	182
Тринадесета пехотна дивизия	187
Шестнадесета пехотна Беломорска дивизия.....	189
Първа планинска дивизия	194
Библиография.....	196

КИРИЛ ЦВЕТКОВ И КОЛЕКТИВ

АЛМАНАХ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ
БЪЛГАРСКАТА ПЕХОТА
БЕЗСМЪРТНИТЕ ДИВИЗИИ НА БЪЛГАРИЯ

Книга четвърта

Българска, първо издание

Редактор *Георги Рачев*

Формат 60х90/8

Печатни коли 25

ISBN 978-954-302-046-1